

A pesti régi redut látképe
(A könyvomat eredetije a Történelmi Képcsarnokban)

ERKEL ÉS A SZIMFÓNIKUS ZENE.

írta: D'ISOZ KÁLMÁN.

Nincs a zeneművészetnek oly tere, mely Erkel Ferencz munkásságát nélkülözhetette volna, vagy melyben kiváló képességei teljes mértékben nem érvényesültek volna. Nemcsak a színház, hanem a hangversenyterem is magáénak vallotta Erkelt. Mielőtt még a karnagy pálca jutott volna osztályrészeül, mint kiváló zongoraművész már számtalan hangversenyen működött közre.

Tudomásunk szerint az első zenekari hangverseny, melyen Erkel Pesten a dobogón megjelent, az 1836 márczius 27-iki. Ezt Wagner József, a pesti színház első gondnokása rendezte a redut termében. Erkel ekkor Thalberg f-moll zongoraverseny-darabját játszotta. A közönség zajos elismeréssel adózott a fiatal zongoraművésznek, ki „nagy tapsokkal tiszteltetvén meg“, alig győzte azokat megköszönni. Nem hallgathatjuk el, hogy a múlt század harminczas éveiben tartott hangversenyek előadás dolgában kellő színvonalon állottak s nem szűkölködtek érdekes műsorok nélkül. Hogy hatásuk a zenei közizlés fejlődésére nem volt oly általános, mint a későbbi filharmónikusoké, annak okát — anélkül, hogy részletekre akarnánk kitérni — elsősorban abban találjuk, hogy a szórványos, alkalmasszerűen megtartott hangversenyek sem a zenekar révén, sem a karmester személyében nem képezvén szerves egységet, szellemi összetartozást sem mutathattak fel annyival kevésbé, mert e hangversenyek súlypontja általában a rendező, tehát legtöbbször hangszerjátszó művész műsorszámaira esett s így a szorosán vett szimfónikus zene csak kiegészítő rész volt. Ily kiegészítő rész volt például a fentemlített alkalommal Beethoven VII-ik (A-dur) szimfóniája, mely az egykorú feljegyzés szerint „az igen számos, négy contrabassal ellátott orchestrumtól valóban mesterileg adatott“. Már

itt jegyezzük meg azt az érdekes tényt, hogy Erkel különös előszeretettel viseltetett mindenkor a VII-ik szimfónia iránt. Lehet, hogy ennek oka nemcsak magában a műben rejlik, de valószínű, hogy a most említett hangverseny izgalmával, majd kellemes emlékeivel lényegesen befolyásolta a fiatal művész fogékony lelkületét.

Ugyancsak a hangversenyteremnek köszönhetjük első ismert s fennmaradt zeneszerzeményét is. Változatok (— máskor Phantasia és változatok —) magyar téma

W. Mevalem

felett volt a czime. Erkel hegedűre zongorakisérettel írta és Vieuxtemps Henri hírneves hegedűművészzsel, annak pesti időzése alkalmával 1837-ben ismételten játszotta nagy nyilvánosság előtt. Vieuxtempshangversenykörútjára magával vivén e szerzeményt, ismételten játszotta s kiadásáról is gondoskodott. Kedveltségének bizonyítéka, hogy a Schott & Söhne mainzi kiadóczégnek e Változatokból második kiadást is kellett nyomtatnia. Az első teljesen elfogyott, úgy hogy magának a czégnek sem maradt belőle példánya. A második kiadásból, melynek hangjegyei a régi lemezekről nyomattak, szemelvényt mutatunk be. Erkel eme szerzeményét később is gyakorta játszották a hegedűművészek s vele mindenkor nagy tetszést arattak. Míg e Phantasia és változatok fennmaradtak számunkra, addig a következő évben zongorára zene-karkisérettel „Rákóczi erdélyies nótájára“ szerzett „Phantasia és variatiók“-nak nyomaveszett, vagy e kompozíció legjobb esetben még

lappang valahol. Csak annyit tudunk róla, hogy a Nemzeti Színház 1838 november 30-iki előadásakor felvonásközben játszotta Erkel Ferencz, ki ez év eleje óta volt e színház karmestere. A pesti német színháznál rövid ideig betöltött karmesteri állás után a Nemzeti Színház közönsége előtt ily minőségében január 25-én mutatkozott be. Műsoron volt Bellini „Ismeretlen nő“-je (La straniera), melynek főszerepét Schodelné énekelt s a művészi eseményekről hűségesen beszámoló Honművész szerint „a hangászkar, mellyet ma Erkel úr, egyik új karmesterünk kormányzott, igen dicséretesen viselé magát“.

Ha Erkel Kolozsvárott s a pesti német színháznál karmesteri működést ki is fejtett már, karmesteri képességeinek érvényesítésére igazán csak a Nemzeti Színház

10

RITORNELLO

pp

Cadenza non presto.

silenz.

Adagio molto sostenuto.

f

pp

Tempo deciso.

pp

f

Rubato.

pp

f

Larghetto.

pp

f

5298

11

Duo.

pp

Pesand.

pp

f

Részlet az Erkel-Vieuxtemps-féle Magyar változatokból

zenekara nyújthatott alkalmat, mert ez nemcsak a lehető legjobb hangszerjátszókat egyesítette magában, hanem számszerint is igen tekintélyes volt. Minden feltétel megvolt tehát ahhoz, hogy az Erkelben szunnyadó összes tehetségek életre ébredjenek

és eredményteljes munkát végezzenek. Már esztendőre hangszerelési tudását tette próbára az Eskü című, csupán zongorakivonatban ismert operának zenekari mezbe való öltöztetése. Noha helyütt nem lehet feladatomban, — de nincs is módomban arra — hogy Erkel színpadi műveire kitérjek, mégis reá kell mutatnom arra, hogy a Hunyadi Lászlóhoz utólag szerzett formatökélyű nyitányával tulajdonképpen a szimfónikus zene területén jár.

Erkel Ferencz művészi és zeneszerzői hírnevének öregbedésével benne nemcsak a hangversenyző zongoraművészt látják, hanem a kitűnő karmestert is. Ezért választotta meg őt 1844-ben egyik igazgatójává (= karnagy) a zenei élet s a zenei műveltség fejlesztésére még 1836-ban alakult Pest-budai Hangászegyesület. A művészi ambícióinak* kielégítésén buzgón munkálkodó e hazafias szellemű egyesületben** a novemberi hangversenyen vezetvén először a karmesteri pálczát, erről mint „a legérdekesebb zenész élvezetről“ ír az akkori kritikus.***

Az az élénk vendégjárás, mely a külföld elsőrangú művészeivel ismertette meg Pest-Buda érdeklődő közönségét, nem volt múló értékű, egy-egy este vagy délelőtt eltöltésére való szórakozás, okult belőlük zeneértő, műbarát s hivatásos zenész

* E derék egyesület vezetősége kezdettől a klasszikusok előadására helyezte a fősúlyt. Az előadott művek közül például csak néhányat említek. Haydn: Részletek a Négy évszaktból, A teremtés; Mozart: g-moll szimfónia; Beethoven: B-dur, F-dur (VI.) szimfónia. Ez utóbbit egy 1840-iki műsor így hirdeti: Beethoven L. pásztori symphoniája, vagy emlékezet a' falusi életre. — Benne előadatik: a) Vidor érzelmek gerjedése falura jövetkor. — b) Jelenet a' csermelynél. — c) Falusiak vidám találkozója — égi háború — pásztorok dalja — örvendező 's hála érzelmek a' vihar után. A Pest-budai hangászegyesület első karmesterei Urbani és Bräuer voltak. Felmerülhet ehelyütt az a kérdés, hogy ha a Hangászegyesület oly nagy ambícióval munkálkodott s a klasszikusokat művelte, miért nem emlékezem meg róla s miért helyezem a Filharmóniai Társulat munkásságát előtérbe, amikor feljebb a hangversenyeknek a zenei közizlés fejlesztésére tett hatását vázoltam? A Hangászegyesület dicséretes és hasznos munkásságának teljes mértékben adózván elismeréssel, a zenei közizlés fejlesztésére való hatás dolgában a későbbi filharmónikusokéval szemben azért helyeztem másodsorba, mert a Hangászegyesület a zenetanítást is felvette feladatai közé s így hangversenyei alkalmával a dilettánsokkal és növendékekkel szemben a hivatásos — tehát rutinnal bíró — zenészek háttérbe szorulnak, míg a filharmónikus zenekart — később — csak kiváló jó dilettánsok egészítették ki. Hallgatóság tekintetében pedig amíg az előbbinél a túlnyomó többséget a közreműködők családtagjai, barátai s ismerősei alkotják, addig az utóbbiaknál a közönség zömét zenebarátok és zeneértők teszik ki. Különben ma is így van ez. S így van jól, mert mindegyik intézménynek megvan a maga működési köre, amelyben érték dolgában mindegyik egyenlően becses munkát fejt ki s csupán a mindenkori szempont, amelyből a működést tekintjük, az, ami fontosság tekintetében sorrendet állapít meg.

** Miként ez általában ismeretes, Pest lakossága azidőtájt nagyrészt németül beszélt. Az egyesület hivatalos s tárgyalási nyelve a magyar volt s ha valamely tag nem volt képes magát magyarul megértetni, beszélhetett bármely élő nyelven, de a jegyzőkönyvbe felszólalása magyarul vezetett be.

*** A Honderü 1844. évi öszutó 23-iki számában található az a megemlékezés, mely e hangversenyre vonatkozik. Írója okvetlenül a lap szerkesztője, Petrichevich Horváth Lázár, ki nagy zenebarát s zeneértő lévén (bizonyítja Hunyadi László kritikája a Honderü 1844. évi 7. és 8. számaiban), Erkel különös tisztelője volt. Lapjának „Heti Szemléjében“ megemlékezvén e hangversenyről, így szól: „... oly szabatoság és annyi erélyvel rég nem adatott valami, mint Bartay úr Auréliája és Erkel úr Báthory Mária-jából tanszerű nyitányok... Az egészet Erkel úr gyönyörű hymnusa fejezte be, melyket az egész hangversenyt, egyletünk újon választott másik igazgatója, Erkel Ferencz úr kormányzott“.

egyaránt. Különösen nagybecsűek voltak e látogatások oly időben, amikor a világlátás ugyancsak meg volt nehezítve s keveseknek állott módjában tanulmányutakat tenni.

Berlioz, Liszt, Bülow hangversenyei nagyjelentőségűek. Különösen ki óhajtanám emelni Berlioznak 1846 februárjában Pesten adott két hangversenyét, melyek méltán hozták forrongásba hallgatóságát.

Nemcsak szerzeményeinek sikeréről, azoknak nagy horderejéről és kis zenei világunkra tett hatásától kell megemlékeznünk, hanem arról is, hogy ittidőzése alatt az elemi erejű Rákóczi-indulótól elragadtatva dolgozta fel az ő csillogó s magával ragadó hangszerelésében e felejthetetlen indulónkat.*

Már az első hangverseny alkalmával óriási hatással mutatta be lángesze legifjabb gyermekét. „Alig leírható a benyomás, mit e darabban a hangszerek' hektori kezelése véghez visz“ — jegyzi meg egykorú kritikusa a lelkes elragadtatással megírt ismertetésében. Alig távozott Berlioz Pestről, a Hangszegyesület sietett ezt a nemzeti büszkeségünknek oly kedves darabot hangversenyének műsorába felvenni.

A szabadságharcz viharainak elmúltával beállott kínos csendben minduntalan akadályokba ütközve, csak nehezen s félve mer a zene-művészet megszólalni. A rendőrség mindenben veszedelmet sejt. A műsorok jóváhagyás végett neki bemutatandóks az éneklendő dalok szövege előzetes cenzura tárgyai.

* Hogy a Rákóczi-induló világhírű lett, azt elsősorban Erkelnek köszönjük. Említettem, hogy 1838-ban saját szerzeményű Rákóczi-nóta fantáziáját adta elő. Mikor Liszt 1840-ben ama nevezetes hangversenyeit tartotta Pesten, azokon „az úgynevezett Rákóczi-indulót phantasia-alakba öltöztetve játszák“. Az indulót Erkeltől tanulta, ki azt Wagner József „szépműárussal“ még ez évben „Emlékül Liszt Ferenczre Rákóczy indulója“ czímen ki is adatta. Ugyancsak Erkel volt az, ki Berliozt az indulóval megismertette.

** A könyvkötő vigyázatlanságból levágta a bal felső sarokba írt „Rakotzy“ szó felső felét. E kézirat már ily csonkítással került a M. N. Múzeum tulajdonába.

Manche Hakroszter instrumenten per H. Berlioz *all: 1* 15 ⁷

The image shows a handwritten musical score for the Rákóczi March by Hector Berlioz. The score is written on 15 staves, including parts for Flute, Clarinet, Bassoon, Oboe, Horn, Trumpet, Trombone, Violin, Viola, Cello, and Double Bass. The music is in 2/4 time and features a variety of rhythmic patterns and dynamics. The score is written in ink on aged paper, with some corrections and annotations. The title 'Rákóczi-induló' is written at the top, along with the composer's name 'Berlioz' and the tempo marking 'all: 1'. The number '15' is written in the top right corner, and a circled '7' is written above the first staff.

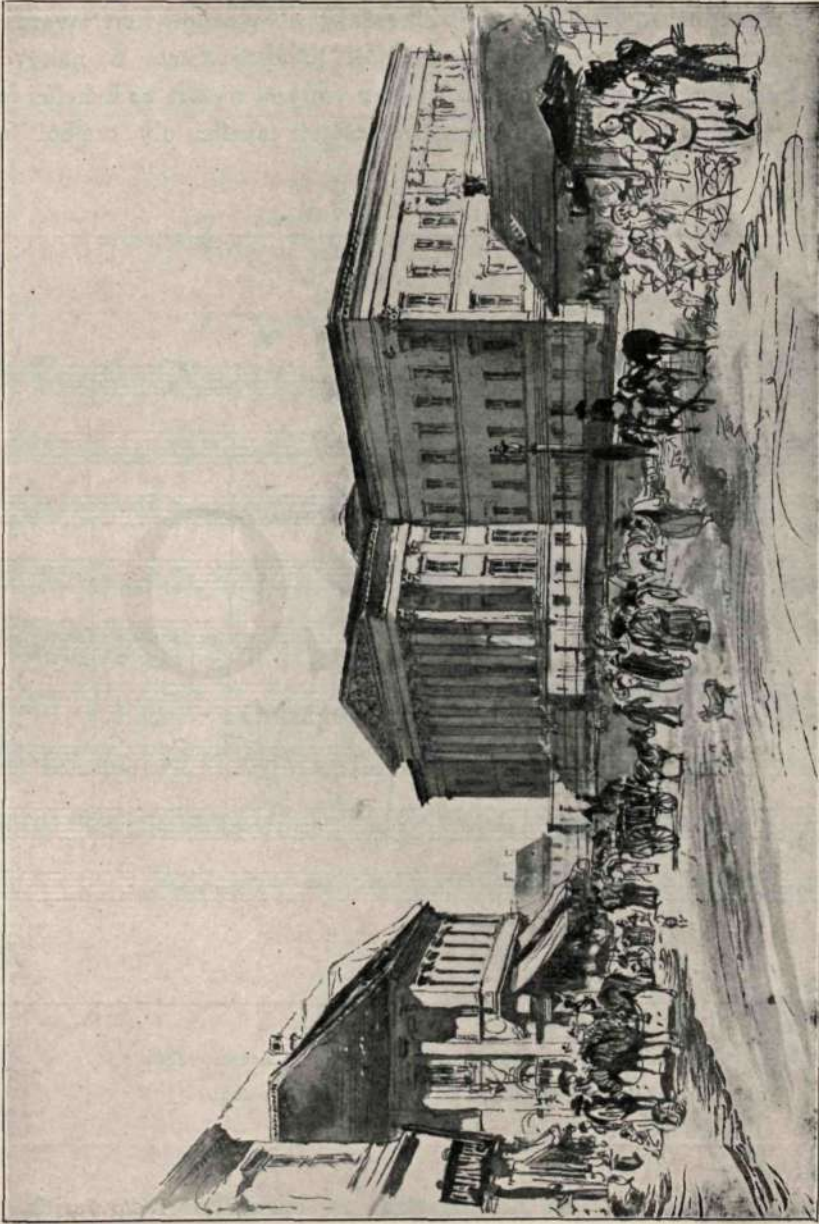
Részlet a Berlioz-féle Rákóczi-induló vezérkönyvének lapjáról. (Eredetije a Nemzeti Múzeumban)**

Egy-egy hangverseny engedélyezésének változhatatlan záradéka, hogy az „a bemutatott műsor szerint“ hagyaték jóvá, sőt még a nyomatékos figyelmeztetés sem hiányzik, melylyel a műsor legszigorúbb betartása hangsúlyoztatik. Mísem természetesebb tehát, mint az, hogy a Rákóczi-índuló minden elképzelhető formájában proskribáltatott s valamely hangversenyre való javaslatba hozatalának merészsége keserves büntetéssel sújtatott volna.

Míndez nem akadályozta meg a zenészek legjobbjait abban, hogy művészi tevékenységüket ki ne fejtsék s a Nemzeti Színház ismételtén volt jeles hangversenyek színhelye. Különös buzgalmat és tevékenységet fejtett ki a Hangász-egyesület. Rendszeres kamarazene-estéket, zenekari hangversenyeket tartott. Zenedéje hangversenyeinek egyikén a lelkében magyarrá vált európai híró fuvola-művész, Doppler Ferencz karmester is közreműködött, elvezényelvén Mayerbeer Vielka-nyitányát. Ugyanez alkalommal (1852 deczember 23.) Erkel Beethoven III-ik szimfóniáját dirigálta. A növendékekből egybeállított zenekar a legnagyobb szorgalom s leggondosabb oktatás daczára sem tehet eleget a szigorú művészi igényeknek. Hogy tehát a legkényesebbeknek is elég tétessék, felmerült a filharmóniai hangversenyek eszméje.* Ez ügynek legbuzgóbb szószólója a Doppler-testvérpár volt.

Mielőtt az események további folyását kísérnők figyelemmel, vessünk egy pillantást az akkori Pest-Budára. Nincs az egész városban zenekari hangversenyre alkalmas terem. A színházak rendeltetésüknél fogva oly berendezések, melyek ily hangversenyek tartására csak némi lemondások árán használhatók, de meg az igazgatók lehetőleg kevésbé hajlandók ily célokra minduntalan átengedni a színházat. De mégis akadt egy alkalmas terem: a Nemzeti Múzeum díszterme. Alig néhány esztendeje, hogy felépült, az épület körül rendezetlen a terület, homokbuczkák, vityillók, de a terem kitünő, szép, tágas, jó akusztikájú. A „nevezetes“ esztendőben a magyar főrendiház ülésezett benne. Kubinyi Agostonnak, az akkori igazgatónak támadt az az ötlete, hogy a némaságra kárhoytatottság idején a zene üssön tábort e teremben. De ezzel még egy gyakorlati céljt is óhajtott szolgáltni s ez az volt, hogy a hangversenyek jövedelméből a „külső udvart“ óhajtotta kertté, múzeumi sétányná átváltoztatni. Természetes, hogy neki is támadtak nehézségei a rendőrséggel. A díszteremben még állottak a főrendiházi bútorok, a 48-as minisztérium székeivel. Ezeket Protmann, a híres rendőrfőnök — amínt állík — el akarta pusztíttatni. A biztos tűzhaláltól azzal sikerült Kubinyinak ez emlékeket meg-

* Az 1853—1870 közötti időben Erkel Ferencz működése a szimfóniai hangversenyek terén annyira összeforrt a Filharmóniai Társaság történetével, hogy ennek kifejtése elől nem térhetek ki. Hét esztendeje annak, hogy e kiváló művészi testület fennállásának félszázados ünnepét ülte. Ez alkalommal az akkori elnök, Mészáros Imre és e sorok írójának szerkesztésében „A Filharmóniai Társaság múltja és jelene 1853—1903“ czímen egy gazdagon illusztrált alkalmi mű jelent meg, melynek egyik részét, mely a Társaság szorosán vett történetét tárgyalta, én lehettem szerencsés megírni. A történethez fűződik a jelzett ötven évben tartott társulati hangversenyeken előadott művek jegyzéke. E nem minden érdek híján lévő jegyzékben nem foglaltatnak mindama művek, melyeket Erkel más alkalmakkor mutatott be a közönségnek. Míután az 1903-ban megjelent mű könyvkereskedői forgalomban nincs, nem lesz fölösleges ismételní a Filharmóniai Társaság történetének Erkel Ferenczszel szoros kapcsolatban lévő részét annyival inkább, mert míg annak idején szorosán az intézmény története érdekelt, úgy ez alkalommal a Társaság életének keretében Erkel munkássága fog előtérbe lépni.

A Nemzeti Múzeum látképe 1850-ból. Alt Rudolf vízfestménye (Eredetije a M. N. Múzeumban)

menteni, hogy kifejtette, mily nagy hiány van bútorokban s utalván a pénzhiányra, kéri a bútorokat mindennapi használatra. Ez az érvelés annyira meggyőző volt, hogy a miniszteri székeknek irgalmaztatott s még ma is megvannak. E tulajdonképen nem zenei vonatkozású esetet csak a rendőrségi észjárás jellemzésére soroltam fel, mert a köztudatban élő „legveszedelmesebb“ nótát is el lehetett hatósági jóváhagyás mellett hangversenyen énekelni, csak valami jámbor szöveget csináltak legyen hozzá. Kubinyi tehát elkezdette a múzeumi kert javára szolgáló hangversenyek tartását, természetesen rendőri jóváhagyással. E hangversenyek meggyőzhették Dopplérket a terem alkalmas voltáról s ezért az Erkellel folytatott előzetes tárgyalások után a hasonmásban idecsatolt levéllel oly czélből fordultak

The image shows a handwritten musical score for a piece titled "Gárdai Csárdás" by Liszt. The score is written on six staves. The first staff is the vocal line, with the title "Gárdai Csárdás" written above it. The second staff is the piano accompaniment. The score includes various musical notations such as notes, rests, and dynamic markings like "p" (piano) and "marcato". There are also some handwritten annotations in the score, including "Liszt: Gárdai Csárdás" and "Gárdai Csárdás". The score is enclosed in a rectangular frame.

Részlet Berlioz Rákóczi-indulójának vezérkönyvéből
(Eredetije a Magyar Nemzeti Múzeumban)

Kubinyihoz, hogy tőle a terem használatára az engedélyt megnyerjék. (Talán szükségtelen külön hangsúlyoznom, hogy azon, hogy a levelet németül írták meg, nem szabad megütköznünk, mert — noha Doppler Ferencz valószínűleg csak különös fáradságok árán írta volna meg ugyanazt magyarul — a császári helytartóság kevéssel működésének megkezdése után elrendelte, miszerint minden hivatalos levelet, megkeresést németül kell megírni.)

Hochwachtbaren Herrn

Dem in künstlerischer Beziehung nicht nur
gabelndsten Künstler des Ju- und Adelsstandes
-wissenschaftler, sondern auch die Denkfähigkeit
mit dem vorzüglichsten Künstler des Pest-Opern-
besitzer, und sind gefornnen in der Art des
künstlerischen Meisters, unter Mitwirkung des persönlichen
Orchester-Personals des National-Theaters, Regisseurs
Eitel von der Tzigya, so wie mit Beziehung auf besondere
Kunstkräfte, - 4 bis 6 große Concerte unter der Leitung
„Philharmonische Concerte“ zu veranstalten.

Es würde sich für die Museum-Saal der vorzüglichste
Lokal dazu eignen, wie aber auch anderwärts der
Abstraktion eines Theils der römischen Kunstwerke
die beabsichtigte Museum-Projektion befördern
wollen, wofür man sich die Unterstützung Eurer
Hochwohlgeboren anzuwenden zu bitten, vorzüglich
Ordnung zu wollen, daß diese Concerte in dem
genannten Saale stattfinden können

mit besonderer Aufmerksamkeit zu sein wie

für die Hochwachtbaren

angewandte

Den 30ten August 1853.

Ernst und Carl Doppler
Regisseurs des National-Theaters

menteni, hogy kifejtette, mely mely állás van közöttük : utoljára : pénz-
számlára, kiki a kőtorokai...
... hogy a miniszteri...
... tulajdonképpen nem...
... részre soroltak...
... hatóság...
... részre soroltak...
... részre soroltak...
... részre soroltak...

An
der
Kaufmann
August von Reibitzki
K. k. Rath und Direktor des
österreichischen National-Museums

Leol.

Dopplerék beadványa magyarul ez:

Nagyságos Úr!

Nehogy művészi tekintetben a kül- és belföld művelt városai mögött maradjunk, alulírottak Pest-Buda legjobb művészeivel megállapodásra jutottunk és hajlandóak vagyunk a ránk következő tél folyamán a Nemzeti Színház teljes zenekarának közreműködésével s Erkel karmesterrel az élén, úgyszintén nevezetes művészek belevonásával „filharmóniai hangverseny“ czímen 4—6 nagy hangversenyt rendezni.

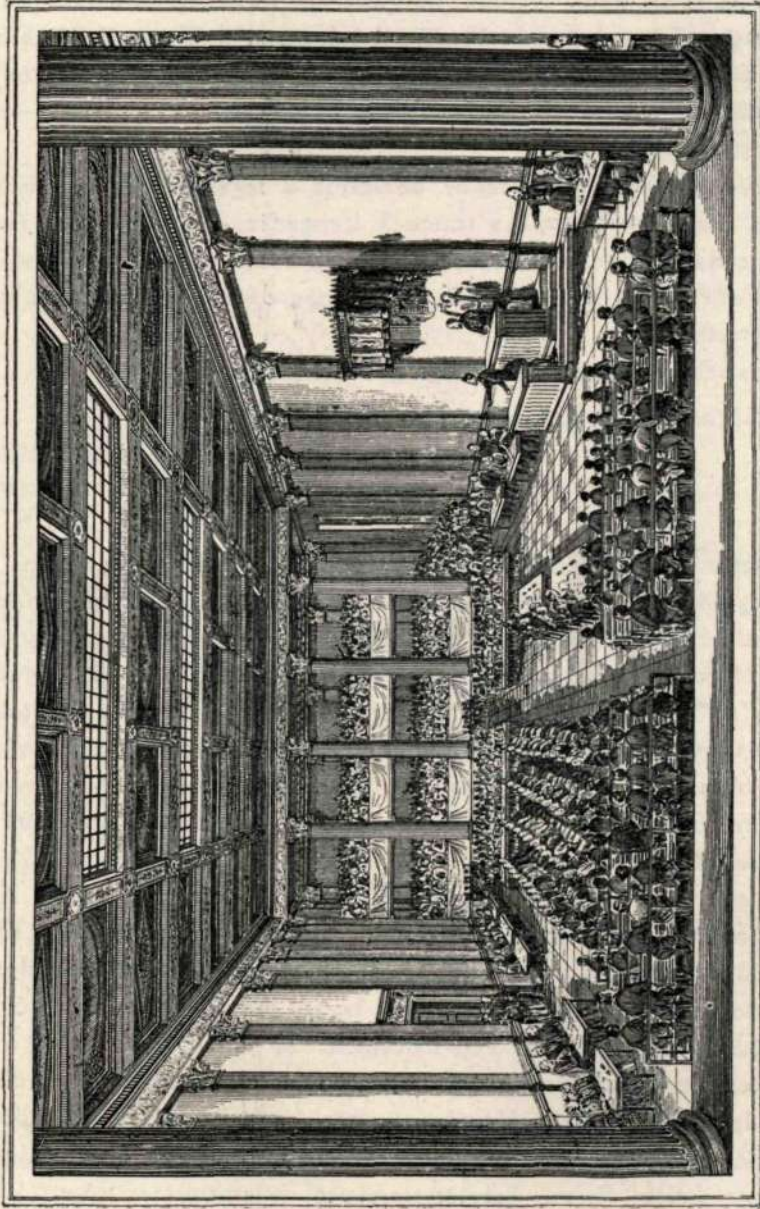
Miután erre egyrészt a Múzeum díszterme a legalkalmasabb helyiség, de másrészt mi a tiszta jövedelem egy részének átengedése által a tervezett múzeumi sétányt előmozdítani szándékozunk, bátorkodunk Nagyságodat legalázatosabban kérni, kegyeskedjék kellő helyen kieszközölni, hogy e hangversenyeket a mondott teremben megtarthassuk.

Különös tisztelettel maradván Nagyságodnak alázatos szolgálói

Pesten, 1853 augusztus 30-án

Doppler Ferencz és Károly,
a Nemzeti Színház karmesterei.

Ezt az ajánlatot Kubinyi ezer örömmel fogadta, nemcsak a zenebarát, hanem a múzeumi igazgató is örvendezett benne e javaslatra, hiszen az épületnek kellő keretbe való helyezésének hathatós tényezőjét remélhette e hangversenyekben. A Kubinyival folytatott tárgyalások folyamán az azt a beadványt, melyet ugyanaz év szeptember 29-én Erkel és a Doppler-testvérpár nyújtottak be a filharmóniai hangversenyek ügyében a helytartótanácsához. Ennek eredetijét a helytartótanács irataival a bécsi levéltár őrzi, másolatát Kubinyi a Múzeum irattárában megőrizte. Ebből látjuk, hogy tervük ez volt: a hat hangverseny közül négyet a Nemzeti Múzeum termében kettőt advent, kettőt böjt idején s ugyanez időszakban egy-egy hangversenyt a budai országház termében tartanak. A tiszta jövedelem egyötödét átengedik a létesítendő múzeumi kert javára. Előadják továbbá, hogy jövedelmükből azért nem ajánlhatnak fel nagyobb hányadot, mert a megmaradandó négyötödrészből az 50—60 tagból álló zenekar s a még külön meghívandó művészek tiszteletdíját kell fedezniök. A jó rend kedvéért a hangversenyekhez (természetesen elsősorban a pénzkezelés ellenőrzésére) egy múzeumi tisztviselő kirendelését javasolják. Végül az esetre, ha a Budán rendezendő hangversenyeket kellő számú bérlő biztosítja, ezek megtarthatására az országgyűlési terem átengedését kéri. Erre a helytartótanácsból véleményezés végett leküldött beadványra a válaszszaal nem késlekedett sokat Kubinyi, hanem az engedély megadását a maga részéről a legmelegebben ajánlotta. Az engedély megadásáról az érdekelteket értesítette s velük az előzőleg megbeszélt megállapodásokat írásba foglalta. Ez írásbeli nyilatkozat tájékoztat bennünket egyszersmind afelől, kik voltak „Pest-Buda legjobb művészei“, kikkel a tervezők a filharmóniai hangversenyek eszméjét megbeszélték.

A múzeumi díszterem képe 1848-ban a főrendiházi üfés alkalmából
(Eredetije a M. N. Múzeumban)

Erklärung.

melynek eredetét fogva alulírottak, mint az 1853/54-iki hangversenyévtáradban a Magyar Nemzeti Múzeum nagytermében rendezendő Filharmoniai hangversenyek

alkalozói, kötelezzük magunkat arra, hogy mi egy múzeumi tisztviselő ellen-

kräft welcher wir Director der k. k. Hof-Opern-
 Unternehmung der im Jahr 1853/4-gan
 Konzertreisen im großen Saale des
 k. k. Nationaltheaters zu geben
 „Philharmonische Konzerte“ und angestrichen
 daß wir unter Kontrolle eines hohen
 Musikdirektors von der k. k. Hof-Opern-
 dieser Konzerte auf Abzug der Gehälter
 Salärsteuer, der Gewerbesteuer von
 notwendigen Möbelstücken und Transport
 der Instrumente, der Kostentragung der
 Dienergehälter, der Eintrittskosten für
 Lillab und Prognostik und sonstigen
 kleineren Ausgaben - den fünften Teil
 der Einnahme der Musikergelder
 widmen, von dem andern vier Fünftel
 den über alle in der k. k. Hof-Opern-
 mundon Dienstleistungen bestreiten.

Im Hofopernhaus in Wien am 1. Oktober 1853.
 Für Hofoperndirector k. k. Hof-Opern-Orchester

Anton Pfeiffer, Violoncellen-Capellmeister
 Franz Doppler, Dirigent
 Adolph Kuhn, Orchester Director
 Leopold Erlanger, Violoncellen-Capellmeister

Bekötés.

Handwritten text in cursive script, oriented vertically on the page. The text is a letter or official document, but the words are largely illegible due to fading and the angle of the writing. Some recognizable words include "Bekötés", "Büro", "M. N. M. (Magyar Nemzeti Múzeum)", and "M. N. M. (Magyar Nemzeti Múzeum)".

im October 1853.

A múzeumi igazgatónak átadott és hasonmásban bemutatott nevezetes okmány szövege ez:

NYILATKOZAT,

melynek erejénél fogva alulírottak, mint az 1853/54-iki hangversenyévadban a Magyar Nemzeti Múzeum nagytermében rendezendő filharmóniai hangversenyek vállalkozói, kötelezzük magunkat arra, hogy mi egy múzeumi tisztviselő ellenőrzése mellett ezen hangversenyek bevételeinek egyötöd részét, a fűtés, világítás, a szükséges bútordarabok megszerzése és a hangszerek szállítása, a szolgálatszélyzet, jegyek és műsorok nyomtatási költségei és más kisebb kiadások levonása után a múzeumi sétány javára átengedjük, a négyötödből pedig az előforduló összes művészi tiszteletdíjakat fedezzük.

A Nemzeti Színház zenekarának nevében és annak beleegyezésével

Pesten, 1853 október havában

Erkel Ferencz,

a Nemzeti Színház első karmestere.

Doppler Károly karmester.

Huber Károly zenekari igazgató.

Doppler Ferencz karmester.

Eisler Lipót első fagótos.

Ridley Kohne zenekari igazgató.

Suck Lipót első gordonkás.

Pfeiffer Antal első mélyhegedűs.

E nyilatkozat oly időben, amikor alapszabályról szó sem lehetett, magában foglalta egy ilyenek kvintesszenciáját. Ime a vezérszavak: Az összesség ügyeit egy választmány vezeti, ennek élén a karmester áll, a jövedelmen igazságosan megosztottnak. Nincs tovább!

Az ötvenes évek elején rendőrileg elismert társulatról* szó sem lehetett, így tehát a nyilatkozatot aláírt bizottság — mely e szigorú óvatossággal megírt okmányban vállalkozóknak hívja magát — lényegében nem volt más, mint a hallgatólágosan (mondjuk: csak egymásközött) létező egyesület választmánya. (A műsoron és a falragaszokon már ez áll: „Az igazgató választmány“.) A nyilatkozaton szereplő bizottsági tagokhoz még Kirchlehner Ferenczet kell számítanunk, ki Doppler Ferenczcel és Suck Lipóttal együtt a „társulat“ ügyeinek legtevékenyebb s lelkesebb sáfára volt. Írásbeli bizonyítékot nem ismerek róla, de szóbeli hagyomány gyanánt fennmaradt annak tudata, hogy a választmánynak vagy „vezérlő bizottság“-nak Császár (Kaiser) György is tagja volt. Tudva, hogy

* Hogy minő féltő gonddal vigyáztak arra, hogy egyesület vagy társulat ne veszélyeztesse a közhazát, csak egy példát említek, lévén szintén hangversenynyel kapcsolatban. Még a negyvenes évek végén egy lelkes honleányokból alakult társaság Kisfaludy és Berzsenyi szobrát megrendelte. Ezek időmultán elkészülvén, ki lettek volna fizetendőek. A hiányzó összeg előteremtésére 1852-ben Kubinyi hangversenyt szándékozott rendezni. A helytartóság az előterjesztés értelmében megadta az engedélyt, de hozzáfűzte: „Megjegyeztetik, hogy ebből nem következtethető az, mintha a felterjesztésben említett s a rendelést évek előtt tett magyar hölgyek egyesülete ezáltal meg erősítették“.

annak idején Császár mint zeneszerző (Kunok) mily nagy közkedveltségnek örvendett, e szájhagyomány hitelességének valószínűsége igen nagy.

Természetes, hogy az olyan, néhány vonással jelzett szabályzat, mint amilyent az ismételten jelzett nyilatkozatból ki lehet hámozni, a tagok kötelességeire nem terjedhet ki. A szabadság pedig szabadossággá válhatván, a köz ártalmára lehet. Így a kötelességekre vonatkozó szabályok hiánya többször gyakorolt káros befolyást a szimfóniai hangversenyek rendszeres folytatására hivatott filharmónikusok munkásságára.

De lássuk Erkel filharmónikus gárdájának első megjelenését a közönség előtt s annak hatását.

A falragaszok és a hírlapok már idejekorán felhívták a közönség figyelmét a közelgő zenei eseményre.

1853 november 20-ika zenei fejlődésünk egyik nevezetes dátuma marad mindenkör. Ez volt az első filharmóniai hangverseny napja. A műsor első száma Beethoven VII-ik szimfóniája volt. Majd Lesniewska Lujza, a Nemzeti Színház kitünő tagja Mozart „Don Juan“-jából a Levél-áriát énekelte, ezt követte Mendelssohn Nászindulója a „Szentivánéji álm“-ból s a hangversenyt befejezte Meyerbeer Struensee-nyitánya.

A hatás általános volt, úgy a hallgatóság, mint a kritika egyaránt lelkesedéssel üdvözölte a filharmónikusokat s e hangversenyről az akkori sajtó úgyszólván kivétel nélkül megemlékezett.* A filharmóniai hangversenyt kivétel nélkül zenei eseménynek ítélték s e szimfónikus előadásoktól az izlés finomulását, nemesbbedését várták. A karmester rátermettségét s kiválóságát, valamint a zenekar jóságát mindannyian elismerték és csupán azon óhajnak adtak kifejezést, vajha a hegedűsök száma szaporíttatnék,

* E megemlékezések legérdekesebbje, a Pest-Ofner Localblatt így szólott: „A nemzeti múzeumi teremben vasárnap délután tartatott meg az első filharmóniai hangverseny a jeles Erkel vezetése alatt. Zenei eseménynek nevezem e hangversenyt a testvérvárosok részére, mivel ezeket hivatottaknak látjuk arra, hogy a magasztosabb, a klasszikus zene iránti fogékonyságot hatásos módon fejlessze és az izlést nevelje. Ha a hófödte Alpesek fejedelmi nagyságát és fenségét meg akarjuk érteni, nem elég, ha egyetlen hegyet távolról talán megnézünk, hanem az út nehézségeitől vissza nem riadva, azon régiókba kell menni, ahonnan az egész pazar képet át lehet tekinteni. Így van ez Beethoven nagyszerű szimfóniáival is. Egyet s mást ismerhetünk ugyan a zongorakivonatokból, mégis mily szegény, kicsiny, hang- és színnélküli egy ily miniatürkép ahhoz az impozáns festményhez képest, melyet a zenekar hangszerelése a filharmóniai hangversenyen a közönségnek nyújtott. Ez előadás egyúttal bemutatta azon zenei erők értékét, amelyekkel bírunk s ha a hangversenyeket betartják s a közönség azokat kellően pártolja, akkor majd nem kell többé Lipcsét a „Gewandhaus“-beli hangversenyeiért irigyelnünk. A szimfónia előadásából különösen az első s a harmadik tételt kell kiemelnünk, ezeknek előadása még a legkényesebb bíráló szempontjából is mi kívánni valót sem hagyott hátra. Ami a zenekar erősségét illeti (a hangszerek elosztását), azt hisszük, nem hagyhatjuk említés nélkül azt, hogy a hangszínek tökéletes eléréséhez szükséges volna az első hegedűsök számát szaporítani s azonkívül a trombitásoknak s az üstdobosnak némi mérséklet ajánlható volna. Beethoven szimfóniája előadásának hatása nagyszerű volt s Erkel karmestert ismételten tapsolták ki a dobogóra. Természetes, hogy egy ily nagyszerű mű után halaványnak tetszett Mendelssohn Struensee-nyitánya. De a többi előadott darabok is elismeréssel találkoztak. Lesniewska kisasszony „Don Juan“ Levél-áriáját énekelte. A jeles tehetségű énekesnő olasz énekmodora előadásában túlságosan élénken lépett előtérbe, egyebekben azonban ritka hévvel és nagy bravurral énekelte az áriát, mely a hallgatóságból a leghangosabb elismerést s az ismétlés óhaját váltotta ki.“

PHILHARMONIAI HANGVERSENYE

sőbb engedelemmel a magyar nemzeti színház zenekar tagjai első karmesterök ERKEL FERENCZ úr vezérlete alatt
és dec. 8-kán, továbbá 1854-ki mart. 12-kén és april 9-kén a **nemz. muzeum** teremben

a mivel világ nagyobb és közészerü városainak példáiára

négy philharmoniai hangversenyt

tartani. Ezen hangversenyekhez, mellyeken csak classicai zene a lehető tökélylyel adatik elő, az itteni jelesek
is igénybe fog vétetni.

első vasárnap 1853-i nov. 20-án tartott hangverseny programja.

7-ik számú symphonia A-Dur-ban van Beethoven Lajostól.

Aria di bravura Mozart „Don Juan“-jából, énekli Lesniewska kisasszony.

Lakadalmi induló a „nyáréji álm“-ból Mendelssohn-Bartholdytól.

„Struensee“ nyitánya Meyerbeertől.

Hangversenyekre bérlet nyittatik, a melyre való aláírási iverk Treichlinger, Wagner és Rózsavölgyi urak műkereskedéseikből

Bérletárak mind a négy hangversenyre következők:

				Minden egyes hangversenyen következő belépti árak			
—	—	—	6 ft	Körszék	—	—	2
a teremben	—	—	4 „	Számozott szék a teremben	—	—	1
terembe	—	—	2 „	Belépti jegy a terembe	—	—	1
az I. karzaton.	—	—	2 „ 30 kr. pp.	Számozott szék az I. karzaton	—	—	1
				Belépti jegy a II. karzatra	—	—	—

A hangversenyek jövedelmének egy része a museumi kert javára fordittatik.

Kezdési fél 5 órakor.

Az igazgató válasza

annak idején Császár mint zeneszerző (Kunok) mily nagy közkedveltségnek örvendett, e szájhagyomány hitelességének valószínűsége igen nagy.

Természetes, hogy az olyan, néhány vonással jelzett szabályzat, mint amilyent

a
te
Íg
a
m
a
k
E
V
M
ir
n
z
n
s
r
é
t
a
t
f
é
r
é
r
r
l
l
l
t
t

ritka hévvel és nagy bravurral enekelte az ariát, mely a hangatosagból a leghangosabb elismerést s az ismétlés óhaját váltotta ki."

AZ ELSŐ

Vasárnap, 1853-ki november 20-kán tartandó

HANGVERSENY**PROGRAMMJA.**

1. A 7-dik számú simphonia A-Dur-ban van Beethoven Lajostól.
2. Aria di bravura Mozart „Don Juan“-jából, éneкли Lesniewska kisasszony.
3. Lakadalmi induló a „nyáréji álom“-ból Mendelssohn-Bartholdytól.
4. „Struensee“ nyitánya Meyerbeertől.

Minden egyes hangversenyen következő belépti árak lesznek:

Körszék	2	frt — kr. pp.
Számozott szék a teremben	1	„ 30 „
Belépti jegy a terembe	1	„ — „
Számozott szék az I. karzaton	1	„ — „
Belépti jegy a II. karzatra	—	„ 20 „

A hangversenyek jövedelmének egy része a museumi kert javára fordittatik.

Kezdeté esti fél 5 órakor.

Az igazgató választmány.

Az első filharmóniai hangverseny műsora
(Eredetije a Filharmóniai Társaság tulajdona)

ezzel ellensúlyoztatnék a — különben némi tartózkodásra utalandó — rézfúvók s a dobok ereje. Érdekes, hogy a Nemzeti Színház zenekarának e hiányáról már 1844-ben Petrichevich Horváth Lázár is megemlékezett a Honderűben, kifogásolván a vonósoknak és az érczharmonióknak aránytalanságát. A vonósötös létszámának aránylagos kisebbsége még hosszú ideig kísért. Ez azonban e korban általános tünet.

Erkel, ki a haladásnak híve volt s maga is az újabb esztétikai irányváltozások elől nem zárkózott el, már a második hangversenyen Wagner Tannhäuser-nyitányát játszatta. Wagner nyitánya nagy hatást keltett, de a kritika dicsérete tartózkodó volt, nem mert teljes erővel „Berlioz legóriásibb méretű epigonja“ mellé állani s a jövőre bizta a döntést.

Az adventi második hangversenyen még Mendelssohn a-moll szimfóniáját s közkívánatra a Nászindulót játszották, míg Lesniewska Lujza, az évad állandó vendége, Mozart „Bájsíp“-jából (= Varázsfuvola) énekelt egy dalt.

Az első évadban a budai országházban rendezni szándékolta előadásokból kellő számú bérlők híján misem lett s ezért a filharmonikusok egy Pesten adandó rendkívüli hangversenyre kértek engedélyt, melyet a Pest-budai Hangászegylet javára óhajtottak tartani. E hangversenyen Wagner Tannhäuser-nyitányán kívül a hangászegyesületi énekkar közreműködésével ez opera egyik nagy kórusa került előadásra. E kardalban a pesti közönség rövid idő múlva ismét gyönyörködhetett, mert a Hangászegyesület a filharmonikusok előzékenységének meghálálására vendégként e számot az évad utolsó filharmoniai hangversenyén elénekelt. Im kezdettől fogva hirdetője volt Erkel Wagner művészetének. De nem is lehetett másként ez, mikor már oly régtől kezdve lelkes híve volt Berlioz művészetének. Nem mulasztotta el már az első évadban Berliozt — ha másként nem is, mint csak hangszerelőt — a közönségnek ismét bemutatni, előadatván Weber „Felhívás a keringőre“ című darabját az ő hangszerelésében.

Habár Erkel az új irányt nagyra is becsülte, műsorain mégis a klasszikusoké volt az uralkodó szerep.

Ha összegezzük az első évad öt hangversenyének műsorait, látjuk, hogy az egyes szerzők s műveik a következő arányban kerültek előadásra:

Beethoven: II., VI.* és VII. szimfónia, Esz-dur zongoraverseny.**

Mozart: g-moll szimfónia. Ária: „Don Juan“, „Varázsfuvola“*** és „Szöktetés a serailból“****

Mendelssohn: a-moll szimfónia és a Nászinduló (kétszer).

Wagner: Tannhäuser-nyitány és Tannhäuser-karének (kétszer).

Weber—Berlioz: Felhívás a keringőre.

* Az a lelkesedés, melylyel a „pásztori szimfóniá“-ról ír az egykori kritika, megérdemli, hogy róla megemlékezzünk. A Pester Lloyd kritikusa például felkiált: „... ha egyáltalában nem értitek az örök anya, a természet könyvét, akkor hallgassátok meg a pastorele-t; ama szent Míndenségről szebb magyarázat nincs több, mint a halhatatlan Mester eme jellemző műve“.

** E zongoraversenyt Erkel játszotta, ki nagy elfoglaltsága dacára sohasem hanyagolta el hangszerét s virtuozitását késő vénységig megőrizte.

*** Akkor „Bájsíp“-nak és

**** „Nőrablás a serailból“-nak hívták ez operákat.

Meyerbeer: Struensee-nyitány.

Spoehr: Faust-nyitány.

Boieldieu: Ária Párisi Jánosból.

Az öt hangversenyből álló évad tehát három Beethoven-szimfóniát és egy zongoraversenyt ölelt fel, előadásra került azonkívül Mozart örökbecsű g-moll szimfóniája s Mendelssohn híres a-moll (skót) szimfóniája.

A műsorok egybeállítása elárulja a művészi meggyőződéséről és önmagáról beszélni nem szokott, magabazárkózott Erkel művészi hitvallását s azt a tervszerűséget, melylyel a zenei izlést nevelni igyekezett. Művészi hitvallása az volt, hogy a hangversenyek zenei súlypontja egy klasszikus szimfónia, amely köré csoportosul egy magánénekszám s egy-két rövidebb időtartamú zenekari darab. Nevelő czélzata ez összeállításnak pedig az, hogy a klasszikus zene legyen az az alap, amelyen állva, értse meg és tudja méltányolni a hangversenylátogató közönség az újabb kor különféle irányzatot képviselő művészeinek szerzeményeit. A műsorszerkesztés ez alapelveivel az összes későbbi hangversenyen találkozunk s ha van eltérés, az csak abban nyilvánul, hogy a magánéneket egy zenekari darab, vagy egy több énekhangra irt szerzemény cseréli fel.

Az első évad elvitázhatatlanul bebizonyította, hogy Pest a zenei művelődés fejlesztéséhez szükséges összes tényezők birtokában van. Van kitünő karmestere, jeles zenekara s nagyszámú érdeklődő közönsége.

Az 1854—55. évad négy rendes és egy rendkívüli hangversenyén ugyancsak a fentvázolt tervszerűséggel dominálnak a klasszikusok. Beethoven III., V. és VIII. és Mozart C-dúr (IV. számú) szimfóniáján kívül Mendelssohn a-moll szimfóniája került előadásra.

A közönség és a sajtó egyaránt osztatlan örömmel üdvözölte a második hangversenyévad megnyitását. Így például a Pester Lloyd külön tárczában méltatja a hangversenyek fontosságát, fejtegeti izlésnemesítő hivatását, kiemeli páriolásuk szükségességét s végül teljes elismeréssel adózik a filharmóniai hangversenyek kezdeményezőinek.* Erkel betegeskedése daczára a hirdetett időben megtartotta ugyan a második hangversenyt, de az előadáson meglátszott a próbák hiánya

* A B. jelű — sajnos — ismeretlen kritikus rendkívül érdekes tárczája méltó arra, hogy főbb részleteiben közöljük. „Mindaz, ami a zenével kapcsolatos, Pesten és közönségében termékeny talajra talál s nem könnyű oly várost találni, ahol viszonylagosan oly sokat zenélnének, mint Pesten. A zene kertje ezideig teljesen műveletlen volt, noha benne felségesen szép virágok nőttek, ezeket felverte a gaz, melyet gondatlan kezek hintettek a szép virágok közé s így gyümölcsöt nem teremhettek s csak ha ezeket más földbe plántálták, érhetett meg termésük...“ „Minden szükséges tényező megvan, csak az izlés romlott el...“ „Ennek oka az, hogy a közönség a színházakban úgyszólván nem hall mást, mint az új olasz zeneszerzők felületes munkáit s a tulajdonképeni zenétől, a buzdító, művelő, nemesítő s felemelő zenétől elidegenedett...“ Ezért dicséretes a filharmóniai hangversenyek megtartása és ezért szükséges azokat támogatni „és a kezdeményezőknek a legteljesebb elismeréssel adózni...“ „A filharmóniai hangversenyek feltétlen hivatása, hogy a nemesebb értelemben vett zene szeretetét ismét felkeltse s ott, ahol már megvan, erősítse; hivatva vannak a burján kiirtására, hogy az izlés finomodjék s a nemesbb érzelmek szabad teret nyerjenek...“ Az egyes darabok esztétikai méltatása után az előadásra tér át, majd a karmesterről emlékszik meg a következőkben: „Különös elismeréssel kell Erkel karmesternek adoznunk, kinek körültekintő és erélyes vezetése az összes közreműködőkre a legélénkebb hatást gyakorolta...“

s erről, nem hallgatván el ugyan az alapos mentőöket, a sajtó kénytelen volt megemlékezni.*

1855-ben történt, hogy az árviz elöntötte Erkel szülőföldjét. Békésgyulán ekkor több mint ötszáz ház dült össze s közel ezer ember jutott koldusbotra. Erkel volt az elsők egyike, ki Gyula kárvallottainak segítségére sietett. Márczius hó 28-án kelt levelében arra kéri Kubinyi Ágostont, a múzeum zenekedvelő igazgatóját, engedné át harmadnapra egy jótékonycélú hangverseny tartására a múzeumi dísztermet. A tervbe vett előadást Mária Dorottya főhercegnő halála következtében el kellett halasztani. A műsor is háromszor alakítottatott át, míg az április 15-én megtartott hangversenyen Mendelssohn a-moll szimfóniája köré csoportosítva a következő darabokat adták elő: Beethoven: Egmont-nyitány, Mendelssohntól a Nászinduló a „Szentivánéji álom“-ból, ugyanattól egy koncert-áriát énekelt Kaiser-Ernst asszony, míg Ellinger, a Nemzeti Színház jeles tenoristája, Halévy operájából, a „Zsidó hölgy“-ből énekelt egy ariát. Noha e hangverseny nem volt nagyon látogatott, mégis 1035 forintot jövedelmezett a gyulaiaknak. Az összeg egyharmad-részét az ottani gyermekkórház kapta.

Ez évad utolsó rendes hangversenyét, a márczius 25-ikét, mint Beethoven halálának évfordulójára esőt teljesen e nagy mesternek szentelte Erkel. A Coriolan-nyitány s a „Hős-szimfóniá“-n kívül egy hármast énekelt a „Fidelió“-ból Bogya Róza, Jekelfalusy és Kőszeghi. (Műsorunk erről a hangversenyéről ugyan nincs s az egykori lapok nem említik, hogy a hármast miből való, de annyival valószínűbb, hogy a „Fidelió“ volt, mert ez operát a nemzeti színpadon már játszották.)

Beethoven kultusza jellemzi Erkelét. Az 1855–56-iki évad öt rendes filharmóniai hangverseny mindegyikére kitzűzött egy-egy Beethoven-szerzeményt. Már az első hangversenyen igyekezett a „kilenczediket“ bemutatni s mert kellő énekkar fölött nem rendelkezett, kénytelen-kelletlen a scherzóval be kellett érnie. Beethoven, Mozart, Haydn, Mendelssohn mellett Catel és Cherubini a francziákat, Weber és Wagner a németeket képviselte egy-egy művel.

Fentebb már említettem volt, hogy ha egy nagyobb testületet, mely közös czélokra egyesült, csak laza kapcsok fűznek össze, a túlnagy szabadság veszedelmeket rejt magában. Ily veszedelemmel a rendező bizottság csakhamar találkozott, a közös szerzeményen való osztózás, mint a fáradozások túlbizonytalan anyagi eredménye a zenekari tagok többségét arra készítette, hogy egy rendes, előre megállapított díjat kérjenek a bizottságtól, mely ennél fogva saját felelősségére rendezte a hangversenyeket. Természetes, hogy ily körülmények között lényegesen meg-

* Megemlékezett erről az akkori hivatalos lap, a homlokán kétfeű sással ékeskedő Budapesti Hírlap is. Ez a lap ezidőben még nem vezetett tulajdonképeni zenekritikai rovatot, hanem a színházi és zenei életről a rendes időközben megjelenő „Fővárosi társaséleti szemlé“-ben, e tárczaszerű közleményben emlékezett meg a szemle írója, Bulyovszky Gyula. E szemlében, melyet francziás modorú „causerie“ formában tartott Bulyovszky, a csevegő és szellemeskedő, lehetőleg szójátékos előadás következtében nem volt módja s alkalmá arra, hogy „műbírálóat“ írjon. Így például, hogy a zenekar játékában némi ingadozás volt észlelhető s hogy a rézfúvók előtérbe léptek, erről így emlékszik meg: „... a balszárnyon egyszer egy kis bomlás mutatkozott“... „a jobbszárnyon egyik-másik vitéz az ősklasszikus világba tévedt, amikor (még) Lancaster-ágyú helyett trombitaharsogással döntötték meg Jerikó falait“.

nagyobbodván a kiadás, a tiszta bevételnek a múzeumi kert-alap javára eső része is kisebb lett, amit hosszú felterjesztésben kellett az igazgatónak a helytartótanács előtt kifejeznie, amit az azután tudomásul is vett. Nem csodálandó tehát, hogy a próbák száma is megcsökkent, ami egyik-másik darab előadásán észrevehető volt. Megesett, hogy egy ily eléggé nem próbált darab igen tetszett a közönségnek s az ismétlését kívánta — annakidején felette divó szokás — s ez óhajnak Erkel s a zenekar eleget téve, ez az előadás „sokkal jobban sikerült“ — mondja az egykori kritika.

Mozart születésének századik évfordulóját a Hangászegyesület a filharmónikusokkal karöltve ünnepelte meg.

E január 25-én tartott Mozart-ünnepélyen Erkelrel ismét zongoraművészi minőségében találkozunk, ki a d-moll zongoraversenyt játszotta. Ez ünnepély jövedelmét, mint a Budapesti Hírlap a műsor közzélése után jelzi, jótékonycélra fordítják és pedig: „E hangversenyek jövedelme Mozart alapítványára szolgál, melynek alapítókéje magyarországi szegény zene-művészek gyámolítására fog fordíthatni.“ A műsor a következő számokból állott: 1. C-dúr symphonia. 2. Dal Titus operából pástorsíp kísérettel, éneklé Ellinger asszony, fújja Reintl úr, a nemzeti színház 1° pástorsíposa. 3. d-moll zongora verseny, játssza Erkel Ferencz. 5. Nagy-karének, előadja négy műkedvelő, a nemzeti színház több karénekese és a zenedei növendékek közreműködésével.

A közönség meleg érdeklődése még egy filharmóniai hangversenyt tett lehetővé (1856 márczius 30), mely arról nevezetes, hogy ez alkalommal került bemutatásra Brand = Mosonyi Mihály a-moll szimfóniája. Nagy elismeréssel fogadta úgy a kritika, mint a közönség Mosonyi munkáját, ki már régebben egyházi s kamarazenei műveivel jó nevet vívott ki magának. A négytételű szimfónia első három tételét kitünőnek jelezték, a negyedik, A-dúrban tartott tétel magyaros, de kissé banális témája folytán már kevésbé tetszett. A közönség Mosonyit melegen ünnepelte. Ami magát az előadást illeti, annak „minden tételéből látható, hogy Erkel mily kollégiális szeretettel és szorgalommal tanította be a művet“.

Hét zenekari hangverseny egy évadban eladdig ismeretlen dolog volt Pesten

Mosonyi

Mosonyi Mihály

(Eredetije a Történelmi Képcsarnokban)

s ama kívánalomnak vált szülőanyjává, bárcsak a következő évben nyolcz rendes hangversenyt tartanának a filharmónikusok. Már az ötödik rendes hangverseny után visszapillantást vetvén az egykori, s hozzátehetem, ideális lelkesedésű és jóindulatú kritika, előrebocsátja, hogy csak azért emelt kifogásokat s azért hangoztatta olykor a korholás szavait, mert a kritika kötelessége a művészi becsület Achilles-sarkát érinteni, nehogy hanyatlás álljon be s hogy az előadásokban mindig tökéletességre igyekezzenek. Azután így folytatja: „Ama jobb irányzat, melyet a színházak, a hangversenyek s egyáltalában a mi zenei életünk elvitázhatatlanul követ, legnagyobbrészt eme testületnek, ennek a vezetőségnek köszönhető és az a fokozódó érdeklődés, mely a közönség részéről a magasabb színvonalú zene iránt mutatkozik, az ő munkásságuk eredménye lehet... a közönségnél elért eredmények jelentőséggel bírnak...“

Erkel úgy látta, hogy a közönséget a klasszikusokkal már nevelte annyira, hogy egy lépéssel ismét előre mehet, azért az 1856—57-iki évad öt hangversenyében Beethoven kellő ápolása mellett (Pastorale, Eroica és a IV. szimfónia először) Liszt és Berlioz, úgyszintén Schumann kerültek először a filharmónikusok műsorára. Schumann Manfred-nyitányát örömmel üdvözlük, Liszt: Les préludes című csodaszép zenekölteményét még nem értették meg s elismerésreméltó a kritika azon kijelentése, hogy e műről véleményt nyilvánítani nem tud, nem mer. Egészen más fogadtatásban részesül Berlioz. Erkel a Symphonie fantastique-ot még nem merte teljes egészében egyszerre előadni, azért egy-egy részletet vett ki a műből s adta egymásután elő. Először a harmadik tételt, a Scène aux champs-t, az utána való hangversenyen a Le bal-t, azután ismételte a Scène aux champs-t. Noha a maga részéről a czéltudatosság s művészi meggyőződéséhez való konok ragaszkodás a Berliozért való küzdelemben elismerésre méltó, a Scène aux champs ismétlésével maga s főleg Berlioz ellen zúditotta a sajtót olyannyira, hogy Berlioz szerzeményeiből néhány évig mitsem tűzött a műsorra. Nem is csoda, hisz a Scène aux champs reprizénél ugyanaz, aki az első előadás alkalmával — előrebocsátván, hogy zenei értelme a Schumann iskolájának neveltje — Berlioz összes kiválóságait, az íróét, a zenetudósét s a hangszerelés megújítóját készségesen elismeri és csupán annak zeneszerzésbeli esztétikájával nem ért egyet, a második alkalommal bosszúsan felkiált, vajjon oly szegény-e a zeneirodalom, hogy ehhez a darabhoz kell menekülni? S mert ugyanakkor Haydn Symphonie Militaire-je került előadásra, Berlioz „hangsívataját“ szembeállítja Haydn apóval s annak életképes „túlhaladott álláspontjával“, ama meggyőződésének ad kifejezést, hogy „a jövő zenéjének semmilyen apostola sem lesz képes a szép örök törvényeit lerombolni, hogy annak romjain a festett hazugság birodalmát alkossa meg“. Erkel ugyan nem volt az az ember, akít támadások megfélemlítettek volna, de látván, hogy Berlioz megértésének ideje még nem következett be, egy pár évig nem vette fel műsorába annak szerzeményeit. De az új zeneirány érvényrejuttatásán nem szűnt meg munkálkodni s ha Berlioz egyelőre lezorzult a műsorról, helyébe lépett Liszt és Wagner. Liszt Orpheus-a után Wagner Lohengrin előjátéka. Mig Orpheus előadásakor Liszt esztétikáját fejtegetik s a darabról magáról nem igen nyilatkozik a kritika, addig a Lohengrin előjátéknál annak kellő megértéséhez az

opera ismerete lévén szükséges, ennek előadását óhajtja. A Pester Lloyd nem minden ironia nélkül jegyzi azonban meg, hogy „a közönség az előjátékot tudatosan vagy öntudatlanul megismételtette“. Az 1857—58-iki évad öt fülharmóniai hangversenyén Schumann d-moll szimfóniáját kétszer játszották. Újdonság volt még Gade Tavaszí fantáziája. Ének négyesre, zongorára és zenekarra. A magánénekszólamokat Fehérváry k. a., Ellingerné, Jekelfalussy és Köszeghi látták el, míg a zongoránál Erkel másodszülött fia, Gyula ült. Először jelenvén meg a nagyközönség előtt, „könnyű keze, biztos billentése s játékanak jelessége“ atyja kitünő iskolájáról tett tanúbizonyosságot. A közönség részvétele nem volt elég élénk, amí a közreműködők s főleg a választmányra épen sem gyakorolt kedvező befolyást. Hiába hangoztatta például a Pester Lloyd kritikusa, hogy a „fülharmóniai hangversenyek zenei élvezeteink súly- s egyúttal fénypontja“ s hogy „mily kedvező a mi helyzetünk (holott Bécsben még nem tudták elérni, hogy rendszeres, bérletben folyó concert. spirituels-jük legyen)“ s hogy „hálátlanság volna, ha a rendező bizottságnak s mindenekelőtt kitünően bevált karmesterüknek, Erkelnek, áldozatkész önzetlenségeért teljes elismeréssel nem adóznánk“. Tovább fűzvéen fejtegetéseit, szeretné, ha a hangversenyek számát nyolczra emelnék, noha jól tudja, hogy a közreműködők anyagi jutalma majdnem semmi,* de mégis reméli, hogy „e művészi testületben s annak vezetőjében akkora a szép iránti lelkesedés, hogy a vállalkozás anyagi oldalára nem igen fognak tekinteni“, de azt is reméli, hogy a közönség melegebben fogja az ügyet felkarolni.

Az erőltetett biztatás, az ideális érzelmekre való hivatkozás mind afféle veszedelmet jövendőlo kuvik-szó. A jóslat hamarosan testet öltött, mert bármennyire

LISZT F.

Liszt arcképe 1846-ból
(A Honderü melléklete. Eredetije a Magy. Tud. Akadémia könyvtárában)

* A múzeumi hivatalos iratok is tanúskodnak a közönség érdeklődésének lanygulásáról, a terem használati díját nem tudván megfizetni, a bizottságnak ez összeg egy részének elengedését kellett kérnie. Az 50 forintnyi díjat le is szállította a helytartótanács 30 pengőre, de hozzáfűzi, hogy: „csak ez alkalommal és minden kötelezettség nélkül“.

művész legyen is valaki, a létfenntartás küzdelmeiben kevés ideje s kedve marad „pusztán“ ideális célokért küzdeni.

Az, hogy a bizottság csak decemberben szánta rá magát arra, hogy a termet két hangversenyre kérje, jelzi, mekkora volt az elkedvetlenedés. Sőt a hirdetett két hangverseny közül is csak az elsőt tarthatták meg. Érthetetlen közöny! Pedig a műsor két újdonsággal is kedveskedett. Az egyik Schumann II-ik (C-dur) szimfóniája. A másik újdonság Beethoven c-moll vonósnégyesének Habenecknek, a híres párisi karnagynak mintájára az egyes szólamok többszörös elfoglalásával

való előadása volt. Már a következő évadban ismét feléledt a filharmónikusok erélye, úgy hogy három hangversenyre hirdettek bérletet. Erkel hű maradt a már feljebb fejtegetett „programmszerkezet“-hez. Beethoven (VII.), Schumann (II.) és Mendelssohn (IV.) szimfóniája köré egy-egy énekszámot és nyitányt* fűzött; egy alkalommal Bach János Sebestyénnek Esser-hangszerelte F-dur Toccata-ját is csatolta a műsorhoz, míg mindhárom hangverseny legnagyobb vonzereje a Berlioz-féle Rákóczi-induló volt. Kétséget nem szenved, hogy az a tapsorkán, amelylyel a Rákóczi-induló egy-kétszeri megismételtetését minden egyes hangverseny alkalmából kívánták, nem csupán a műnek, a feldolgozás szépségeinek, magával ragadó erejének, szóval Berlioz művészetének s az előadóknak szólott, hanem mindenekfelett politikai tüntetés volt, amelyben a nemzet elfojtott keserősége kitört s melylyel a szabadság

est. Mais je croy que la
police autrichienne ne laissera pas
arriver jusqu'à vous mon envoi.
Les deux exemplaires que vous
m'annoncez ne me sont pas
parvenus.

En attendant quelques lignes de
vous, je vous sers la main, et vous
que je voulais bien me rappeler
en souvenir de Mme les artistes
du théâtre national

Votre tout dévoué

Hector Berlioz

A rue de Calais

Paris 25 Janvier 1860

Berlioz levelének 3-ik lapja
(Eredetije a M. N. Múzeumban)

reményének újjáéledését üdvözölte.** Erkel nem mulaszthatta el, hogy Berliozt műve hatásáról ne értesitse s egyúttal említette, — miként ezt Berlioz válaszából következtetnünk kell — hogy ez indulóról valaki zongorakivonatot készített s az

* Beethoven : Coriolan, Wagner : Tannhäuser, Weber : Jubel ouverture.

** Az osztrák sereg Olaszországban vereséget szenvedvén, az uralkodóház a nemzettel kióhajtott békülni. Ennek ideje azonban még nem érkezett meg. Az egybehívott országgyűlés ismét feloszlott.

Németországban nyomtatásban megjelent. Berlioznak Erkelhez intézett felette érdekes levele — melynek harmadik lapját kicsinyített hasonmásban közöljük — nem annyira magyaros, mint hű fordításban így hangzik:

Tisztelt Erkel Úr!

Leveleért s az adott tudósításokért köszönetet mondok. Valóban senkit sem hatalmaztam fel Németországban arra, hogy kiadják a Rákóczi-indulókat általam írt zenekari feldolgozását* s Onre ruházom összes jogaimat, hogy elégtételt szerezzen a bizalommal való ama visszaéléssel szemben, amelyről említést tett. Tegyen meg minden lépést, amelyet helyesnek vél, részemről ezt teljesen az okosságára és méltányosságára bízom.

A Pesten hagyott kéziratomnak zongorakivonatban való közlése annyival kellemetlenebb nekem, mert az a kézirat nem azonos amaz indulóval, melyet magyarországi utazásom óta a „Faust elkárhozása“-ba beleszőttem. Én ahhoz egy kissé jobban kifejtett kodát fűztem, mint az első kézírathoz, amely sokkal hatásosabbá teszi a befejezést. Ha tudnám, hogy miként juttathatnám Önnek a vezérkönyv egy példányát, elküldeném Önnek, hogy Pesten úgy hallhassák a művet, mint amilyen. De én azt hiszem, hogy az osztrák rendőrség nem fogja megengedni, hogy küldeményem az Ön kezéhez jusson. Ama két példányt, melyekről nekem írt, nem kaptam meg.

Várva néhány sor irását, kezét szorítom s kérem, hívjon engem a Nemzeti Színház művészeinek emlékezetébe.

Alázatos szolgálója

Berlioz Hektor.

4 rue de Calais.

Páris, 1860 január 25-én.

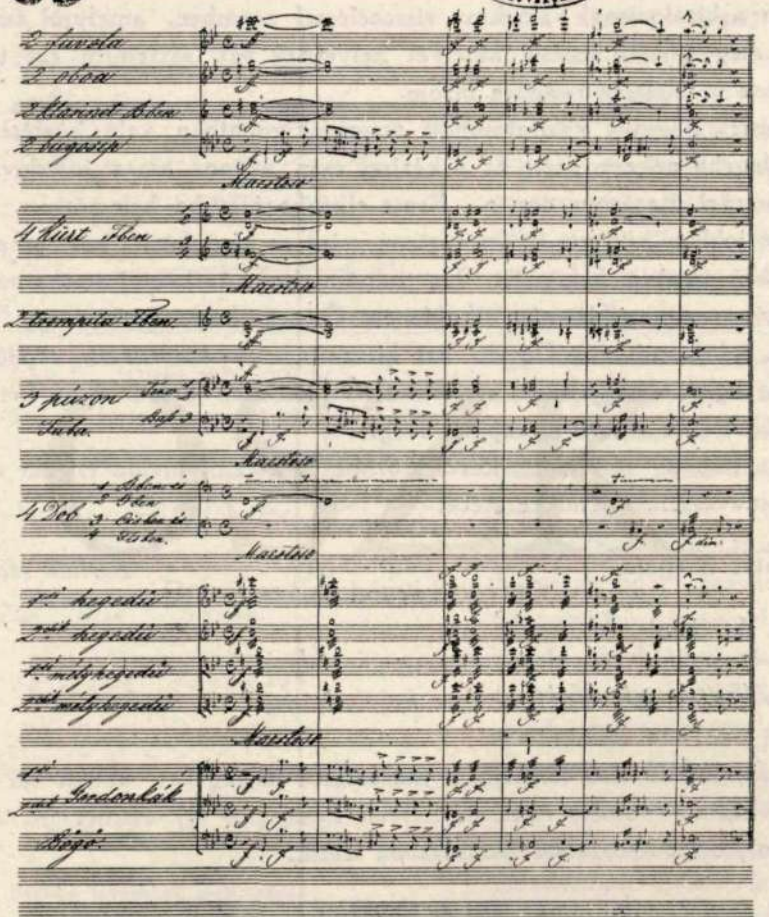
A Rákóczi-induló első formája a másodíktól lényegében abban tér el, hogy az 1846-iki kézirat** utolsó 7 üteme helyett Berlioz 19 új ütemet írt, melyek a befejezést folytonos fokozással hatásosabbá teszik.

* = mon développement instrumental de la Rákotzi-Marsch . . .

** Berlioz a pesti tartózkodásakor írt Rákóczi-induló feldolgozásának az Erkelnek adott saját-kezű vezérkönyve első lapjának bal felső sarkába ezt a címet írta: Rakotzy marche hongroise instrumentée par H. Berlioz. Míg Erkel a jobb sarokba a következőket jegyezte: Berlioz Hektor kezeirása, Pest, 1846. február 20. Erkel Ferencz. — Petrichevich Horváth Lázár az 5 lapjában, a Honderűben (1846) egy rövid hírt közöl, melyből látjuk, hogy Berlioz e műve vezérkönyvét rövid ittidőzése idején legalább két példányban másolták le. E közlemény így hangzik: „Örömmel tudatjuk olvasóinkkal Berliozt illetőleg, hogy a minden szépre lelkesülő Batthyány Kázmér gróf B. ur' Rákóczi indulójának partitúráját 500 frankkal megtisztelni s azt ezen tiszteletdíj mellett saját közremunkálkodásunk által magának megszerezni buzgólkodott. Ő mlga — mint értesültünk — a barátjának, Zichy Manó grófnak igazgatósága alatti budapesti zeneegyletnek kedveskedett e művel, melly azt már csak azért is teljesen megérdemli, mivel annyi dícséretes készséggel és minden érdek nélkül járult Berlioz ur' szerzeményeinek nagyszerűbb előadhatásához“ stb.

Berlioz a mi keserves helyzetünket jól ismerte, tanúság róla fenti levele. Szívesen küldené a vezérkönyvet, de a messzeföldön híres osztrák rendőrség ügyis megijedne tőle s tűzre rakná. Ezért nem bizza a postára a küldeményt. Ezt a lázító darabot játszani merészség volt, mert az „tulajdonképpen zenekari csata“ s oly mű, „mely a forróvérű hallgatót arra kényszeríti, hogy önmagáról megfeledkezve, a darab kellő közepébe belekiáltssa az ő en avant-ját, az éljent“.

65 *Moson* *Gyász hangok.* *Mosonyi Miklós*

Mosonyi kéziratának első lapja
(Eredetije a Filharmoniai Társulat tulajdona)

S ezt nem látták szívesen, mert nemcsak zenei, hanem politikai lelkesedést is váltott ki a hallgatóságból.

Mikor a bécsi politikai tudomány ismét zsákutczába került, mert nem sikerült a nemzetet jogairól való lemondásra bírni s az elégtelenség mind élénkebb kifejezést nyert, mikor közelgő viharoktól volt terhes a levegő s úgy látszott, hogy ismét fegyverrel kísérlék meg a szabadság kivívását, „egyszerre csak egy

pisztolydurránás bűgött végig a hazán és nem volt szív, melyet az meg nem dobantott és nem volt szem, melyet az könyekbe ne borított volna. Széchenyi István gróf, a legnagyobb magyar vetett akkor véget életének az 1860-ik esztendőnek április 8-án, éppen husvét vasárnapján“.

Ily benyomások hatása alatt irta meg s hangszerelte a hazáját oly nagyon szerető Mosonyi Mihály a „Gyászhangok“-at Széchenyi István halálára, mely az új évad első hangversenyén került első bemutatásra s egycsapásra meghódította hallgatóit. Úgy tartalmának komoly fensége, mint hangszerelésének választékossága és szépsége megőrzik e mélyen átértzett zeneköltemény frissességét. Erkel a következő hangversenyen Mosonyi „Ünnepi nyitány“-át adatta elő, mely — noha műbecs dolgában a Gyászhangok mögött maradt — úgy kiváló hangszerelése, mint a benne feldolgozott „Szózat“ folytán a szerző „babérkoszorújához újabb levéllel járult“.

Érdekes, hogy az 1860-iki évadban a magyar elem mennyire előtérbe lép. Beethoven mellett (IV., VI. szimfónia, hegedűverseny első tétel) Gade Ossian-nyitánya, Schumann Manfred-nyitánya és I. szimfóniája képviseli a külföldi zeneirodalmat, melyhez még a tárgyánál fogva magyar Berlioz-féle Rákóczi-indulót számíthatjuk. Mosonyi a fentjelzett darabokkal, Volkmann Róbert zongoraversenyének első bemutatásával, Erkel pedig az alkalmi operából, az „Erzsébet“-ből vett s Hollóssy-Lonovics által énekelt nagy áriával, valamint a „Bánk bán“-ból vett kettőssel, az ú. n. Tiszaparti jelenettel (Hollóssy asszony és Kőszeghy) szerepel a műsoron. Rég várták már a „Bánk bán“ megjelenését a színpadon, hisz még 1852-ben jelentették a hírlapok, hogy Erkel befejezte ezt az operáját. E töredék bemutatása (1861 január 6.) nagy elismeréssel fogadtatott s alig várták, hogy az egész művet a Nemzeti Színház mutassa be. Volkmann is meleg fogadtatásban részesült, kinek zongoraversenyét Theindl József játszotta, míg a karnagyai pálczát Erkeltől a szerző vette át.

A közönség érdeklődése sokfelé oszlott meg s ennek folytán a jövedelem lényegesen megcsappant, ezzel karöltve a közreműködők buzgósága is. Hiszen már az első kérdés: az, hogy tartsanak-e hangversenyeket vagy sem, is csak a véletlenül múltott, azon, hogy hány tagnak volt vállalkozási kedve s hogy ezek egymás között miként tudtak megállapodásra jutni. Hasonlóképen a műsor összeállításánál is csak nagy ügygyel-bajjal tudott a karmester akarátának érvényt szerezni.

Ezen nem is csodálkozhatunk, hiszen a szellemi munkából általában, s a művészetből különösen, megélni, a legnehezebb feladatok egyike s ha eszünkbe vesszük, hogy a zenekari tagok átlag 30 forint havi fizetést kaptak a színháztól s hogy a megélhetésre leczkét adni, temetesen játszani, bálokon éjjeken át tánczenét húzni voltak kénytelenek, nem vehetjük rossz néven, ha ily viszonyok között élő zenészek ideális célökért való lelkesedése lehetőleg csekély. Ez okozta, hogy a filharmóniai bizottság (1861—64-ig) három évig hangversenyt nem rendezett. Erkel azonban módját lelta, hogy ez időben is gyönyörködtethesse pest-budai közönségét, tisztelőit, zenekari hangversenyekkel. Rosty Pál kiváló hazánkfia s a jó zene rendkívül munkás pártolója, ki az egész fiatal Erkelt a Nemzeti

Kaszinóban a csupán kaszinói tagok részére rendezett „hangászati mulatságok“-ba* elsőnek vezette be, a zenekari hangversenyek veszendőbe menő ügyét is felkarolta s elsőbbséget a „Magyar Írók Segélyegylete“, utóbb a „Pestbudai Hangászegyleti Zenede“ javára tartatott 3—4 hangversenyből álló ciklusokat. Már a műsorok egybeállítása mutatja, hogy szabadabb keze volt a karmesternek. Nem kellett már annyira szemmel tartania, hogy vajjon mely darab ismétlésével lehetne módját lelni a próbák apasztásának vagy megrövidítésének. Ha nézzük a műsorokat, ott találjuk mindenekelőtt Beethovent (II., III., VII. szimfónia, G-dúr zongoraverseny, Házavatás-nyitány, teljes Egmont-zene), azután Bach, Haydn, Mozart, Mendelssohn, Schubert és Schumann műveit. Hazai szerzőink közül képviselve voltak: gróf Festetics Leó: Ave Mária-jával, melyet Toperczer asszony énekelt zenekísérettel; Erkel Ferencz: a Sarolta-nyitánnyal; Mosonyi Mihály: Szép Ilonka operája 2-ik felvonása fináléjával (ennek négyesét Hollósyné, Bignio, Kőszeghy és Váry énekelték); Liszt: az Orpheus-szal és Volkmann az I. (a d-moll) szimfóniájával. Nem hiányozhatott a műsorról Berlioz a Rákóczi-indulóval s Wagner a Lohengrin-előjátékkal sem.

Különösen kiemelendők ez előadásokból az egész Egmont-zenének, Volkmann szimfóniájának s Liszt Orpheus-ának bemutatása.

Az Egmont-zene összekapcsoló szövegét Mosenthal írta s ezt Egressy Gábor fordította magyarra. Ugyanő szavaltta is, míg Huber Ida az énekrészt adta elő. Találóa jegyzi meg az egykori kritika, hogy Beethoven entre-acte-jai olyanok, hogy még csak egynéhány ilyen szeretne s akkor megbékülne az összes rossz felvonásközi zenékkal. Rostynak s Erkelnek az Egmont-zenéért még külön elismeréssel adóztak.

Volkmann szimfóniájának bemutatása is nagyjelentőségű volt. Mert ez előadással kapcsolatban, külföldi származása daczára, hozzánk való tartozása kimutatható. Csak néhány sort az akkori kritikából: „Volkmann Róbertet büszkén nevezhetjük polgártársunknak, ő nemcsak hazánk első és leghívatottabb szimfónikus írója, hanem azt sem tudnók megmondani, bármely országot nézzünk is, ki volna a most ismert szimfóniaszerzők közül, hozzá hasonló... Volkmann szimfóniájában az inspirációval vetélkedik az alakító képesség s Beethoven és Schumann az ő védangyalai. Mindamellett a mű teljes egészében teljesen önálló és eredeti, nemes kidolgozású, jelentékeny tartalmú s feldolgozásában logikus és szellemes, hangszerelése hatásos; mind e tulajdonságok első szimfóniánál nem megvetendő apróságok.“

Míg Liszt Orpheus-át 1857-ben tiszteletteljes tartózkodással fogadták, addig e mű 1862-ben (XII. 21) már megértéssel s méltánnyal találkozott.** E haladás oroszlan-

* Rosty Pál rendkívüli ügybuzgóságának köszönhető a Nemzeti Kaszinóban rendezett „hangászati mulatságok“. E hangversenyeken a kamarazenét művelték s úgyszólván kizárólag klasszikus műveket adtak elő. Ugyancsak Rosty volt az, aki lelkesedésével, sőt áldozatkészségével is megátolta, hogy a választmány a „hangászati mulatságokat“ elejtse.

** Liszt Orpheusáról így írnak: Liszt darabja „a mester legpoétikusabb és legtermészetesebb műveihez tartozik“ s ha nincs is benne a klasszikus mesterek őseje, benne mégis „Liszt, a költészettől s inspirációtól átitatott zenei szelleme a modern hangszerelésével az egészet fényes köntösbe öltöztette. A hárfa és az egyes hangszerek önálló alkalmazása óriási hatást gyakorolnak s az egész művön költői ihlet vonul végig“.

része Erkel művészi munkásságának tudandó be. A zenekar ez időben is feladatának magaslátán állott s játéka annyival kiválóbb volt, mert főleg a vonások száma kellően gyarapított.*

A filharmóniai bizottmány e hosszas szünet után ismét felbátorodott s két hangversenyt rendezett a múzeumi díszteremben. Az elsőn új operájából, a „Dózsa György“-ből mutatott be Erkel egy részletet, a másodikon pedig Volkmann B-dúr szimfóniáját adatta elő. Wagner zenei gondolkodásmódjának hatása a Dózsa György töredékén már mutatkozott, anélkül azonban, hogy annak nemzeti jellemvonásait eltorzította volna. Volkmann új szimfóniájánál meglepte a hallgatóságot annak kedves, játszi és kedélyes hangulata, ami a sötét színezetű b-moll-trió s a merész, erőteljes d-moll-szimfónia után váratlan újdonság volt. Az 1865 január 6-iki hangversenynyel Erkel végleg elbúcsúzott a múzeumi teremtől,**) melynek falai között karmesteri pálcáját nem emelte többé. Ez előadás műsora a következő négy számból állott: 1. Volkmann: B-dúr szimfónia, 2. Wagner: Faust-nyitány, 3. Gluck: Ária Iphigenia Taurisban című operájából, énekelte Carina Anna, 4. Wagner: A walkűrök nyargalása. E műsor is tanúsítja, hogy amikor Erkel a klasszikusoknak s főleg a „legnagyobbak“ nem hódolt, a modern zene, a haladás bemutatásától sohasem riadt vissza. A múzeumi teremtől a hangversenyzőket elsősorban a felépített új Vigadó nagyterme vonta el, de a politikai élet is, mivel a főrendiházi üléstermet ismét a múzeumi nagyterembe szállásolták be, melyet az azután évek hosszú során át tartott elfoglalva. A megfelelően nagy terem megfelelő nagy műelőadására ösztönözte Erkelt. Mi lehetett más e nagyszabású mű, mint a „kilenczedik“. Első előadása 1865 márczius 25-ikén volt. A Nemzeti Színház ének- és zenekarán kívül számos „hozzaértő zenebarát“ működött közre. A szöveget Ormai asszony fordította. A négy magánénekszólamot Pauliné-Markovits Ilka, Kendelényi Vilma, Pauli Rikárd és Kőszeghi Károly énekelte. A mű hatása óriási volt s megismétlését mindenki kívánta. Erről az előadásról reánkmaradt feljegyzések közül mutatóul csak egyet közlünk. Ez így szól: „A szimfónia megkapó hatását nem jellemezhetjük . . . A közönség valóban ünnepi hangulatban volt, a felejthetetlen „kilenczedik“ szerzőjével meglelte és fenntartotta a kapcsolatot . . . Az előadás

* A régi baj — a pénzügyi t. i. — alaposan elvette Rosty kedvét a további hangversenyrendezéstől. Amint a hivatalos iratokból látható, az 1862—63-iki évad négy hangversenyének pénzügyi mérlege 661 forint 79 krajczár veszteséggel záródott s ez összeget báró Prónay Gábor, Weisz B., Rosty Pál és Neuhofér János mint rendezők sajátjukból térítették meg. Az erkölcsi, a zenei gyarapodás azonban a nagyobb arányú veszteséget, noha a köz szempontjából felérte, a vállalkozói kedvre mégis bénítólag hatott. Filharmóniai hangverseny a rákövetkező évadban nem is tartatott, holott a zenei élet igen élénk volt. Két vonósnégyes-társaság tartott állandó hangversenyeket, a Lloyd-Társaság állandó zeneestélyeket rendezett, a magánversenyzőknek se szeri se száma stb. stb. Még megjegyzendő, hogy 1864 elején a színházban életbeléptetett a párisi hangolás s a fúvók új hangszereken játszottak, ami természetesen eleinte némi nehézséggel, egyenetlenséggel járt.

** A teremtől való búcsúzás mélabús hangulatából csakhamar kikökönt az a hegyestollú kritikus, ki azt írja: „A vezetőnek és minden egyes közreműködőnek köszönetet mondunk s az előadás árnyoldalairól hallgatunk, mert a múzeumi terem oly sötét volt, hogy az uralkodó homályban egy árnyat sem lehetett észlelni.“

gondos tanulmányról s odaadó szeretetről tanúskodott s ez volt a siker záloga... A kilenczedik szimfónia ismétlését általánosan óhajtják, sőt szükségesnek találjuk, hogy az első előadásnak csodálatos sikere állandósíttassék...“

Az általános óhaj teljesült s már két hét múlva (április 11-én) újból előadták a „kilenczedik“ szimfóniát. A hatás óriási. Erkel díszes ezüst karnagyi pálczával lépik meg a Vigadó bérlői* s a közönség szünni nem akaró ünneplésben részesíti a kítünő karmestert.

A siker, melyet Erkel e szimfónia bemutatásával elért, újabb lépésre ösztönözte őt. A legközelebbi évad első hangversenyére (1865. X. 29) Liszt Dante-szimfóniájának teljes egészében való előadását tűzte ki, melyen a Pestbudai Zeneegyesület női kara is közreműködött. Az előadás nagyon gondosan volt előkészítve s Liszt művészete tisztelőinek és megértőinek számát gyarapította. Bármilyen legyen fel fogásunk a Dante-szimfóniáról, írja az egykorú kritika, „elvitázhatatlan Liszt amaz érdeme, hogy a költeménybe fenntartás nélkül, teljesen belemerül s hogy érzelmeit a legközvetlenebbül tolmácsolja“. Ebből a szempontból mérföldjelző a Dante-szimfónia és Erkel nagy érdemül tudandó be, hogy ezt, míhelyt módjában állott, bemutatta közönségünknek. Az előadott újdonságok közül felemlítjük Beethoven I. számú Leonóra-nyitányát, a Schubert-Liszt indulót, Schubert III-ik szimfóniáját, Mihalovich Ödön: Indulóját, Adelburg Ágost lovag: Zrínyi operája nyitányát s Bräuer Ferencz: Ünnepi nyitányát.

Az utóbbi három hazai szerző a filharmóniai hangversenyek tűzpróbáját állották ki. Mihalovichnak Indulójáról mint tehetséges kezdő munkájáról irnak, megemlítvén, hogy Wagner hatása e művön észlelhető, Adelburg nyitánya tulajdonképpen programm-zene, amelyhez nyomtatott magyarázatot osztottak szét s melyben egy állítólag 300 éves Zrínyi-riadót dolgozott fel a szerző. Végül Bräuer Ferencznek, a pesti zenészgárda egyik legrégebbi tagjának Ünnepi nyitánya, magyar motívumok feldolgozásával készült s noha úgy hangszerelés, mint feldolgozás tekintetében a régi iskola szülötte, „az idősebb zeneszerzőt a magyar műzene zászlaja alatt örömmel üdvözöljük“ — írja a Zenészet Lapok — „jobb későn, mint soha“.

A közélet eseményei messze terelték a közönség figyelmét a zenétől. Az 1866-iki háború, majd a következő évben a belpolitikai változások, a koronázás, mind-mind oly események, melyek lázba ejtik a lelkeket. Ily körülmények között a zeneművészet elcsendesül s várja a nyugodtabb napokat. Ezek az alkotmányos élet helyreálltával be is következtek. Az anyagi kérdésekben rendkívül óvatos Erkel, hogy a filharmónikusokat** esetleges veszteséggel ne terhelje, kieszközölte Radnótfáy

* A Vigadó bérlői ez időben azzal a tervvel foglalkoztak, hogy a jó zene művelésére zeneegyesületet alapítanak. Klózel volt e terv legbuzgóbb szószólója — maga is jeles csellójátékos — ki felszólította a művészeket és műkedvelőket az egyesülésre. Megjegyzendő, hogy a belépők hangszer- és hangjegyanyagra mitsem tartoztak volna fizetni. Ez egyesületből azonban a tervező halála folytán, sajnós, misem lett.

** Nem lesz talán érdektelen, ha ehelyütt a filharmóniai társulat újjászervezéséről, a Zenészet Lapok nyomán, röviden megemlékezünk. 1867 augusztus havában a Nemzeti Színházi zenekar tagjai „Magyar Filharmóniai Társulat“ czímen rendszeres egyesületet alakítottak. A közösen megállapított alapszabályokat jóváhagyás végett felterjesztették a m. kir. belügyminisztériumhoz,

Sámuel intendánsnál, hogy a hangverseny tartására a Nemzeti Színház díjtalanul engedje át. Beköszöntőül a hosszú hallgatás után Beethoven IX. szimfóniáját vezényelte Erkel s a filharmónikus hangversenyeket, zenei életünk e rég nélkülözött tényezőjét úgy a közönség, mint a sajtó osztatlan lelkesedéssel üdvözölte. — A műsorok egybeállításánál ismét nagy tért engedett Erkel a hazai szerzőknek. Így Liszt Faustjából a Margaréát, Goldmark Sakuntalanítyányát, Böhm Gusztávtól „A dalnok átka“ című balladát (Uhland verse), Erkel Sándor A-dur nyitányát (melyet igen helytelenül gyakran Csobáncz-nyitány címen említettek), Volkmann: Az éjhez című énekét zenekarral s végül báró Orczy Bódog: Renegát-nyitányát. — E szerzemények közül természetesen Liszt volt a legnagyobb hatású, mert e darabban nem a koronázás; mise Lisztjével, hanem a „fantázia korlátlan szabadságú Lisztjével“ találkozunk s ha igaz — mondja a kritika — Hegel Esztétikájának az az

*Ist die Partitur der Concert-Ouverture
nichtig in Deine Hand gelangt.
So eben bin ich auch im Besitze 2 herrliche
Gesangs-Quartetten, und zwar:
1. Der Erlenkönig, Trautwein'sches, und
2. Das Männerquartett, Musikalisches Scherz
an Deinen Herrn Bräutigam Klügel nach
Gyula abzusenden, und könnte mich
nicht enthalten ihm zugleich meine
Freudige Ueberraschung über die prächtvolle
Ouverture Deines Herrn Sohnes Sándor
auszudrücken. Indem ich bitte ihm, so
wie Gyula: „Alte die herrlichen Gruppe
zu sagen, gerche ich mich
Dein ewig treu ergeben
und dankbarfühlend
Doppler Ferencz*

Doppler Ferencz levelének (1867 X/31) második lapja
(Eredetije a M. N. Múzeumban)*

amely azt 1870 január 24-én hagyta jóvá. Az alapszabályok az 1853-as megállapodások szellemében demokratikus alapokon nyugszanak. Főelv az egyenjogúság. A jövedelmen egyenlően osztoznak s csak a karmester kap megfelelően nagyobb részt. A társaság ügyeit egy „igazgatóbizottság“ intézi. A tagok közötti kellő rend, pontosság és fegyelem fenntartását szigorú §-ok biztosítják. A Magyar Filharmóniai Társaság első tisztikara a következőkből állott: Elnök és karmester: Erkel Ferencz. Választmányi tagok: Eisler Lipót (pénztári ellenőr), Huber Károly, Nikolits Sándor (titkár), Fischinger Lajos, Ridley-Kohne (próbák ellenőre), Spiller Adolf (pénztárnok), Szuk Lipót, Trautsch Károly (könyvtárnok). Az árakat „méltányosan“ szabták meg. A 4 hangversenyre szóló bérletért fizetni kellett: földszinti és elsőemeleti páholyért 20 forintot, a 2-ik emeleti páholyért 16 forintot. Az erkélyszék bérlete 6, a földszinti zártszéké pedig 4 forint volt. A másodikemeleti zártszékét 3 forintért lehetett bérelni.

* Megható az a barátság, melylyel Doppler Ferencz és Erkel egymás iránt viseltettek. Erkel Sándor nyitányát elsősorban Dopplernek küldötték elolvasásra, ki attól — mint a fentközölt levéltörédekből látható — el volt ragadtatva. Ezt a nyitányt 1868 január 5-én adták elő a szerző vezénylete alatt. Muki: Erkel Ferencz testvéröccse szintén igen tehetséges zenész, de a zenével nem foglalkozott hivatásszerűleg. Nepomuk János kitünő mezőgazda volt. — Doppler magyaros aláírása figyelemreméltó.

állítás, hogy „a szépség természetes főalkatrésze az, ami misztikus, ami örök s az értelem által meg nem oldható rejtély“, akkor Liszt Faust-ja a legszebb, amit addig irtak.

Az újdonságok közül Goldmark Sakuntala-nyitányáról kissé bővebben kell megemlékeznünk. Goldmark ez izzó fantáziával megírt nyitánya Bécsben került első előadásra. Ezidőtájt Dunkl N. János, a Rózsavölgyi és Társa czég későbbi feje, Bécsben volt zeneműkiadó, ki úgy Goldmarkkal, mint Erkelrel élénk összeköttetésben állott. Dunkl a Sakuntala vezérkönyvét ki is adta. Erkel nem késett e darabot megszerezni s műsorába fölvenni. Amikor Goldmark Dunkl útján erről értesült, műve előadására vonatkozólag Erkelhez levelet intézett, melynek egy részét itt közöljük. Ebben a Bécsben, 1867 november 9-ikén kelt 4 lapos levelében Goldmark jelzi, hogy Dunkl értesítette arról, hogy a Sakuntalát a filharmóniai hangversenyek műsorába felvették. Köszönetet mond ezért Erkelnek és a bizottságnak. Írja továbbá, hogy a bécsi előadás kritikái szerint a darab nagyon hosszú s hogy a vége váratlanul jő. A levelet azután így folytatja: „Bár a két kifogás egyike sem egészen helyes, azért egy első előadás alkalmával teljesen ismeretlen művel szemben mégis van némi jogosultsága. Ezért új befejezést irtam s kérem, hogy azt az A e-betűkhöz fűzni sziveskedjék. Dunkl úr át fogja adni e befejezést. Azután bátor volnék még a fenti indokokra való tekintettel egy rövidítést ajánlani. És pedig a vezérkönyv 38. lapjának 8. üteméről ugorjanak az 58. lap második ütemének 3-ik negyedébe (oda, ahol az angolkürt kezdé szólamát). Mindenesetre nem szívesen adom e rövidítéshez beleegyezésemet, mert ez megrontja a mű szerkezeti egységét. Azzal vigasztalódom, hogy a jövőben nem lesz szükség e rövidítésre.“ stb.

Ha már most nézzük a Sakuntala vezérkönyvét s felkérjük a megjelölt helyeket, azt látjuk, hogy Goldmark az „ismétlés“-t hagyatta ki, azt a részt, mely a programot már nem fedí, mert az addig már lejátszott eseményeket ismétli előlről, tehát tisztán szerkezeti kényszerűségből; ezt pedig a „mese“ szempontjából bizvást el lehet hagyni. Az ugrás tehát a bevezetés és az első főtéma ismétlése után (a P-betűnél) kezdődik s tart az Esz-durban tartott ismétlés végéig, amikor fermata után a főtéma F-durban ismét fellép. Az eredeti fogalmazásban* e vég az A e-jeltől kezdve kilencz ütemből állott, ezek helyébe egy huszonötütemes befejezés lépett.

A nyitány nagy hatást keltett, úgy hogy esztendőre ismét előadták, még pedig a szerző személyes vezetése mellett.

Időközben Erkel ismét megkísérelte, hogy Berliozt az előtérbe hozza s előadta a Carneval romain-t, a Feé Maḡ-ot (kétszer) s a pastoralet a Symphonie phantastique-ból. Érdekes jelenség, hogy míg Liszt és Wagner ekkor már megértésre

* Hogy Erkel a jelzett rövidítéssel mutatta be a Sakuntalát, az a Filharmóniai Társaság tulajdonában lévő vezérkönyv bejegyzéseiből kiviláglik. Ugyane példányba az új befejezés kéziratban van hozzáfűzve. Ez a vezérkönyv még abból a szempontból is érdekes, hogy a címlapon a kiadó jelzése ez: Wien. J. N. Dunkl. Pest, Rózsavölgyi & Co.—III.—79 nagynyolczadrétfalapos kiadvány. Ez a vezérkönyv még egy másik kiadásban is látott napvilágot. A címlapról ugyanis Dunkl nevét levették s csak a Rózsavölgyié maradt meg s a 78—79. lapok helyébe 78—81. számozással az új befejezést nyomtatták ki.

találtak, Berliozt még mindig ellenséges indulattal fogadta — nem a közönség, hanem — a sajtó.

Liszt 1869. évi pesti tartózkodása két értékes hangversenynyel gazdagította zenei életünket. E hangversenyek mindegyikén bemutatásra került a Koronázási mise. Mig az első alkalommal (április 26) a Dante-szimfónia és a Harci-dalok, addig a második alkalommal (április 30) a Hungária és a CXXXVII-ik zsoltár előzték meg a Koronázási misét. A misét Liszt dirigálta, a többi számot pedig Erkel. Ezek az előadások nagy horderejű események voltak, amelyeken Pest-Buda valamennyi használható zenésze és zenekedvelője résztvett. A dobogón megjelent a Magyar Fülharmóniai Társulat, a pesti Nemzeti Zenede, a Pesti Zenekedvelők Egylete, a budai Zene- és Énekakadémia és a Budai Dalárda. A mise magán-énekesei: Humann Olga, Knahl Adél, Ellinger József és Schmidt F. voltak, míg a hegedűszólót Reményi Ede játszotta. A zsoltárban pedig Pauli Rikárdné (szoprán), Huber Károly (hegedű), Dubez Péter (hárfa), Síposs Antal (zongora) és Engesszer Mátyás (orgona) működtek közre. Erkel előkészítői s betanítási munkássága a siker lényeges tényezője volt.*

Liszt pesti időzése mindig nagyjelentőségű volt. Az 1870/71-iki télen való pesti tartózkodása felette nevezetes eseményekkel kapcsolatos. Beethoven születésének 100-ik évfordulóján nagy Beethoven-ünnepély** rendeztek nálunk is. Az ünnepély sorrendjét így állapították meg:

1870 december 14-én a Nemzeti Színházban:

Göthe: Egmont (a teljes zenével).

1870 december 15-én a Nemzeti Színházban:

Fidelio.

1870 december 16-án a Vigadó nagytermében ünnepi hangverseny a következő műsorral:

1. Liszt: Beethoven-Kantáta.
2. Beethoven hegedű-verseny. Előadja: Reményi Ede.
3. Beethoven: IX. szimfónia.

Úgy az Egmont-zenét, mint a Fideliót Erkel vezényelte az ünnepségen, a hangversenyt pedig Liszt. Természetes, hogy a betanítás körül Erkel szorgoskodott a legtöbbet. Liszt még június 20-án Weimarból kelt levelében értesíti

* Ne feledkezzünk meg arról, hogy Erkelnek a Koronázási mise 1867. évi betanítása körül mily nagy érdemei voltak. Ezek Lisztnek épen nem kerülték ki figyelmét. Minderről Ábrányi Emil részletesen megemlékezik a magyar zene történetéről írt munkájában.

** A Beethoven-ünnepélyt rendező bizottság az akkori nemzeti színházi intendáns, gr. Orczy Bódog kezdeményezésére alakult. Ugyanő volt e bizottság elnöke. E minőségében az ünnepélyen való részvételre írásban szólította fel a fülharmónikusokat, kik természetesen készséggel járultak e tervhez. A részvételre való jelentkezést Erkel kezdte meg, ki a felhívólevél hátlapjára elsőnek írta nevét. A jörend kedvéért azonban kötelező nyilatkozatot írt s iratott alá, minélfogva a fentemlített aláírás egymagában maradt a felszólítólevélen. Ez tudomásunk szerint az egyedüli aláírás, melyben társulati elnöki mivoltát feltüntette. Ezt az aláírást jelen cikk zárócímekéjént facsimilében közöljük.

Erkelt,* hogy a Beethoven-Kantáta zongorakivonatának elküldésével már megbízta a kiadót. Kahnt Lipcséből már egy nappal későbben küldi a kivonatot s jelzi, hogy a vezérkönyv metszése javában folyik. Erkel munkásságát ez ünnepély ugyancsak

igénybe vette, de elismerésben is volt része, mert a Fidelio előadása oly kiváló volt, hogy karmesteri képességeit mindenki magasztalta.**

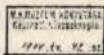
Különös súlyt adott az ünnepi hangversenynek Liszt, ki nemcsak erre az alkalomra irt Kantátával hódolt a halhatatlan mesternek, hanem karmesteri művészete teljes kifejtésével annak örökbecsű művei közül kettőt juttatott érvényre. De az ünnepély zenei értékéhez méltó keretben is folyt le. A közönség a társadalom legkiválóbbjait foglalta magában, kiknek élén ott volt a király, József és Albrecht főherczegekkel.

Liszt nem mulasztotta el, hogy zenei életünk fellendülését nevének varázsával és zsenialitásának erejével elő ne

mozdítsa. Így még a pesti időzése folyamán két zenekari hangversenyt (az írók segélyegylete javára) tett lehetővé. Az elsőt csupán egyik zenekarra irt rapzódiaját vezényelte. A második (1871 április 5.) hangverseny pedig arról nevezetes, hogy műsora kizárólag hazai szerzők műveiből állítottott össze.

* Erkel az országos dalárversenyre a rendező-bizottság nevében meghívta Liszt-et, aki a meghívás elfogadásával kapcsolatban írta a hasonmásban közölt levelet s czimezte Erkelnek, mint a bizottság elnökének.

** Érdekessége folytán nem hagyhatom megemlítetlenül Mihalovich Ödönnek a Pester Lloyd 1870 december 14-iki 299. számában közölt lelkeshangú tárczáját, melyben a kilenczedik szimfóniának közelgő előadásáról is ír. Elmondja többek között, hogy most harmadszor lesz módja abban, hogy a kilenczediket jó előadásban hallja. Először hallotta Münchenben Bülow, majd Weimarban Liszt vezénylete alatt. Most ismét Lisztnek köszönhetni egy jó előadást. Lelkesedése elragadja s így szól: „Most harmadszor lehetünk oly szerencsések ezt a kilenczediket igazán úgy hallani, mint ahogy azt Beethoven gondolta és érezte, nem pedig úgy, mint azt a szokásos karmesteri értelmetlenségnek elcsúfítani tetszik (= nicht aber wie sie landläufiger Kappelmeister-Unverstand zu verunstalten beliebt)“. Ha talán ez a mondás nem is volt Erkelnek szánva, mégis oly színezete volt, mintha ellene irányult volna s ezt épen nem látta volna szívesen Liszt, ki nemcsak nagyrabecsülte Erkel tudását, hanem baráti érzelmeket is táplált iránta.

Arbeitskarte Heeren

*Thun Wohlwollende Einladungsgeheim
 Pester. Sängers Fest - 18ten August - zebra. ist mit
 der besten Dank an die Herrn. Sängerkapitel
 Sie, die mich erlöseten, da. Weiterhin Betreff der
 ben. istigen Pester. Fest, mit Thun persönlich
 zu besprechen. Ein. wachen beauftragt ist die
 Herrn. K. K. Thun der Clavier. Könj. seine
 Cantate zu überreichen. Die. K. K. Thun
 erlöset.*

*Mit. Verzeihen. Hochachtung. untersch. Thun
 Arbeitskarte Heeren
 capit. Liszt*

*20ten Aug 70 -
 Weimar.*

Lisztnek a dalárversenyre és a Beethoven-ünnepre
 vonatkozó levele

(Eredetije a Magyar Nemzeti Múzeumban)

Rendkívüli filharmoniai hangverseny

Erkel Ferencz

főzeneigazgató úr tiszteletére születése 80-dik évfordulója alkalmából.

Budapest, 1890. évi november hó 7-én esti 7^{1/2} órakor

a magyar királyi operaház zenekarából alakult filharmoniai társulat

P. Bartolucci Vittorina úrnő, *Náday Ferencz*né

úrnő, *Rotter Gizella* kisasszony,

Broulik Ferencz, *Odry Lehel*, *Szendrői Lajos* és

Takáts Mikály urak, továbbá a

m. k. operaház teljes énekkarának szives közreműködésével

ERKEL SÁNDOR

karnagy vezénylete alatt rendkívüli (bérletszünetes)

FILHARMONIAI HANGVERSENYT

rendez a fővárosi vigadó nagy termében.

MŰSOR:

1. **Erkel.** »Báthori Mária« nyitány (1840.) vezényli *Erkel Ferencz*.
2. a) **Erkel.** »Magán-négyes« vegyes karral »Báthori Máriából« éneklik: *Broulik F., Odry L., Takáts M., Szendrői L.* urak és a magy. kir. operaház teljes ének kara.
- b) **Erkel.** »A költő dalai« »Dózsa György«-ből énekli *P. Bartolucci Vittorina* úrnő.
3. **Mozart.** »Zongora verseny«, D-moll. Cadenzia Erkel Ferencztől, zenekarkíséret mellett előadja *Erkel Ferencz*.
4. a) **Erkel.** »Rózsa bucsuja«. Magánjelenet »Dózsa György«-ből (4. felv.) énekli *Náday Ferencz*né úrnő.
- b) **Erkel.** »Dózsa György« 1. felvonásának zárjelenete, éneklik: *Rotter Gizella* k. a. *Broulik Ferencz*, *Szendrői Lajos* urak és a teljes ének kar.
5. **Beethoven.** VII. Symphonia A-dúr.

Az orgona VÉGH B. KÁROLY készítménye.

Jegyek kaphatók: Rózsavölgyi és társa cs. és kir. udv. zeneműkereskedésében, Kristótfér 3., valamint a hangverseny napján az esteli pénztárnál.

Előadás alatt az ajtók zárva maradnak.

I-ső filharmoniai hangverseny (bérletben) 1890. nov. 19-én

SCHRÖDTER FRIGYES úr

cs. és kir. udv. operaénekes.

BUDAPEST, KRISTÓTFÉR JÓZSEF NYOMÁSA. 1209

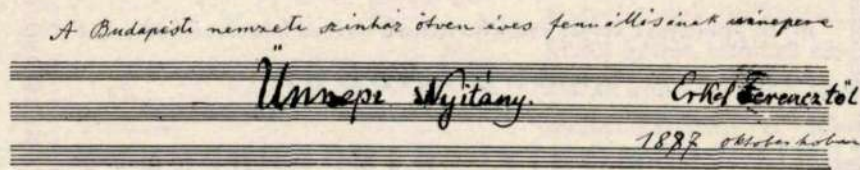
Erkel Ferencz utolsó hangversenyének műsora

(Eredetije a Filharmóniai Társulat tulajdona)

A viszonyok úgy alakultak, hogy a fenti hangversenyekben el is búcsúzott Erkel a hangversenyteremtől, hogy munkásságát immár a színház, a tanszék és új műveinek írása kösse le.

A szimfónikus zene oltárán még csak egyszer áldozott Erkel, amikor arra egyedüli tisztán zenekari művét, a méltán híres „Ünnepi nyitány“-át helyezte. Ez 1887-ben, a Nemzeti Színház megnyitása félszázados évfordulóján történt.

Élte alkonyán, születése nyolczvanadik évfordulóján elbúcsúzott attól a társaságtól, melynek megalakításán közremunkált s mely az ő gondos vezetése alatt nőtt fel. A filharmóniai társaság ez időben (1890 november 7-én) fiának, Sándornak vezetése alatt állott. A nevezetes évfordulón Erkel Ferencz tiszteletére rendezett rendkívüli hangversenyen az ősz mester háromszoros minőségben vett részt, úgy is mint karmester, mint előadó s úgy is mint zeneszerző. Miután elvezényelte „Báthory Mária“ nyitányát, eljátszotta kedvencz zongoraversenydarabját (melyhez kádenciát

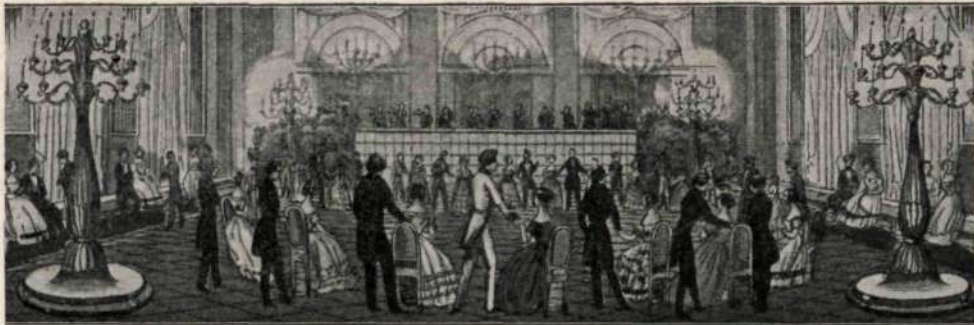

Részlet az Ünnepi nyitány vezérkönyvének első lapjáról
(Eredetije a Filharmóniai Társulat tulajdona)

is irt), Mozart d-moll koncertjét a kádenciával együtt oly üde frissességgel, amelyen annak a nyolczvan esztendőnek súlya, mely Erkel vállát nyomta, észrevehető sem volt. E hangverseny többi számát azután már Erkel Sándor vezényelte (úgy mint részleteket atyja operáiból s az első filharmóniai hangverseny emlékére Beethoven VII. szimfóniáját).

Összegezve Erkel munkásságát a szimfónikus zene terén, végeredményként megállapíthatjuk, hogy az az irányzat, melyet ő a műsorok egybeállításánál követett, — amikor Beethovennek a többi klasszikus ápolása mellett túlsúlyt biztosított, amikor az új iskola érvényesülését támogatta és annak buzgó hirdetője volt s mikor mindemellett a hazai szerzőket is kellő pártfogásban részesítette — úgy izlésének előkelő színvonaláról, mint az előremegfontolásnak s a tervszerűségnek oly magas fokáról tett tanúbizonyosságot, mely nemcsak a legnagyobb elismerésre, hanem soha meg nem szűnő hála is kötelez. Ezért a munkásságáért is aranybetűkkel ragyog Erkel Ferencz neve zenei művelődésünk történetében.

Erkel Ferencz
pk. t. tulajdona.

A pesti régi redut terme. Részlet a „Honderü“ 1843. évi mellékletéből
(Perlaszka részben színezett metszete)

ERKEL-EMLEKEK ÉS LEVELEZÉS.

Írta: D'ISOZ KÁLMÁN.

Az Erkel életére és munkásságára vonatkozó anyaggyűjtés során temérdek oly adat birtokába jutottunk, melyek időrend dolgában a legváltozatosabban oszlanak meg és melyek a legkülönbféle működési körökre vonatkoznak. Nagy zeneköltőnkkel foglalkozó tanulmányok nem ölelheték fel ezt az egész adathalmazt, figyelmen kívül kellett hagyniok egy és mást, ami nem tartozott szigorúan tárgyukhoz. Ebből a fel nem használt anyagból mint színes kövecsek-ből igyekszünk tehát oly mozaik-képet egybeállítani, mely — ha itt-ott hiányok is mutatkoznak rajta, mégis — hozzájárul Erkel jobb megismeréséhez, egyénisége megértéséhez.

Emlékek maradtak reánk, melyeket Erkel különös alkalmakkor kapott, emlékek, melyek nevezetes tettekről, nevezetes évfordulókról beszélnek nekünk. Gazdag levelezését átnézve, közelebb férünk belső életéhez, megismerjük barátait, művésztársait, tisztelőit, jóindulatának s meleg szívének lekötelezettjeit.

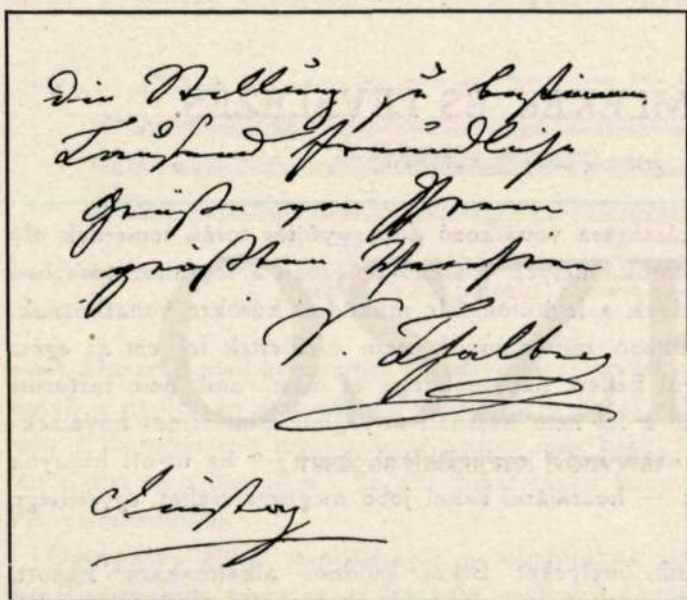
A reánk maradt emlékek, levelek nem származnak Pesten való feltűnésének idejéből, tehát művészi munkásságának legelejéről. Úgy látszik, hogy csak később, a Hunyadi korszakalkotó sikere után kezdi leveleit is eltenni, akkor, amikor kétségtelen, hogy ő a hazai zenei élet központja.

Mátray Gábornak, a „Honművész“ szerkesztőjének köszönhetjük Erkel első pesti hangversenyéről való tudósítást. Méltó, hogy szó szerint közöltessék, mert míg egyrészt a 23 éves ifjú első fellépését őrizte meg számunkra, addig másrészt egyúttal egy bizonyos, a technikára vonatkozó, ma talán naivitásnak tetsző művészi mértéket is mutat be. Ez az érdekes, 1834-ből való feljegyzés így szól:

„Pesten a nemzeti casino teremében május 4-én előadatott: 1. Spohr E-dúr quartettja. 2. Kalkbrenner 93-ik szerzeményét (Grande Marche stb.) quintett-kíséret mellett (violinnal) fortepianon ritka ügyességgel, mind a jobb, mind a bal-

kéznek egyirányos fűrgeségével játszá a Kolozsvárról jött s éppen Pesten keresztül utazó, Békés-Gyulán született hazánkfija s' klavirtanító *Erkel Ferencz* úr. Valamint jeles előadását méltán megtapsoltuk, úgy méltán s kétszeresen örülhettünk, hogy ezen érdekes intézetünk megismertete oly honi s tisztán *magyarul beszélő* hangásművészt, kiben méltán büszkék lehetünk, annyival inkább, mivel ő csupán magyar és erdély országban tökéletesíté magát, mint remek-játszó. Nmgú Steinlein grófnéhoz jutván udvari hangásztanítónak, azon kellemes remény biztat, hogy őt jövő télen több ízben hallhatjuk.“

Pest ekkor már oly kulturgócspot volt, különösen a zene terén, hogy az a hazai művész, aki egyszer már itt fellépett, ide visszakivánczozott. Erkel is itt tartotta Pest. Talán nem is annyira Pest, mint inkább a Sors, mely őt jelölte

Thalberg 1845. évi levelének második lapja
(Eredetije a Nemzeti Múzeumban)

kí arra, hogy zenei életünk élesztő kovásza legyen, mely őt rendelte arra, hogy a magyar dalműnek hirt, dicsőséget szerezzen. Ugyancsak a „Honművész“ az, mely hűségesen beszámolva a zenei élet minden mozzanatáról, már a következő évben ismét jelenti Erkelnek egy hangversenyen való közreműködését. Oury járt akkor Pesten s első hangversenyét április 26-án adá, melyen

„Erkel Ferencz úr pedig, a budai színház karmestere, Moscheles-

nek az „Alexander-Marsch“-ra írott nehéz változatait egész orchestrum kísérete mellett fortepianon oly remekül játszá, miképp csak egy tökéletes művésztől várhatni. Tavalyi lapjainkban szólottunk már e jeles (Gyulai születésű) hazánkfijáról, midőn t. i. Pesten a nemzeti casino termében ismertete meg művészi tehetségeivel. Örömmel látjuk őt most fővárosunk művészei közt megtelepedve és pedig mint nemzeti intézetünk egyik fáradozó tagját, melly hivatalnak felvállalására őt inkább hazafiságos buzgalom, mint egyéb ösztön vonzza.“

Még folytathatók a különféle alkalmakkor zongoraművészi minőségében való szereplésének felsorolását és az ezekre vonatkozó feljegyzések közlését. De elégedjünk meg ennyivel, hisz a lényeg mindig az, hogy nincs Magyarországon nálánál kiválóbb zongoraművész. A Pesten megforduló külföldi művészek nélküle el sem lehetnek, akár zongorakísérői, akár karmesteri minőségében vegyék művé-

szetét igénybe. Mindezekről már máshelyütt is szólván, itt részletesen nem emlékezünk meg.

Az emlékek sorában első helyet foglal el ama karmesteri pálcza, melylyel Erkel a Hunyadi László fényes sikere után meglepték.

Petrichevich Horváth Lázár, a „Honderü“ szerkesztője nagy tisztelője volt Erkelnek és művészetének. Petrichevich Horváth eszméje volt Erkel szépművű karnagy pálczával megajándékozni, mely ajándékot 100 arannyal fűszerezte. Sikerült gondolata volt az, hogy a karnagy pálczába, annak lecsavarható fogantyújába rejtett ötven aranyat, míg a másik ötven egy külön kis tokban volt elhelyezve. Ez ajándékhoz szükséges tetemes összeget gyűjtés útján szerezte meg P. Horváth, ki az összegről számot adott és e számadását a Nemzeti Casinóban közszemlére kította.

Részlet az Erkel-Vieuxtemps-féle változatokból

Rendkívül érdekesek ezen emlék átadására vonatkozó egykorú feljegyzések, amelyeket — miután úgy sem tehetnénk mást, mint azokat saját szavainkba öntve ismételní — csupán a szükséges tájékoztatásokkal kiegészítve szösz szerint fogjuk közölni.

Az ütépálcza átadásának történetét a „Honderü“ 1844 évi nyárhó (július) 20-án megjelent 3-ik száma így írja le:

„Mult szerdán egy ez alkalomra e' lapok' igazgatója által rendezett barátságos ebédnél, melly több művészt, irót és journalistát egyesite, s mellyben a házi-asszony' tisztét Ronconi assz. kellem és bájjal vivé, adatott át ünnepélyesen derék Erkelünknek a tactverópálcza, melyet neki néhány zenebarát, érdemei' méltánylásának némely bizonyságául készittete. A pálcza' nagyobb középresse ezüstből készült, s rajta kék emailszalag kigyózik föl e szavakkal: Hunyadi László'

szerzőjének a nemzeti zenészet' barátjai, 1844. A pálcza markolata egészen arany, arabesk czifrázatokkal gyönyörűn ékített, s alsó végén négy nyitott könyvlapra e négy szó vésvé: Beethoven, Mozart, Báthory Mária, Hunyadi László. Ez arany markolatnak, mely az ezüst részről lesrőfolható, két oldalán Magyarország czimere áll, s alsó gombján egy ezüst lant van. Az egész pálcza' hossza majd másfél láb.* Belső ürege 50 darab aranyat rejte magában, hasonló az ajándékhoz tartozót, mellyet, csinos vörös bársonyokba zártat, az ez ünnepélynél szinte jelen volt művész Ronconi úr nyujta át a maestronak, élénk éljenek között. Megható ellentétet képezének az éltetők' vidámságával a meglepett és elfogódott művész' néma, de annál ékesenszólóbb könnyei, melyek pár percze az egész társaságot hason elfogódottságba helyezék s csak lassankint, szíves, őszinte érzelemnyilatkozatok után lépett jogaiba vissza az általános derűtség. Számos áldomások a művészet és irodalomért s ezek' bajnokaiért, számos poharak a Ronconi párért, kik ez alkalommal vőnek szíves kézszorításokkal búcsút budapesti barátaik s tisztelőinek egyik kis körétől, s Egressy B. úr' jeles zenekara sokszorozák az ebéd' fűszereit."

„Az aláírtak' névsora, valamint az aláírt pénzüszvegrőlí számadás megtekinthető az illetők által a nemzeti casinóban. (Az aláírók' neveit, s az ajándékot kísérő levél másolatát jövőre adandjuk.)"

Az 1844. évi karmesteri pálcza (Eredetiye a Magyar Nemzeti Múzeumban)

Természetes, hogy lejjebb már ezt olvassuk:

„Másnap Erkel F. úr' szíves asztala egyesíté ugyanazon vendégeket, a Ronconi-páron kívül, mellyet a tegnapihoz hasonló szellem lenge át."

Nagyobb összegű gyűjtésről lévén szó, a rendező nem késett arról lapjában is beszámolni s egy héttel az átadás után köszönetet mondva a hozott áldozatokért, közölte az adakozók névsorát, mely túlnyomóan főúri hölgyek nevével pompázott.** Ránk nézve sokkal nagyobb érdekű a névsort követő két levél. Az első kísérte az ajándékot átadásakor, a második Erkel köszönete. Erkel sem nagy levélíró, sem szívesen szónokló férfi nem volt. Kettős becsű tehát annak a levélnek másolata, melynek eredetijét nem ismerjük, de mely magán viseli úgy írójának méltóságteljes szerénységét, mint (zárósoraiban) a kor jellegét.

Az említettük két levelet magában foglaló czikk a következő:

— „E tisztelt aláírók' kedveért átveszszük a nemzeti ujságból azon levelet is, mellyel a kérdéses ajándék Erkel F. úrnak átküldetett s melly ekkép hangzék.

* Hossza 42 cm., súlya (természetesen üres fogantyúval) 264 gramm.

** A „Honderű" igyekezett az arisztokráczia lapja lenni. Ez igyekezet az igazgatótulajdonosnak noha barátokat is, de még több ellenséget szerzett.

„T. Karigazgató úr! tisztelt barátom! Van szerencsém önnek egy több zenebarátok' aláírása' útján létesített karigazgatóipalczát olly barátságos kéréssel át-küldeni, sziveskedjék azt tőlünk — mint kegyed' kitünő tehetségei, s a nemzeti zenészet körüli fényes érdemeinek őszinte méltatását — épen oly készséggel fogadni, mint minő készséggel, azt kegyednek följánlani határoztuk. — Ha kegyed e méltányos elismerésben némi buzditást, egy kevés ingert nyerendett további működésre: nyerni fogott általa nemzetiség, művészet és színházi ügy;

Aláírás

Egy Karigazgatói pályára (bachistok) kormand Erkel F. ur megajánlására. A batyaszi előrendi mi helyben kormand is phisist viselend. Hungar. László Horváthok a nemzeti zenészet barátai. A begyilendő pénzről várandó fog

Petrunderik Horváth László

Subscriptions Nozen.

Ein schöner Tactus. Buch ¹⁸⁴⁴ dem Orchester Director Erkel verecht werden mit der Aufschrift "Dem Comp. von der Oper Hungar. László. die Freunde der National. Musik. Von den eingedommen jeder wird eine Rechnung abgeleitet."

	F. Dues		F. Dues
✓ Takácsy György 2.	2.	Petrushovich Horváth László	- 3.
Vályi Erőss István 5.	5.	György Pál: Kézsei	- 1.
Hajdú Pál: Kézsei 7.	7.	Erkel Ferenc: Kézsei	- 1.
		Erkel Ferenc	

A gyűjtőív felső része
(Eredetije a Nemzeti Múzeumban)

és ez lenne az ajánlóknak legdicsőbb jutalmuk. — Ide mellékelve egyszersmind az aláírási ívet, maradtam t. cz. uraságnak Pest, nyárhó 17. 1844" stbí.

— Végül kötelességünk azon néhány, hozzánk intézett, de lényegesen a t. aláírókat illető sorokat is t. olvasóink elé terjeszteni, mellyek Erkel Ferencz úrnak e szíves megemlékezésükérti köszönetét tolmácsolják s imígy szólnak: „Midőn ön' szíves sorai mellett tisztelt hazámiai' becses megemlékezésüknek tanujelét elfogadni szerencsém volt: ön vala bizonyság, mikép azon perczen, meglepetés s elfogadás nem engedék csekély törekvéseim' illy érdemfölötti méltánylása által előidézett érzelmeimnek szavakat adni. Fogadja Ön e sorokat tol-

mácsaiul akkori s mindenhai érzetímnek, s sziveskedjék bizonyossá tenni azon tisztelt honleányokat és fiaikat, kik ez örömet számomra készíték, mikép becses adományukat nem ugyan mint csekély érdemeim' méltánylását — mert törekvéseimet hon iránti kötelességnek tartom — hanem mint buzdító emléket kitünő továbbhaladásra igénytelen pályámon, tekintem, s azt őszinte köszönettel fogadom.

Legyen szives ön alúírtat föntisztelt hazámfiainak jóindulatiba továbbra is ajánlani, s becses hajlamiban ezentúl is megtartani."

Ugyancsak a régi irások tartották fenn egy szerény, de kedves ajándék emléket, melylyel a Nemzeti Színház karszemélyzete kedveskedett Erkelnek. Szóljon helyettünk ez alkalommal is a krónika.

— „Hunyadi Lászlóról annak szerzője, Erkel Ferencz jut eszünkbe, kit múlt héten, neve' napján, a nemzeti színházi két karszemélyzet egy, habár nem drága értékű, de mint az ajánlók' szép lelkületének bizonyosága, s kivált az eszme' gyöngédségénél fogva, mindenesetre igen kedves ajándokkal lepték meg. Áll pedig ez egy szekrénybe zárt zenegépből, mely Hunyadi László' gyönyörű hatyúdálát játsza, s mely Bécsben elég jól lön készítve. Éljenek a jeles kartagok, s éljen a derék karnagy!"

A Hunyadi után a Hymnusz következett, de ezután a beállott viszonyok hatása alatt a „kitünő továbbhaladásban“ igazán szüksége lehetett a „buzdító emlékre“, hiszen a kész Bánk bán soká nem léphetett a színpadra, hanem a betett vezérkönyvek lapjain szunnyadva, gondosan fiókba zárva várta a felébredés napját.

Erkel sajátkezű leveleiből sajnos igen kevés maradt reánk. Ezek túlnyomórésztben családjához vannak intézve. Hivatalos levele csak egy maradt fenn. Ezt a Múzeum igazgatójához intézte, amikor a gyulaiak javára hangversenyt óhajtott tartani a Múzeumban. Ezt a levelet a hivatalos iratok őrizték meg számunkra. Hasonmásban mellékeljük.

Az Erkelhez intézett levelezési anyagban ismételten találunk hivatkozást valamely megelőző levélre. Ezek ha meg nem semmisültek, valahol lappanganak, pedig mily nagyérdekű volna, ha ilyképen sikerülne egybeállítanunk valamely levélváltást. Mily világos képét nyernők valamely nem értett, nem ismert, de talán nem is sejtett eseménynek. Így pl. ha megvolna Erkelnek kitünő barátjával, Doppler Ferenczcel annak haláláig folytatott levelezése, ez sok kérdésben tájékoztatna bennünket. Dopplerék ragaszkodása régi keletű s mikor a jeles művész testvérpárt sorsuk Pestről elragadta, Doppler Ferencz volt az, aki leveleivel rendszeresen felkereste barátját s egyúttal Károly öcscse sorsáról is értesítette őt. Doppler Ferencz Bécsben a mi Nemzeti Színházunk operájának úgyszólván képviselője volt. Ha hangszerre, zenészre, felvilágosításra volt szükség, csak ő hozzá kellett fordulni, ő volt a nagykövet, aki mindenben eljár. Nagy igyekezetet fejtett ki Erkel operáinak a bécsi operában szándékolt színrehozatala körül. Hogy igyekezete kárbaveszett, abban sok-sok más tényező működött közre. Ez okok egyikéről egészen véletlenül nyilatkozik egyik, 1864 június 28-án kelt levelében, amikor jelzi, hogy alkalmas szövegkönyv híján mitem dolgozik, pedig ég a munka-

vágytól, de — így szól — „hiszen az udvari operáknál nem igen viseltetnek jóindulattal a nemzeti tárgyú szövegek iránt” stb. Ilyen felbuzdulásában, Pestről s Pest után való vágyakozás közben írt level végén azután címaradhatatlan a magyar névalírás. Doppler ragaszkodása, mely az ő ifjúkorában 17 éven át való együttműködés közben nőtt nagygyá, végigkísérte életében, de ebben a ragaszkodásban több volt a barátságnál, tisztelet, mondhatnám fiúi szeretet löktetett benne, melyet a fiatal, fogékonyielkü művészből egy nagyszívű, mélyenérző,

Nagyságos Kir. Fancsiros Ur!

A víz által károsult gyümölcsök, földi cím juvára, folyó és apríték-én egy jótékony és élénk harmóniai hangversenyt ohajtva adni: esedezem, kegyestekéjék e napon kérem drága a ma: semmi termet ányedni.

Tapasztalt Kegyeibe aján: köte o'kinté mély tisztelettel maradtok.

Nagyságodnak.

Pesten, március 28. 1855

aláírtos szolgáló

Erkel Ferenc

A palasa végén női alakoska van, egyik kezében a szülői, másikkal kószoróval. Hossza 35-5 cm. Súlya 162 gramm.

művészei akkori s mindenható értelműek, s művészkedjék bizonyossá tenni azon tisztelt honleányokat és fiakat, kik ez örömet számomra készítették, mikép becses adományukat nem ugyan mint csekély érdemeim' méltánylását — mert törekvéscímzet hon iránti kötelességnek tartom — hanem mint büszke emlékét kitünő továbbhaladásra igénytelen pályámon, tekintem, s azt őszinte köszönettel fogadom.

Eredetije a Magyar Nemzeti Múzeum irattárában.

Legyen szives ön alulírtat föntisztelt hazámfiainak jóindulatiba továbbra is ajánlani, s becses hajlamiban ezentúl is megtartani."

Ugyancsak a régi versek között fenn egy könyv, de kedves ajándék említi két, melyvel a Magyar Nemzeti Múzeum irattárában kezdeményeztem a becses emléket kitünő helyettünk ez alkalommal is a krónika.

— „Hunyadi Lászlóról annak szerzője, Erkel Ferenc jut eszünkbe, kit múlt héten, neve' napján, a nemzeti színházi két karzati színház, habár nem drága értékű, de mint az ajánlók' szép leírásából kitűnik, kivált az eszmé' gyöngyökével a magyar történelem legkedvesebb emlékei között az egyik az egyik szekrénybe zárt zenegyűjtemény, mely Hunyadi László gyönyörű hatyóadalát játsza, mely Bécsben még jól ismert, s a magyar színházok s elcsúszott derék karnagy!"

A Hunyadi László szíve az következő évben, az 1851. évi beállott végonyoró hatása alatt a „kitünő továbbhaladásra" valóban a legkedvesebb emlékei között a „büszke emlékre" hiszen a két Bécsben még jól ismert, s a magyar színházok s elcsúszott betett vezérszórvék lapjain szívesen megismerhetők, s a magyar színházok s elcsúszott napját.

Erkel sajátkezű leveleiből sajnos csak a következő részben találhatók meg: az 1851. évi végonyoró részben a Hunyadi László szíve az következő évben, az 1851. évi beállott végonyoró hatása alatt a „kitünő továbbhaladásra" valóban a legkedvesebb emlékei között a „büszke emlékre" hiszen a két Bécsben még jól ismert, s a magyar színházok s elcsúszott betett vezérszórvék lapjain szívesen megismerhetők, s a magyar színházok s elcsúszott napját.

Erkel sajátkezű leveleiből sajnos csak a következő részben találhatók meg: az 1851. évi végonyoró részben a Hunyadi László szíve az következő évben, az 1851. évi beállott végonyoró hatása alatt a „kitünő továbbhaladásra" valóban a legkedvesebb emlékei között a „büszke emlékre" hiszen a két Bécsben még jól ismert, s a magyar színházok s elcsúszott betett vezérszórvék lapjain szívesen megismerhetők, s a magyar színházok s elcsúszott napját.

Erkel sajátkezű leveleiből sajnos csak a következő részben találhatók meg: az 1851. évi végonyoró részben a Hunyadi László szíve az következő évben, az 1851. évi beállott végonyoró hatása alatt a „kitünő továbbhaladásra" valóban a legkedvesebb emlékei között a „büszke emlékre" hiszen a két Bécsben még jól ismert, s a magyar színházok s elcsúszott betett vezérszórvék lapjain szívesen megismerhetők, s a magyar színházok s elcsúszott napját.

Erkel sajátkezű leveleiből sajnos csak a következő részben találhatók meg: az 1851. évi végonyoró részben a Hunyadi László szíve az következő évben, az 1851. évi beállott végonyoró hatása alatt a „kitünő továbbhaladásra" valóban a legkedvesebb emlékei között a „büszke emlékre" hiszen a két Bécsben még jól ismert, s a magyar színházok s elcsúszott betett vezérszórvék lapjain szívesen megismerhetők, s a magyar színházok s elcsúszott napját.

Handwritten notes in Hungarian:
A Magyar Nemzeti Múzeum irattárában...
Hunyadi László szíve az következő évben...
Erkel sajátkezű leveleiből sajnos csak a következő részben...
Erkel operáinak a bécsi operaház...
Erkel sajátkezű leveleiből sajnos csak a következő részben...
Erkel operáinak a bécsi operaház...
Erkel sajátkezű leveleiből sajnos csak a következő részben...
Erkel operáinak a bécsi operaház...

vágytól, de — így szól — „sajnos, az udvari operánknál nem igen viseltetnek jóindulattal a nemzeti tárgyú szövegek iránt“ stb. Ilyen felbuzdulásában, Pestről s Pest után való vágyakozás közben irt levél végén azután elmaradhatatlan a magyar névaláírás. Doppler ragaszkodása, mely az ő ifjúkorában 17 éven át való együttműködés közben nőtt nagygyá, végigkíserte életében, de ebben a ragaszkodásban több volt a barátságnál, tisztelet, mondhatnám fiúi szeretet lüktetett benne, melyet a fiatal, fogékonylelkű művészen egy nagyszívű, mélyenérző, atyai pártfogó szeretetének melege öntudatlan fakasztott. De Doppler nem volt az egyedüli, ki a mester iránti ragaszkodását mindvégig megőrizte szívében. Úgy a színpadi énekesek és énekesnők, mint mindkét nembeli tanítványai közül sokan keresték fel a föld minden tájáról sorokkal, melyekben hálásan emlékeznek meg szeretetéről s biztosítják ragaszkodásukról. A ragaszkodás megnyilatkozásairól lesz még alkalmunk megemlékezni e cikk keretén belül.

Az Erkel-emlékek között még egy karnagy pálca van, mely szintén a hódolat jeleként nyújtotta át, de nem a zeneszerzőnek, hanem a kitünő karnagynak. Amikor a filharmónikus hangversenyek az új Vigadó-épület termébe helyeztetek át, Erkel már az első alkalommal Beethoven kilenczedik szimfóniáját mutatta be. Ez az 1865. évi márczius 25-iki előadás volt, a leghíresebb szimfónia első pesti — s mondhatjuk magyarországi — előadása. A mű óriási hatást gyakorolt, úgy hogy már április 11-én meg kellett ismételní. A Vigadó akkori bérlői — egyikük a sajnos korán elhunyt Klözel, maga is jeles műkedvelő — egy ezüst ütempálczával lepték meg Erkelt, kinek azt az előadás végeztével kisebb társaság jelenlétében adták át. A nagyközönség és maga a sajtó is erről csak később értesült. A Pestí Napló erről megemlékezvén, bosszúságát nem hallgathatja el, hanem így szól: „Mídon az előterembe kiértünk, éljenek hatottak ki s később hallók, hogy ezüst ütempálczát nyújtottak át Erkelnek. Sajnáljuk, hogy az elismerés jelét mintegy lopva, s a közönség nagy részének háta megett adták át Erkelnek, kinek pedig napfénynél sem kellene szégyelni elfogadni a hódolat még oly fényes jelét is.“ Pedig Erkelnek valószínűleg jobban esett az intím körben való ünneplés, ahol nem gyötörték hatalmas beszédekkel s nem bántották őt a kénytelen szónoklás kínjai. Családjához intézett egyik levelében (Gyula, 1860 április 11.) nagy közvetlenséggel tárja elé lelkét s megható naivitással jellemzi szónoki képességét, amikor így ír: „Itt fáklászenével tiszteltek meg engem, beszédek tartottak, én is feleltem, de nagyon akadoztam, hanem utoljára egy nagy éljent kiáltottak és avval vége.“ Ez alkalommal is így lehetett.

A pálca ezüsből készült, a fogantyú gyanánt szolgáló része vastagabb és domborművű aranyozott virágokkal van díszítve, továbbá szalag húzódik rajta végig. Ezen a következő felírás:

ERKEL FERENCZ FŐ ZENEIGAZGATÓ ÚRNAK BEETHOVEN 9. SYMPHONIAJÁNAK A PESTI NAGY REDOUTE-TEREMBEN 1865. MÁRCZ. 25. TÖRTÉNT ELSŐ ELŐADÁSA EMLÉKEUL TISZTELETTTELJESEN AJÁNLJÁK A VÁROSI REDOUTE-TERMEK BÉRLŐI SEEGER FRIGYES, KLÖZEL JAKAB.

A pálca végén női alakocska van, egyik kezében lanttal, másikban koszorúval. Hossza 35.5 cm. Súlya 162 gramm.

Wien den 28ten Juni 1864

Gefahrenlos! Freund!

Mein Culturbroschüre ist nun
 mit der Druckerei fertig und
 geht in die Presse. Ich hoffe
 sie wird Ihnen willkommen sein.
 Ich habe auch eine kleine
 Broschüre über die Geschichte
 der Kunst in Wien geschrieben.
 Sie wird Ihnen vielleicht
 auch willkommen sein.
 Ich habe auch eine kleine
 Broschüre über die Geschichte
 der Kunst in Wien geschrieben.
 Sie wird Ihnen vielleicht
 auch willkommen sein.

Ich habe Ihnen die Probe
 meines neuen Buches
 geschickt. Ich hoffe
 Sie werden es
 willkommen sein.
 Ich habe auch eine
 kleine Broschüre
 über die Geschichte
 der Kunst in Wien
 geschrieben. Sie
 wird Ihnen
 vielleicht auch
 willkommen sein.

Ich habe
 Ihnen
 geschickt
 meine
 neuen
 Bücher

Mozgalmas tiz esztendő folyt le az emléktárgy átadásától a Hunyadi László kétszázadik előadásáig. 1874 február 25-ike volt ama nevezetes nap, melyen a Nemzeti Színházban kétszázadszor hangzottak fel a Hunyadi felejthetetlen melódiái. Az ünnep méltó keretben folyt le s a közönség körében Pest kítünőségeit lehetett látni. A legnevezetesebb hallgató okvetlen gróf Almássy György volt, ki a Hunyadi László egy előadását sem mulasztván el, épen kétszázadszor hallgatta végig Erkel ez operáját.

Talán szükségtelen külön hangsúlyoznunk, hogy Erkel, amikor a virágokkal ékesített karnagyí székében megjelent, viharos tapsokkal fogadták, melyek a nyitány után természetszerűleg megújultak. A tulajdonképeni ünneplés a színpadon volt. Az ünnepély leírását a Pesti Napló szerint adjuk. Az I. felvonás után „föllebbent a függöny s előttünk állott a Nemzeti Színház összes személyzete, a dráma és dalmű jelesei, kik hódolni jöttek a géniusznak. Erkel nagy és impozáns kör közepén állott, szerényen meghajtva ősz fejét, előtte Szigligeti, jobbján Felekyné, távolabb Molnárné és Nádayné, kik veres párnán az arany serleget emelték.* A hallgatóság egy része felállott s a zenekar tagjai kalapjaikkal intettek üdvöt a nagyérdemű karnagy felé. A taps perczekig tartott.“ Végül Szigligeti elmondta beszédét, melyben a zeneszerzőt és a direktort is méltányolta. „De te

Az 1865. évi karmesteri pálcza
(Eredetiye a Magyar Nemzeti Múzeumban)

több is voltál, igaz hazafi! arról tanúskodnak nemzeti szellemű műveid s mert érezted, hogy rád itthon vala szükségünk, köztünk maradtál, a hirt, dicsőséget itthon kerested s itthon találtad meg. Ezért ünneplünk mi téged művedben, azért koszorúzunk meg s meg vagyunk győződve, hogy a közvéleménynek vagyunk tolmácsai. Fogadd ez emléket társaidtól szeretet és tisztelet jeléül, de nem búcsú-emlékül, mert bár a sok gonddal járó s kevés sikertől követett igazgatásról lemondtál, közreműködésedet nem vonod el sem ez intézettől, sem utódodtól. Ne pihenj jól kiérdemelt babérjaidon; szenteld még most is ifjú szellemi erődet a zeneirodalomnak, mert midőn műzsádnak áldozol, a hazának is áldozol. Isten tartson, isten áldjon meg.“

Már feljebb volt alkalmunk Doppler Ferencz baráti ragaszkodását megemlíteni. A jubiláris előadás ismét alkalmat szolgáltatott neki arra, hogy barátságáról bizonyosságot tegessen. Bécsből, ahol az udvari operánál karmester volt, ez alkalomra lejött, s beült a zenekarba, hogy a fuvolaszólamot — mint azelőtt oly gyakran — világhírű játékaival ő lássa el. Nem egyedül jött Bécsből, Hauck Minnie, a későbbi Mme de Hesse-Warteg, Erkel „tisztelő hú Mignon Minnie“-je,

* Az ú. n. François Briot-féle Temperantia-tól és kancsó galván-másolata.

a kiváló énekesnő is vele jött, hogy az est fényét emelje. Doppler a nyitányban egy fuvalószólót oly remekül s „elragadó bájjal adott elő“, hogy a tapsokat felállással kellett megköszönnie. Hauck Minnie gyönyörű Gara Mária volt.

Néha egy-egy elfeledett írás fényt vet oly történetekre, melyekről alig tudunk, melyeknek rúgóit nem ismerjük, néha viszont adatokkal szolgálnak, melyekre máshol nem lehet akadni.

fölkhatalmazva orszonól nevez,
 mi, addig igéretem halgatóra
 kénszerit. Ha élet híjánem nem
 bizonyulna egyszerűen hírszerit,
 dom neki. Némi változásokkal
 is ellér mel kezdő esen sekkban.
 Ajánlom magam el kedves emléke
 maradván

öszinte bizgatója
 József

József főherczeg levelének utolsó lapja
 (Eredetije a Magyar Nemzeti Múzeumban)

Erkel karmesteri működésében is voltak keserű időszakok. Egy ily időszakot elevenít fel az az elfakult írás, melyben a zenekar tagjai azokkal a tendenciákkal szemben, melyek az ő elmozdítását czélozzák, azzal felelnek az Erkelhez 1864 márczius 1-én intézett levélben, hogy „sohasem kell ügyesebb és tökéletesebb karnagnak elfoglalni ama helyet, melyen ön több mint századnegyed óta ügyességének számtalan fényes próbáit adta“. E bizalomnyilvánítás után pár héttel ugyancsak a zenekar Erkel 25 évi karnagyí jubileumára nyújtja át szerencsekívánó iratát,

Nemcsak a színházat, nemcsak a hangversenytermet hódította meg Erkel, hanem a növendékek szívét is. A szeretet spontán megnyilatkozása volt az is, amikor 1878-ban nevenapján a zeneakadémia növendékei ezüst babérkoszorúval lepték meg: Ez intím ünnepély lefolyásáról a Pesti Napló a következőkben emlékszik meg. „Ma délelőtt kegyeletes ünnepély folyt le az orsz. magy. kir. zeneakadémia helyiségében. Az akadémia mindkét nembeli hallgatói szeretve tisztelt igazgatójuk és tanáruk, Erkel Ferencz névünnepét ülték meg, üdvözlő szónoklatokkal, legújabb arczképe megkoszorúzásával és pompás készítményű ezüst

Budapest 1885. évi. 24.

Tisztelettel!

Bianchi király nagyon kedves én, leírta
szerepét és meglátogatni, e célból hogy minden
szerepét, melyet jóval Augusztus havában az opera
nében elértél, így, mint a mester,
már farszjével, melyben éltem.

Bianchi leírta Europe színpadon 2. és
amely 88. évi.

Itten van mindig 12 óra, vagy ha
a mester megérkei hogy délután járni, akkor
is vészen lesz.

Leírta a király, leírta Bianchi, leírta
s így tehát Bianchi leírta és a magy. me.
Kedves én 24. - vagy holnap délután
én. 25. leírta elmenis a Tisztelettel
nek.

Vivendi a. leírta a mesternek

Podmaniczky Frigyes

Br. Podmaniczky Frigyes levele
(Eredetije a Magyar Nemzeti Múzeumban)

babérkoszorú-émlék átnyújtásával. Midőn Erkel Ferencz déli $\frac{1}{2}$ 11 órakor szokott tantermébe belépett: az egybegyűlt akadémiai ifjúság és tanári kar lelkes éljenekkel fogadta. Majd Kánicz Dániel akadémiai hallgató üdvözölte meleg szavakkal az ifjúság nevében, mely — mint mondá — hódolattal hajlik meg a hazai művészet körül szerzett érdemekben megöszült mester és tanár előtt. A terem egyik falán Pataky József műtermében készült legújabb s igen sikerült arczképe függött a maestronak, pompás babérkoszorútól övedzve, melyet e célra Sztupa Györgyné úrhölgy ajándékozott az akadémiai ifjúságnak. Nobl Irén szintén az akadémia

hallgatói nevében egy művészi kidolgozású, szép ezüstkoszorút nyújtott át név-
 ünnepi emlékül.“ Ezután Ábrányi titkár üdvözlő rövidebb beszéddel, melyet így
 fejezett be: „legyen ön még nagyon sokáig atyja, vezére és világító fáklyája
 mindazoknak, kik még jönni fognak az ön szellemi forrásából meríteni“. Az ősz
 maestro meghatottan köszönte meg az ifjúság és a tanári kar meleg ragaszkodá-
 sának eme kifejezéseit s felbuzdító s kitartásra intő szavakkal távozott az akad.
 ifjúság köréből.“

Úgy az ünneplések, mint a támadások mindig a nagyközönség érdeklődése
 között folytak le. Ily nagyhangú ünnepléseknél nem tudjuk, nem estek-e jobban
 a mesternek az elismerés és a lelkesedés oly spontán megnyilatkozásai, melyek
 teljesen ismeretlen emberektől származtak. Volt ezek között német, ki büszkén
 hivatkozott azon szálakra, melyek anyai ágon a magyarsághoz fűzték, voltak
 olyanok, kik ezzel nem dicsekedhettek; volt franczia, voltak a külföldre szakadt
 hazánkfiai, kik soraikkal felkeresték s hódoltak művészeté előtt.

Külföldi színházak, színházi ügynökségek kérték operáit. De kérésük nehéz-
 ségekbe ütközött. Be kell vallanunk, Erkel sehogy sem értett az üzlethez. Nem
 tudott művei elhelyezéséhez. A nehézkes, sűrű magyar vér nem érti az önkelle-
 tést. Pedig jóbarátai, s ezek között elsősorban Wilt Mária asszony minden
 befolyásukat érvényesítették művei érdekében s ekkor is Wiltnének háromszor
 kell a hangjegyekért írnia, amíg végre megkapja azokat. Arról, hogy a bécsi
 Opera műsorára tűzte a Hunyadi Lászlót, legjobb bizonyíték ama színházi ügynök
 levele, ki (1882-ben) írja, hogy „miután az operát a bécsi udvari dalszínház
 műsorába véglegesen felvette“, kéri, bizná meg Ausztria és Németország részére a
 a képvisellel. Bécs megint ígért s megint nem váltotta be ígését!

Tanulmányozva az Erkelhez intézett s reánk maradt leveleket, azok írói között
 a társadalom legkülönbféle tényezőire bukkanunk. Csak néhányat szemelvényként.

József főherczeg Alcsutról 1887 december 11-ikén keltezett levelében egy párt-
 fogoltjának balett-librettóját küldi megbírálásra, esetleg megzenésítésre. Szerzőjét
 — ki még kezdő e téren — nem szabad elárulnia, de ha alkalmatlan, úgy a
 szövegkönyvét visszaküldi neki. Ifj. gróf Pállfy-Daun Lipót fényképét küldi s
 viszonzásul Erkelét kéri. Wagner Richárd a Tannhäuser-ről, Nicolai az Il proscritto
 operájáról ír.

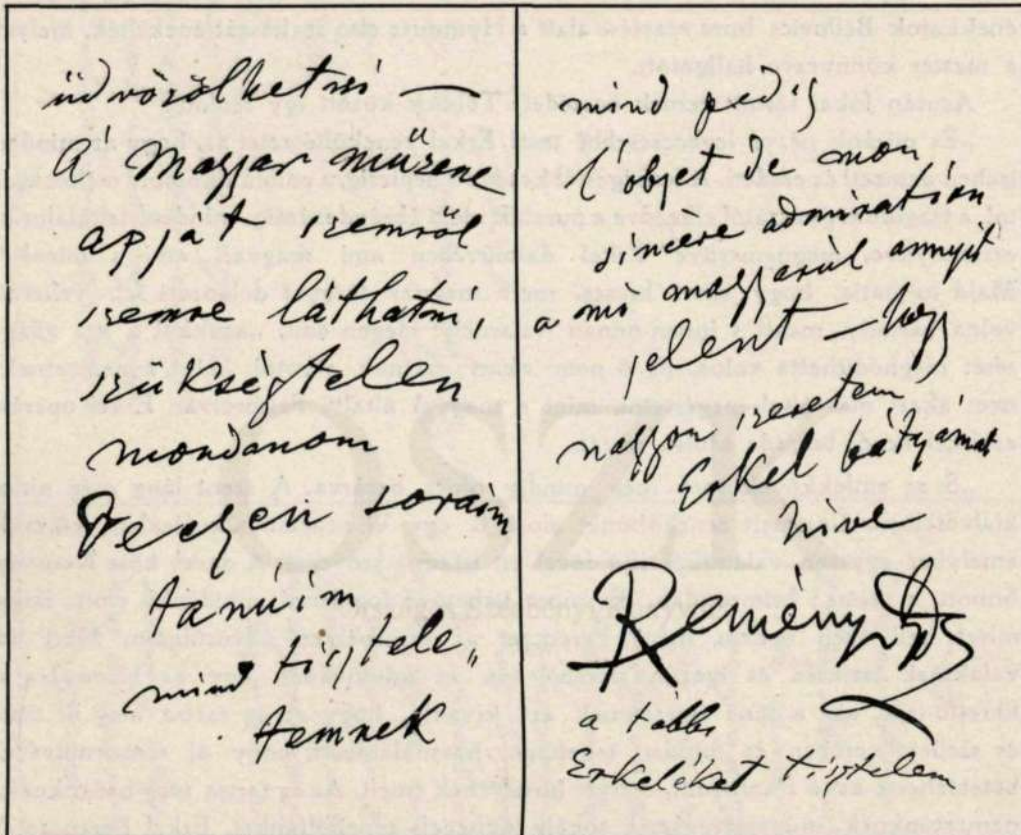
A hazai zeneszerzők, virtuózok is gyakorta fordulnak Erkelhez. Kéler Béla
 (1861 december 14-ik levelében) a Rákóczi nyitányának a Nemzeti Színházban
 való előadását kéri s bizonygatja jussát ahhoz, hogy a Rákóczi-indulóból töredéke-
 ket használhasson fel művében s egyúttal a Szigligeti-féle drámához való viszonyát,
 programmszerűségét hangsúlyozza. Kéri, vegye őt mint magyar zeneszerzőt párt-
 fogásába, „ki szerény tehetsége szerint életének egyetlen feladatául tevő a' nemzeti
 zenének élni.

Hogyha nyitányomnak csak kétséges eredménye lett volna, akkor azonnal
 felhagynám vele,* de minek utána a' nyitány a' Budai népszínház megnyitása
 alkalmával általános tetszéssel részesülvén (igy!), tehát reményilem, hogy az a'

* T. i. az előadásra vonatkozó kérelemmel.

jeles nemzeti színház zenekara által előadotva, csak nyerend“.* Minden jel azonban arra vall, hogy Kélernek ezen, még ma is kedvelt nyitányát Erkel nem adatta elő. Liszt, Volkmann, Reményi, Székely Imre, Bertha Sándor s ki tudná még mind elősorolni őket, találtak okot és módot arra, hogy vele levélben is érintkezzenek.

Nagyméretű ünnepélyek voltak Erkel ötvenéves karnagyi jubileuma alkalmából. 1888 december 16-án folyt le ez ünnepség, mely a Vigadó nagytermében

Reményi Ede levelének 2. és 3-ik lapja
 (Eredetije a Magyar Nemzeti Múzeumban)

* A helyzet megértéséhez szükséges tudnunk azt, hogy Willmers Rudolf Pesten, 1861 június 29-én tartott hangversenyén más szerzeményei mellett „Hunnia“ szimfónikus költeményét is előadta. E művében a Rákóczi-nótából vett részleteket is dolgozott fel. A budai (Molnár-féle) Népszínház megnyitása alkalmával Kéler nyitánya vezette be Szigligeti: II. Rákóczi Ferencz fogsága című darabját. Az ünnepélyes megnyitás szeptember 14-én volt, de ugyanaz a műsor még kétszer ismételtetett egymásután, ú. m. szeptember 15. és 16-ikán. Kéler ezidőtájt Dubez-czel együtt zenekart vezetett s ezzel ők ketten hol a szabadban, hol vendéglőkben hangversenyeztek. A budai Népszínházon kívül legelőször a pesti Polgári lövöldében az október 13-ikán tartott „reunió“-n játszatta Kéler Rákóczi-nyitányát. Valószínűnek véljük, hogy Erkel e nyitány előadásától nemcsak azért idegenkedett, mert a Rákóczi-motívumokat Willmers is feldolgozta, hanem azért is, mert a közönség azt a reüniónkból úgyis ismerhette.

tartatott. Az alkalmi ajándékok az emelvényen asztalra voltak kikészítve. Ezek közül kiemelendő a közadakozásból készült arany cserkoszorú, melynek arany szalagján a következő felírás volt: Hymnus, Magyarok Istene, Báthory Mária 1840. Hunyadi László 1844. Erzsébet 1857. Bánk bán 1861. Sarolta 1862. Dózsa György 1867. Brankovics György 1874. Névtelen hősök 1880. István király 1885.

A közreműködők között ott voltak mindenekelőtt a Zeneakadémia növendékei, a Zenekedvelők Egyesületének és a budai Zeneakadémia énekkara.

Délelőtt féltizenkét órakor lépett be a terembe Erkel, Királyi Pál és Káldy Gyula karján. Elfoglalván helyét, Királyi Pál üdvözölte szép beszédben, mire az énekkarok Bellovics Imre vezetése alatt a Hymnus első szakaszát énekelték, melyet a mester könnyezve hallgatott.

Azután Jókai tartott remek beszédet. Többek között így szólott:

„És miránk nézve legbecsesebbé teszi Erkel zeneköltészetét az, hogy az minden ízében nemzeti és eredeti. A fenségestől kezdve a népiesig, a paloták komoly méltóságától, a tragikum gyászatától elkezdve a puszták méla ábrándozásáig, mindent feltalálunk, eszményítve, megnemesítve Erkel dalművében ami magyar, ami a miénk.“ Majd folytatja, hogy azért becses, mert magyar tárgyat dolgozott fel, vehetett volna bármily mesét s innen-onnan valamely idegen dalt, „azokkal a két világrészt meghódíthatta volna, de ő nem akart másnak alkotni, mint a nemzetnek, nem akart más által megértetni, mint a magyar által“. Felsorolván Erkel operáit ezekkel kezdi beszéde utolsó részét.

„S az emlékkövek sora még mindig nincs bezárva. A szent láng még nincs kialvófélben. Ünnevelt zeneköltőnk most is egy új zenemű alkotásában lelkesül, amelyhez egyszer, valamikor ifjú fővel én írtam a szöveget. A darab hőse Kemény Simon, a czime: Immessulah. És most érthetővé fog lenni mindenki előtt, hogy miért kell épen nekem Erkel Ferenczet az ünnepélyen üdvözölnöm. Mert ha valakinek őszintén és igazán szívéből jön az üdvkivánat, úgy az bizonyára a libretto-íróé, aki a zene szerzőjének azt kívánja, hogy az ég tartsa meg őt testi és szellemi erőben és minden tehetségei használatában, hogy új remekművével betetőzhesse azt a Pantheont, melyet hírnevének emelt. Az ég tartsa meg hazánknak, nemzetünknek, művészetünknek sokáig ünnevelt zeneköltőnk, Erkel Ferenczet.“ E beszéd elhangzása után Jókai és Erkel megindultan ölelték meg egymást. Erre az emlékek, ajándékok átadása következett. A tisztelgő küldöttségek sorát a Zeneakadémiáé nyitja meg, követi őt a Nemzeti Zenede, az Országos Dalár-egyesület, a Zenetanárok Orsz. Egyesülete stb., kik mind koszorúkat hoznak. Schunda W. József a budapesti hangszergyárosok nevében egy allegorikus díszítésű ezüstmunkát nyújtott át.

A budapesti hangszerkészítők ajándéka: egy asztalra való dísz, szokatlan, de kedvesen eredeti gondolatával megérdemli, hogy leirjuk. Az asztaldísz ezüsből való, barokk-izlésű állvány, kétoldalt fogantyú gyanánt kiugró, koszorút tartó két női alakkal. Felső lapjára apró hangszerek vannak erősítve, ú. m. lant, hárfa, kürt, gitár, harsona, üstdob, fuvola, klarinét, czimbalom; továbbá nyolcz aranyozott kartus Hunyadi László, Sarolta, Dózsa György, Névtelen hősök, Brankovics

vikével is járo — kíváns' ér-
demeid magasztalását, a mo-
tani nemzedék kálójá kanger
hindetevét.

Hadd csatoljam eh is, az előt
között legregibb és legszáradt
barátod, idővőletemdt atól
a forró' skajtástól kisérvé,
hogy élvezted nek belki igaz-
sággal párosultban legyen oly
vohajig tartó, a meddig csak
engedhetik a természet tör-
vényei. Dicsőíretemre nem
szorulnál, bővön kivolgaj,
szaját neked, ha nem is
mélyebb ércéssel, de bőv
nyáira éhsébben tövő' nyel,
crekkel, vsámóvan egybegyűit
tíztelelőid. Nem elgyedhet,

Lomy

tem személynem, kíváns' mert
közölményeim nem engedtek;
szólamácrofá kait, bár köteletel-
nül, levele az érelmeit

barátod
Brassaijánst.

Kolozsvár, decr. 15.
1853.

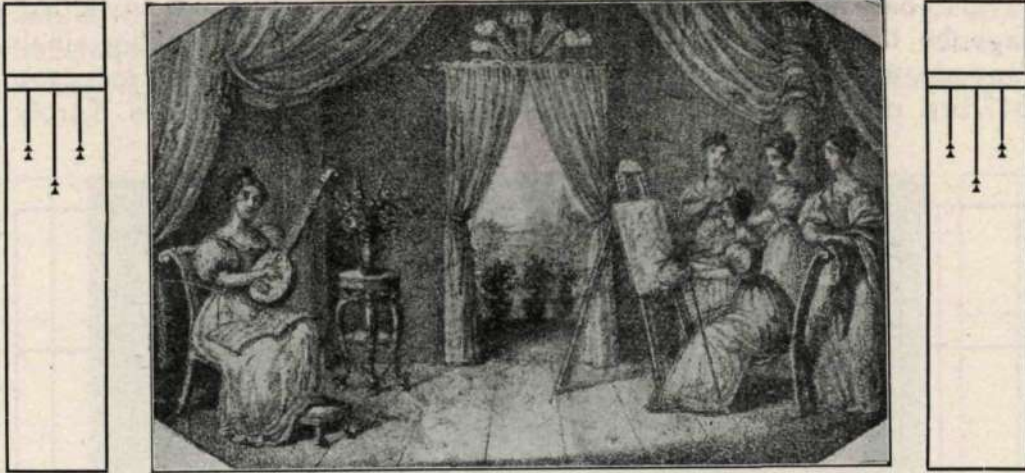
György, Báthory Mária, Erzsébet, Bánk bán operák bevéselt czímeivel. Az állvány alsó részére nyitott könyvalakú kartus van erősítve, melynek egyik lapján az ajándékozó tizenkét czég van felsorolva, míg a másik lapon a felírás ez: Erkel Ferencz | országos | főzeneigazgató | úrnak 50 éves | karnagyí | jubileumára | a budapesti | hangszerkészítők | 1888 | december hó 16.

Este az Operában Hunyadi Lászlót adták. A jubilánst itt is meleg ovációkban részesítették, hasonlóan ahhoz, mint amilyenben a Hunyadi kétszázadik előadásában volt része. Ez alkalommal az ősz mester tiszteletére eljött Wíltné s az Erzsébetet énekelte páratlan művészetével.

A jubiláris ünnepek zajának közepette kereste fel az ősz Brassai bácsi levele Erkelt s hozta hírül a „legrégibb s legállandóbb“ barát keresetlen, de őszinte s melegen érző szívből fakadó üdvözlétit.

A budapesti hangszerkészítők ünnepi ajándékának felső lapja
(Eredetije a M. N. Múzeumban)

Zenélő és festő társaság 1830 körül
(Kőrajz Fabó B. gyűjteményéből)

ERKEL SZÍNPADI ÁBRÁZOLÓI.

Irta: Dr. FABÓ BERTALAN.

Erkel Ferencz operáinak alakjai olyan örökéletűek, hogy ábrázolásuk mind a múltban, mind a jelenben szép és dicső feladata volt minden énekesművésznek; az énekeseknek és énekesnőknek hosszú sora vonul el előttünk és közülök az igazán kreálókat, aztán a legnevezetesebbeket válogatjuk ki, hogy mint kisebb-nagyobb csillagok a fényes holdat, kísérik a nekik fényt adó páratlan égitestet.

Ha végignézzük „Báthory Mária“-nak vagy „Hunyadi László“-nak első színpadját: a művészek és művésznők között csak egyetlenegy elsőrendű nagyságot találunk: Schodelné Rozáliát.* Kezdte mint könnyed német szubrett, hogy csakhamar a legkiválóbb magyar drámai énekesnő legyen, akinek Szilágyi Erzsébeta mindenkinek, aki őt hallotta, felejtethetetlen alakítás. Igen terjedelmes, gyönyörű átható hang, amely ép oly kiváló volt a drámai énekben, mint az ékitményes dallamban. Sok irigye és áskálódója volt, de sok és nagy diadala is; a 40-es évek végén egy tragikus szerelem kerítette hatalmába és csendesen elvonulva halt meg.**

* Schodelnének volt egyizben nagy botránya is, melyről még Vörösmarty is (színházi kritikáiban) megemlékezik. Irigyei és ellenségei egyizben nyílt színpadon szalmára font hagymakoszorút dobattak fel neki, — neki az elkényeztetett primadonnának! Az izléstelenségre ő hirtelen haragjában még ráduplázott, amidőn, fogva a koszorút, „Jóakaróimnak ezen ajándékát én ezennel leteszem a haza oltárára“ szavakkal a színpad elejére helyezte el. Óriási botrány támadt püsszeggéssel, zajjal és egyideig nem is léphetett fel. 1847-től kezdve a fiatal Hollósy Kornélia szerződötése és ünnepeltetése is bántotta, amihez még járult betegeskedése is.

** Nyáry Pál, a neves hazafi és politikus iránt ébredt olthatatlan szerelemre; hogy az — bár mélyen szerette — miért nem vette el, azt ma sem tudni. Pesten széltébe beszéltek, hogy a szabadságharcz alatt és után még 6000 pengő forintot érő ékszereit is eladta és barátjának rendelkezésére bocsátotta. Egy érdekes esetéről szólunk a következő fejezetben.

1846-ban már szerződötték a magyar énekes művészet egyik legnagyobb talentumát, Hollósy Kornéliát; Gara Máriának eladdig elhalványodó és elmosódó szerepe ő általa nyert igazi fényt és zománcot. 1847-ben neki, meg a fuvolás Dopplernek („Hunyadi“ Farkas Károly

Schodelné Rozália
(Barabás kőrajza a Szépművészeti Múzeumban)

volt) írta Erkel betétül a második duettet („Mily égi bűbáj, mily pillanat“), amelyben a fuvola és ez ének vetélkedésében a legszebb színjátékban tündöklék a koloratura. Másfél évtizedes működése alatt sokszor kisebb-nagyobb időre eltávozott a Nemzeti Színháztól, hogy

külföldi vendégszerepléseinek és vidéki körútjainak elmúltával oda újra visszatérjen.*

Legnagyobb diadala azonban 1861-ben Bánk bán Melindájának kreálása

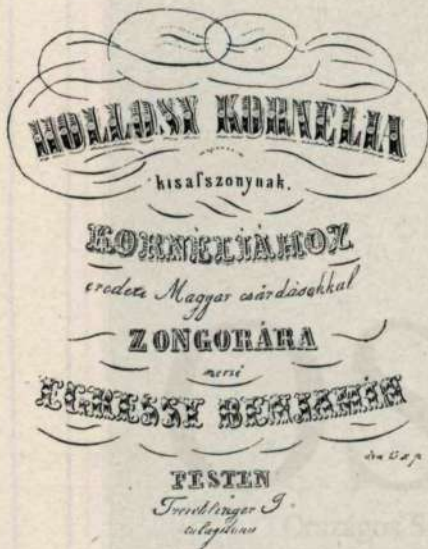
Hollósy Kornélia
(Kovács festménye a Történelmi Képcsarnokban)

* Ilyenkor írja Fáy István gróf: „Hallom, hogy Hollósy Kornéliát most megint nagyon verbuválják a Nemzeti Színházhoz“. 1852-ben Varsóban is vendégszerepelt és az épen ott időző Miklós cár és neje előtt udvari hangversenyen is énekelt, többek között (Egressy dalát Tompa szövegére) „Télen-nyáron pusztán az én lakásom“ kezdetű népdalt is. Magyarország leigázójának a dal nagyon tetszett. Az új magyar nótákat rendesen betétül énekelte a „Sevillai borbély“

Wagner, Ferencz ad
 PESTEN.

ma 362 pp

Hollósy Kornéliának ajánlott zeneművek
 (Nemzeti Múzeum könyvtára)

vagy más operában és az ő fülemile-ajkáról hamar elterjedtek (pl. 1855-ben Tóth Kálmán veesére Simonffy dalát „Búza közé szállt a dalos pacsirta“). Nyílt házat is vittek és szalonjukat írók és művészek is látogatták. (Néhai Vadnay Károly szöbéli közlése.) A kardalos-komponista, Kovács Endre is főleg neki írta Erkel utáni koloratúrás áriáit („A kesergő leány“ stb.). Ma már ebben a műfajban is másképp írnának, mint Erkelnek ezen utánzója. Egressy Béni rajongott érte és több szerzeményét ajánlotta neki; egyik nótá alá való (1851) verse mint hangulatkép és kortörténeti dokumentum is érdekes, azonkívül, hogy Egressy Béninek nótáit inkább ismerjük, mint verseit.

Fáj szívem, fáj, majd megreped,
 Maradnék én, de nem lehet.
 Repülnöm kell egy időre
 Más világba, messze földre.

Pedig mi kedves vagy nekem
 Rengő bokrom, zöld lakhelyem;
 Ha őszkor elhull leveled:
 Örömmel meghalnék veled!

De a tavasznak jöttére
 Virulásod ünnepére
 Ki zengne akkor dalt neked
 Szívükből szakadtat, édeset?

Talán idegen madárka?
 Idegen annak szólása.
 Idegen nyelven szól hozzád,
 Nem érted meg annak dalát.

Itt rengett anyámnak fészke,
 E bokor hús rejtekebe,
 Első dalom itt csattant meg,
 Én vagyok az első gyermek.

Meg is jövök nemsokára,
 Vándor útamát bejárva.
 Lombjaid közt énekelve,
 Úgy halok meg örömömben.

Szóval, mikor Egressy Béni Hollósy Kornéliát búcsúztatja és inti, ugyanaz a gondolatmenete, mint évekkkel később a Tompa Mihályé „A madár fiaihoz“ cz. örökszép költeményében.

volt, amely évtizedekre felejthetlen maradt és amelynek emléke még halálakor is (1890) elméláztatta visszaemlékező öreg tisztelőit. 1860-ban férjhez ment Lonovics József földbirtokoshoz, később csanádmegyei fő-

HUBER KÁROLY

a nemzeti színház karmestere és zenéi tanár

850 sz.

Ára $\frac{70kr}{14ngr}$

Rózsavölgyi és társa
PÉSTEN.

1897

Hollósy Kornéliának ajánlott zenemű
(Nemzeti Múzeum könyvtára)

ispánhoz. A reá emlékezők azt mondják, hogy nem játszott és nem énekelt erős érzéssel, hanem csodálatos fénynyel és tisztasággal. Visszavonulása országszerte sajnálkozást keltett és mindenkinek a tiszteletét vitte magával a magánéletbe.

1850-nek nyarán egy francia énekesnő vendégszerepelt a Nemzeti Színháznál: La Grange asszony; nagy sikere volt és ő, aki, mint akkoriban az egész Nyugat, rokonszenvezett a magyarokkal: ezért is meg hálából is betanulta Szilágyi Erzsébet szerepét; gyönyörű hangjának írta betétül Erkel a róla elnevezett nagy koloraturás áriát.* Szédítő

Sztankovitsné De La Grange Anna
(Szépművészeti Múzeum)

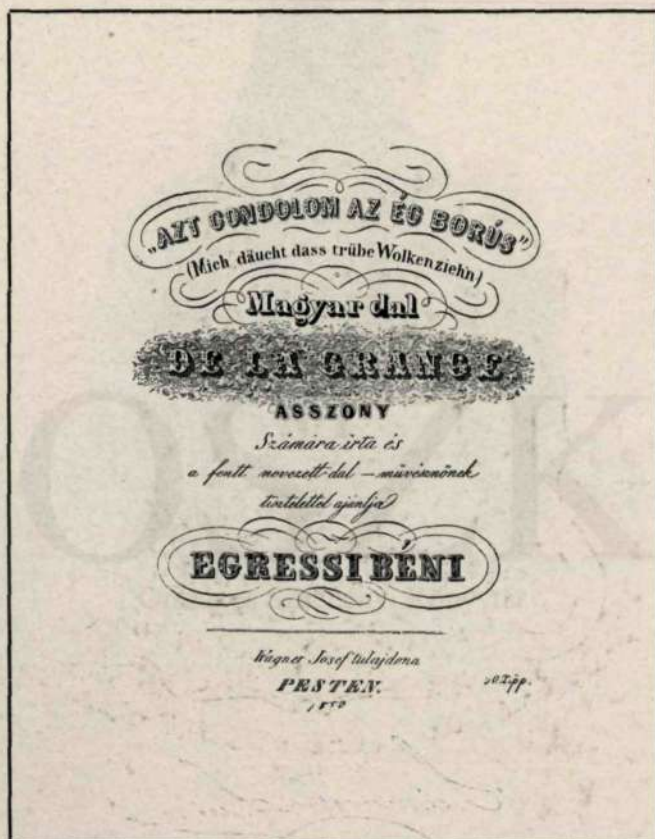
siker volt az ária, azóta összenőtt a különben drámai szereppel és bizony ehhez a szerephez még ma is egy úgynevezett „mindentudó” énekesnő kell. Az 50-es években ilyen volt a rajongó lelkű lengyel

* 1850 nyarán (július 1/5) volt az az emlékezetes est, amelynek köszönhetjük azt a csodaszép áriát és annak emlékére metszette kőbe Barabás a neves és az akkori magyarságot elbájoló művésznőt. (Egyszerű litografiája a Szépművészeti Múzeumban, színesen és sajátkezű magyar ajánlással Stéger Ferencz úr gyűjteményében.) Egy évre rá a kiváló nő újra vendégszerepelt. Egy pár éve igen magas korban halt meg Dél-Franciaországban.

énekesnő, Lesníewska Lujza; éveken át erőssége volt a pesti magyar operának és a szerepek egyik legkiválóbb énekesnője.

Utána mint elismert „utilité“, Kaiser Erbstné működött; igen hasznos és gondos énekesnő volt, erős, nagyterjedelmű hanggal, de mélyebb nyomott nem hagyott.

A 60-as években Carina Anna lett a Nemzeti Színháznak drámai énekesnője; olasz származás, de mint akkoriban valamennyi elődje,

De La Grange Annának ajánlott zenemű
 (Nemzeti Múzeum könyvtára)

ő is megtanult magyarul. A koloratúrás szerepeket (Gara Mária, Melinda, Sarolta, Rózsa) már akkoriban Pauliné,* később Maleczkyné, 85-től kezdve pedig 15 éven át Bianchi Bianka énekelte, még romjaiban is fényes iskolájú ezüstös hangjával.

* Rózsa szerepe („Dózsa György“-ben) amilyen nehéz és nagyigényű, olyan hálátlan; bár Paulinénak az nagy diadala volt, tartósan ez alakítás — a darabbal együtt — nem tarthatott.

Szilágyi Erzsébet szerepét a 80-as években még két nagyszabású drámai énekesnő vitte számos diadalra: az egyik Wilt Mária volt, meg-

Lesniewska Lujza
(Szépművészeti Múzeum)

vénült, elvirult asszony, akit látni nem, -- csak hallani volt szabad és aki az ő haláláig csodálatos hangján Bécsben és Odesszában csinált furorét a La Grange áriával. A másik Szilágyi Arabella volt, szép

megjelenésű és énekben is kiváló drámai énekesnő, aki Erzsébet szerepében való diadalait Prágában is megismételte.*

A férfiak között kevesebb a kimagasló alak. Ámbátor Erkel alakjai (Hunyadi László, Gara nádor, Bánk bán, Petur bán, Tíborcz, Brankovics stb.) énekre és játékra is mind igazi parádés szerepek voltak:

Kaiser Erntné
(Szépművészeti Múzeum)

azonban a férfiak nagyrésze szerepét kevéssé játszotta meg és a közönség a német vagy más származásúaknak rossz magyar kiejtését nem nézte

* Prágában Neumann Angelo német operája adatta elő a darabot (1895) — helytelen kihagyásokkal; a többi erők és a kórus nem állottak feladatuk magaslatán,

el és kevésbé bocsátotta meg. Hunyadi László első alakítója, a pozsonyi Pecz, német volt; ugyancsak német az idevaló Wolf-Farkas Károly is;* az első Gara, és meglehetősen jó, Udvarhelyi volt; az első Tiborcz Bignió.

Szjmanška kifestés emlékéül. Szőcsy

(Szépművészeti Múzeum)

Füredy Mihály két évtizeden át volt a régi Nemzeti Színháznak rajongva kedvelt népszínműénekese és operabaritonistája. — Eleinte

* Pecz Pozsonyból, Wolf-Farkas Károly a pesti német színháztól került a Nemzeti Színházba. Ő énekelt először (1847-ben) Egressy Béninek (Petőfi szövegére írt) gyönyörű népdalát: „Ez a világ amilyen nagy”. Azután hamar külföldre ment és 1902-ben halt meg Bécsben — szegénységben, elfeledve.

nagyon sokat korholták naturalista énekmodora miatt, de mégis igen szerették. A 40-es évek közepén hosszabb külföldi utat tett és P. Horváth Lázár tanácsára Bécsben énektudását is tökéletesítette s azonkívül Bécsben az arisztokráciát, de még az udvart is meghódította a magyar nótának. Mindig és mindent játszott — évi 2000 forintért — és csak mikor

Hofbauer Zsófia
 G. Schmeijer
 860

1847-ben a „Csikós“-ban a Szerdahelyi nótáival oly mesés sikere volt, emelték fel a fizetését évi 500 forinttal és két jutalomjátékkal. Amikor ő Lászlóné De Caux Mimivel a népszínművekben nótázott, az egész közönség tombolt örömeiben. Általában a népszínmű meg az opera tartották fenn pénzügyileg a Nemzeti Színházat, csakhogy az opera sokba is került.

Az 50-es években, Lászlóné külföldre távoztával (az emigráns Batthyány Kázmár gróf után ment külföldre) a felejthetetlen Hegedűsné Bodenburg Lina lett népszínműi partnere, aki — fájdalom — korán elhalt. Egy csomó nótát is irt és népszerű neve alatt az általa énekelteket is kiadta, mintegy százat. Utolsó nagy alakítása a „Bánk bán“

Pauliné Markovits Ilka
(Szépművészeti Múzeum)

operának Petur bán-ja volt az ő hires bordalával. Kedves, joviális ember és igen áldozatkész kollega volt.

A „Csikós“ első előadása alkalmával írja róla a „Honderű“: „Füredy úr (Andris) kedves dalnoka elegikus, megható népdalainknak. F. úr valódi gyöngye színházunknak. Ma Don Carlos, holnap Andris csikós s mindenütt tele élet, tűz és lelkesedéssel. Színész, ki úgy énekel, s énekes, ki úgy játszik, fehér holló legelső színpadoknál is.“ Megjegyzendő,

hogy a „Honderü“ kritikusa a „Csikós“-on mint darabon erkölcsi szempontokból igen elveri a port.

Mertóságos WENKHEIM KRISTINA grófnője

RÓZSA VÉGBÚCSUJA

Magándal

DÓZSA GYÖRGY

cimü dalműből
4. felvonás 9. jelenet

szerző

és zongorára átirta

ERKEL FERENCZ.

ÉNEKLI PAULI MARKOVITS

Első melléklet a Zoriészeti lapok ny. és hetedik évfolyamához

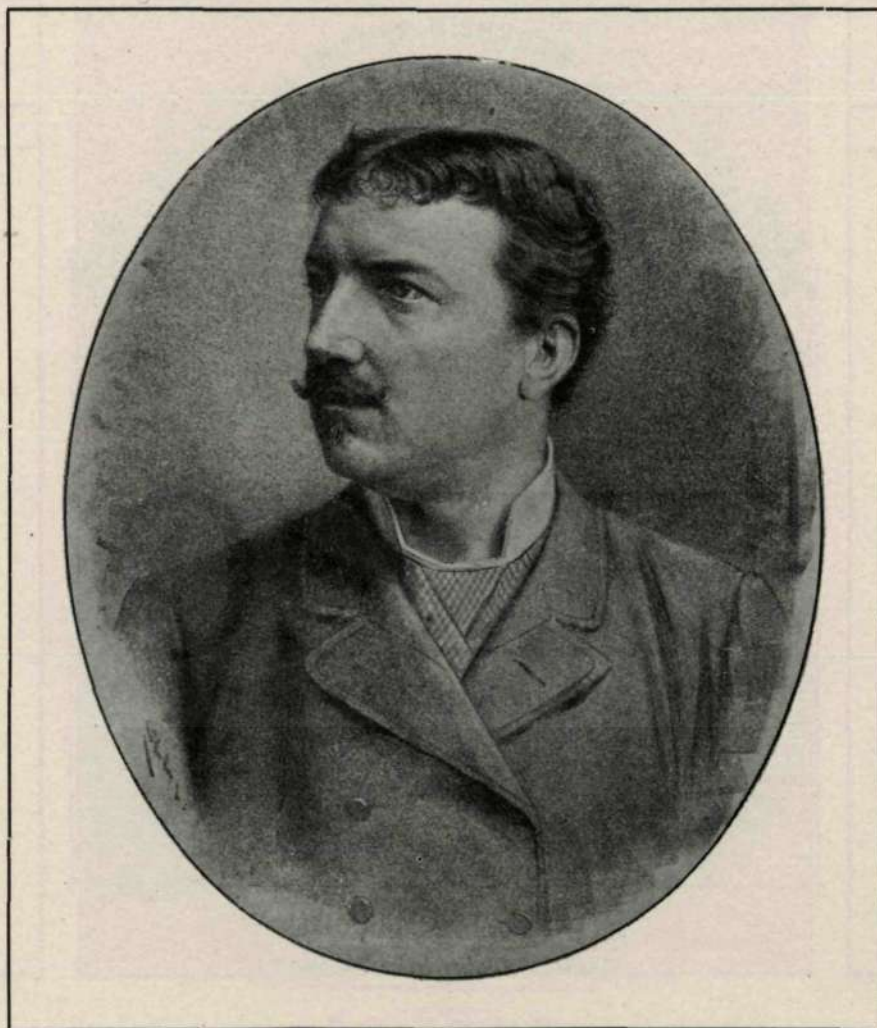
Leipzig, Meyer, 1858

(Szépművészeti Múzeum)

Igazi mindentéklő volt; még 1861-ben kreálta Peturt, aztán 1864-ben megvált a színpadtól és 1871-ben meghalt.

Gertrud királynét „Bánk bán“-ban Hofbauer Zsófia kreálta; szép pastosus hangú, komoly tudású énekesnő volt.

Kimagasló magyar tenorénekesünk azonban Stéger Ferencz volt; gyönyörű hős tenorjával egyaránt fényeskedett Pesten és Bécsben, különösen mint Bánk bán. E szerepben utódainak még a Pester Lloyd is sokszor odakiáltotta: „dazu brauchen wir einen Helden-tenor, einen Stéger“. Elpusztíthatatlan két tenorénekes volt: Ellinger,*

Pauli Rikárd
(Szépművészeti Múzeum)

és a 80-as, 90-es években Perotti; azonban mind a kettőnek gyászos volt a magyar beszéde, különösen Ellingernél ez igazán nagy kár volt. Viszont fényes hangú, magyar tenorista volt Hajós; és mintá-

* Jellemző fényes tenorhangjára, hogy Erkel kézírataiban egyes magas hangok fölé oda van írva: „Nur für den Ellinger“; más ezt transponálta.

szerű Tíborcz meg Brankovics Odry; mint Gara nádor és Petur bán, Táltos, Ney Dávid remekelt, pastosus hangjával jobban gondolván, mint a szenvedélyes helyzettel.

Mainapság egy zseniális Erkel-énekesünk van és ez Takács Mihály. Ő a legmagyarabb énekesünk, mert a magyar nótát, a magyar

Benza Ida
(Fabó B. gyűjteménye)

éneket, dallamot a legszabadabban, tehát a legmagyarosabban éneklí; a szövegnek és a dallamnak gondos és mégis természetes összepárosításával megvetve alapját a magyar zenei deklamáczióknak. Megmutatta, hogy a zárt és régies áriákban is mennyi kifejezést, mennyi jellegzetességet lehet kiéreztetni és hogy a ríthmus csak a kontárnak békő, ellenben a talentumnak ruganyos talaj.

Említettük, hogy Erkel szerepei úgynevezett parádés szerepek: belépő áriák, duók, bravour áriák, hangzatos kórusok; szóval mindaz, amit a modern nagyképüsködés elavult formáknak nevez. De mindez a benyomás csak addig tart, amíg az illető számokra reákerül a sor, mert ha a dallamok megcsendülnek, akkor azokban a régi formájú dallamokban úrrá lesz az örök érzést tolmácsoló örökszép és vízi

Füredy Mihály
(Szépművészeti Múzeum)

magával a hallgatót, akár elmaradt zenei műveltségű, akár ultramodern. Különben téves azt hínni, mintha Erkel nem volna nagyon jellegzetes; az volt ő szándékosan, az volt ő öntudatosan — ha sokszor korának színvonalán is — és az ő a gondos megfigyelő előtt még ma is. Egyszer ő maga tett Beer Ágostnak érdekes megjegyzéseket a La Grange áriát illetőleg. „Nemcsak csupa cifraság, az — mondta neki — mert mikor Szilágyi Erzsébet a királyi audiencia előtt nyugtalankodik

és remeg a két fia életéért, akkor helyén van az ária elejének mély búsongása és moll-ban való, bár koloratúrás befejezése; a középhészenben, már megnyugodva fiai sorsán, elevenebb, bizóbb a ríthmus, a dallam is, míg végre a harmadik részben már egyenesen gazdaggá teszi a kiömlő érzés." Erkelnek igaza van, de mainapság a kifejezéseknek más a formája és a koloratúrát szívesen élvezzük, de restelljük bevallani. Az is tény, hogy Erkel alakjai dallamban és ríthmusban is jellemzően plasztikusak és az ábrázolt alaknak mindig megfelelő; gondoljunk csak Szilágyi Erzsébetre, Garára, Hunyadi Lászlóra és Gara Máriára, továbbá Gertrud királynéra és Tíborczra, Brankovicsra, a „Névtelen hősök“ Ilonájára, István királyra, a Táltosra stb. és látjuk, hogy a jellemzetességnek, zenei plaszticitásnak milyen gazdag galériája támadt életre az ő lángesze révén; a sok úgynevezett parádés alak, mind-megannyi jellemzetes alak! Magyar és történeti, igen művelt lélekkel, tehát előítéletes nagyképüsködéstől menten kell Erkel hallgatni, aminthogy így hallgatja a művelt zenész ma Gluckot, Mozartot, Aubert, Rossinót, de még a korai (az Aida előtti) Verdit is. Erkelben ami avultas, az csak a koré; lángesze, dallama: az minden időké és minden időkön át a mienk.

Érdekes lesz egypár régi színlap közlése:

Uj eredeti Opera, N. Sz. Pest, Csütörtök febr. 14-én 1850.

MORSINAI ERZSÉBET

Regényes eredeti opera 3 felv., írta Kirchlechner Seraf. Zenéjét Császár György nemzeti színházi karmester; a végdíszítményt festette Telepi; az 1-ső felv. előford. eszményi táncot szerzette Campilli. Előadják Kurz Ant. Sály Fani, Grafmayer Josefa tánczkarral Szerdahelyi.

Személyek:

Zsigmond Magyar király	Stéger
Morsinai Erzsébet	Hollósy Kornélia
Dora barátnéja	Hubenanné
Maroth János magyar hadvezér	Bodorfi
Ilányi Bertalan magyar lovag	Bognár
Ujvári Márton erdélyi lovag	Reina
Lann Herbert, a király udvari bolondja	Benza
Vajna cigánynő	Szatmáryné
Szolga	Garzó

Uj eredeti opera szombaton, deczember 29-én 1849.

ILKA ÉS A HUSZÁRTOBORZÓ

Eredeti opera 2 felv., zene Doppler Ferencztől, nemzeti színház zenekari tagja; az 1-ső felv. előforduló toborzó tánczot szerzette Campilli.

Személyek:

Podagrás Lázár földesur		Kőszeghi
Bátor János huszár őrmester		Füredi
Ilka árva leány		Hollósy Kornélia
Gyula ispány } Podagrásinál		Stéger
Miska gazda }		Benza
Zita cigánynő		Csillag Róza
Altiszt		Bognár

Nemzeti Színház, Pest, Csütörtökön Julius 18-án 1850.
de La Grange asszony mint vendég.

HUNYADI LÁSZLÓ

Eredeti nagy opera 4 szakaszban, írta Egressy Béni.
Zenéjét Erkel Ferencz N.-Színház karnagya.

Személyek:

V. László magyar király		Stéger
Czillei Ulrik kormányzó		Kőszeghi
Gara nádor		Reina
Mária leánya		Szymanska Leonóra
Erzsébet Hunyadi János özvegye		de La Grange asszony
László } fiai		Farkas Károly
Mátyás }		Szabó Emil
Egy hölgy		Boldogné

Könyomatú kótaczimlap a negyvenes évekből
(Fabó B. gyűjteménye)

Stéger Ferencz 1850-ben (Decker György kőrajza)
(Stéger F. gyűjteménye)

ERKEL ÉNEKESE (STÉGER FERENCZ).

Írta: FABÓ BERTALAN DR.

Mint magános tölgy a félreeső s alig ismert hegyszakadéokban, védve, megkímélve a vihartól, de csak kevés emlékezőktől ismerve, a nagy tömeg előtt ismeretlenül él Erkel Ferencznek híres énekese, az eddig élt legkiválóbb magyar tenorista: *Stéger Ferencz*.

Régi szentendrei patriczius-családból származik; atyja a szentendrei gyógyszerész-tulajdonosa, Franz Xaver Stéger; anyai nagyatyja Freiherr von Pollák volt, akinek tizenegy leánya közül egyiket a Stéger atyja vette nőül; a családi képek sorozata majdnem másfélszáz esztendőnek kortörténetét illusztrálja. A nagyapán (XVIII. század vége) még hajporos czopf és csipkés ingmell, az apán az empire utáni kornak magas gallérja, nyakkendője és frakkja; a széparczú anyán csipkés-fodros nagy kalap, kivágott keblű, még elég magas derekú ruha: bizony magyarországi polgárcsaládnál az ilyen családi képsorozat nagy ritkaság. A fiú is gyógyszerésznek készült, de megtanulván zongorázni és hegedülni (Kulhánek nevű hegedűmesternél), a törömozsár ritmusa mellett is ellenállhatatlan vágyat érzett a színpadi pályára.

Belováron gyakoronkoskodott mint patikus és ott egy Meszarics (Fleischl) nevű

énekes jutalomjátékára ő is fellépett mint műkedvelő;* attól fogva vége volt a gyógyszerész-pályának és Zágrábban az ottani operának állandó tagja lett Stazics név alatt (Mazzának olasz stagione-társulata). Nemsokára felkerül a bécsi Theater an der Wien opera társulatához is, majd onnét vissza Zágrábba, ahol még az arisztokrácia is nagyon szereti.

Következik a szent-tavaszi, 1848-nak a tavasza. A zágrábiak azt szerették volna, ha mint önkéntes belép Jellasicznak a magyarok ellen induló seregébe, de hogy tegyen ilyet a mi Ferenczünk, akinek bár német anyanyelvű, de magyar honpolgár és magyar érzésű volt minden nemzetsége, különösen édesatyja, aki 200 forintot — akkor nagy összeg — adott a készülő Nemzeti Színház alapjára. A fiatal magyar csak hazafias jó érzését követhette, megszökött Zágrárból, Pestre jött, hogy szintén harcoljon; beállott a kezdődő magyar zeneművészet harcos

közkatonái közé, ahol a legnemesebb művészet tiszta fegyvereivel csakhamar igen magas rangot küzdött ki. Kussevits zágrábi archivárius közbenjárására gróf Ráday 40 forint (később Kossuth-bankó) havi fizetéssel szerződtette az ifjút, aki eleinte kisebb szerepeket adott (Hunyadi Lászlóban a királyt, Báthory Máriában Miklóst, a Kunokban a nemes ifjút). A főtenorszerepeket még akkor Farkas Károly tartotta makacsul, de 1849 tavaszán már az Ernánit is ő énekelte; 1850 elején már Luciában Edgárdot is és mikor a Profétát a Nemzeti Színházban először adták, Leydeni Jánost már Stéger kreálta; Fiedest De La Grange, míg Bertát a fiatal, Bécsből idekerült Symanska Leonora kisasszony adta. Július 18-án volt az az emlékezetes est, amikor De La Grange asszony elénekelte az Erkel által neki írt és később nevével el-

Stéger Ferencznek ajánlott zenemű
(Nemzeti Múzeum könyvtára)

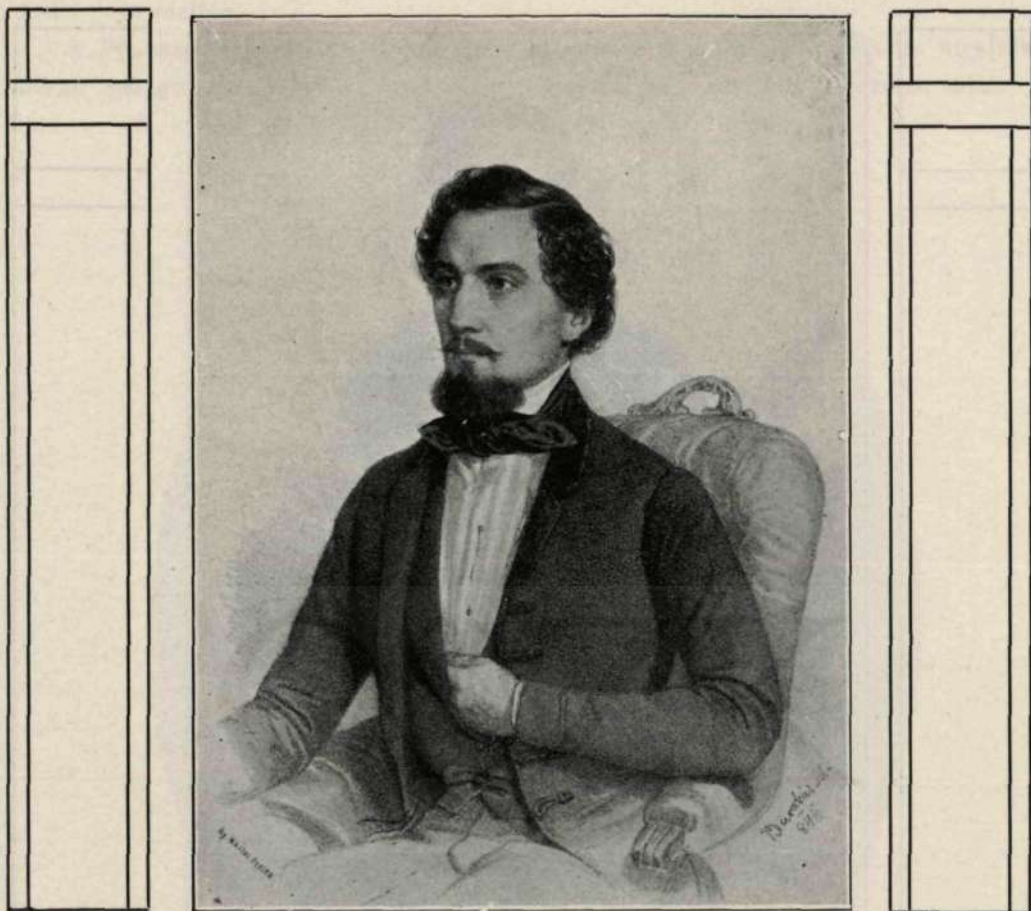
nevezett nagy áriát; a nagy művésznő Stéger Ferenczet is igen becsülte, megajándékozván őt sajátkezü ajánlású képével (Szilágyi Erzsébet jelmezében, színes könyomat).

A kiváló nő november 13-án lépett fel utoljára, akkor is a karszemélyzet javára mint Szilágyi Erzsébet; egy évre rá újra vendég szerepelt.

Ez időben Egressy Béni, akit tudóvész és más, még sokkal kinzóbb betegség teljesen tönkretett, már megírta a „Bánk bán“ opera szövegét és Erkel Ferencz azon már dolgoztatott is. Addig is színre kerültek Dopplertól: „Ilka vagy a huszártoborzó“, „Vanda“, „Benyovszky“; Császártól a „Kunok“, „Morsinai Erzsébet“ és lassan-lassan úgy ezekben, mint az olasz operákban Stéger nélkülöz-

* *Stazics* horvátosított néven, miután ott akkor egész nagyhorvát világ volt. Bécsben friss, úde hanganyagával annyira feltűnt, hogy sok bécsi szerző — még az ott időző Donizetti is — külön az ő számára írt betétet.

hetetlenné vált. 1851 májusában színre került „Borgia Lucretia“ (Donizettitől) és „Miller Lujza“ (Verditől); mindkettőben Stéger Ferencz énekelte a főtenorszerepet.

Győző Mihály

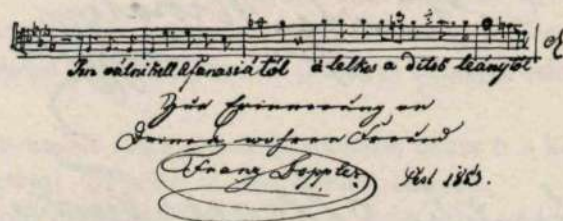
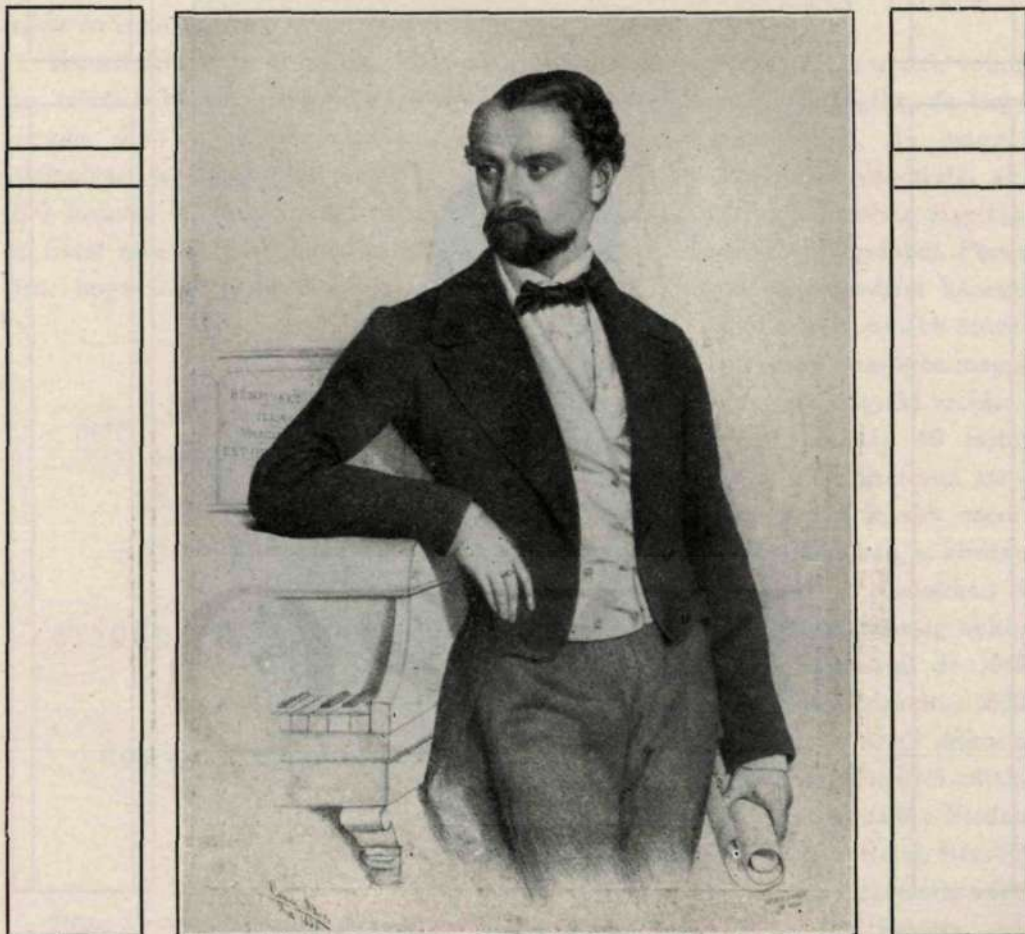
barátság Stéger Ferencznel
1849. 20. Máj.

(Stéger F. gyűjteménye)

Közbe-közbe jótékonycélú „zenészetű akadémiák“-on díjtalanul lépett fel.* De Hunyadi László szerepét 1859-ben csak Farkas Károly távozása után énekelhette.

* A Nemzeti Zenede alapító tagjai között is 259 frral foglal helyet (1852 óta).

1852 tavaszán Prágába hívták meg, egy szép magyar nótát is akart külföldi koncertjeire elvinni; Vogel németből fordított szövegére Erkel Ferencz írta meg

(Stéger F. gyűjteménye)

neki ezt a szép mūdalt, amelyet csak tiz évvel később vett be a „Sarolta“ című operájába mint Gyulának nagy áriáját. A dal czime ekkor (1852 április) „Magyar pusztán“ volt.

Később Doppler Ferencz is állított neki össze két népdalegyveleget; egyiknek címe: „A bojtár a pusztán“ és benne csodaszép fuvolafantáziák vannak mint bevezetés és átmenetek. Dopplerékkal Bécsben is mindig nagy barátságot tartott — és méltán.

A Nemzeti Színházban akkor amilyen gyenge életet élt a dráma és vigjáték, olyan pezsgő élet folyt az operáknál, amelyekben édes-bús élvezetet talált a

Stéger 1853-ban (Kriehuber kőrajza)
(Stéger F. gyűjteménye)

hazafias elbúsulás is; kitünő erők is voltak; Schodelné és Hollósy Kornélia mellett még Kayser Ernstné, Lovassyné* Triphammer Betti, Kőszegi, Fűredy, ki nemcsak páratlan népdalénekes volt; az utólérhetetlen buffó, Benza, a két Udvarhelyi, nevetve, bohémmódra gázoltak át az élet nyomorúságain, de az

* A férje, Lovassy (előbb Reszler), már 1846-ban mint ifjú lírai tenor működött a Nemzeti Színháznál és bár meglehetősen erőltették, ezen szerepkörre sem vált be, különösen amióta Stéger odakerült.

elnyomatás szomorú idejében is meg nem szünő lelkesedéssel tartották ébren a nemzeti zenének szent tüzét.

Ők előre megsejtették, megéreztek és követték a költőnek szent tanácsát: „Fiaim, csak énekeljete!”.

Kijártak a Svábhegyre meg a Zuglígatba, ahol a Normafa volt Benzának

beszél emlékirat
Stéger F. gyűjteménye

(Stéger F. gyűjteménye)

kedves helye és ahol fújták nemcsak a vidám olasz operarészleteket, hanem Szerdahelyinek és Egressy Béninek örökszép nótáit is; Egressy Béninek — amint Stéger úr beszéli — kicsiny, nem is erős tenorhangja volt, de valami utólérhetetlenül benső, szívhezszóló timbrével; betegeskedése daczára figyelmes, vidám, kedves, úgy hogy mindenki szerette; ekkor írta és ajánlotta Stégernek a „Bujdosó“-t

(Bús vagyok én örökre). Velük tartott gyakran a szép színésznő, Komlóssy Ida is, akinek bájos vonásait Barabás ónja örökitette meg és elmaradhatatlan volt a basszista Bratka is, polgári életben suszter és jóembereinek kosztot adó; olcsó

Wolf-Farkas Károly
(Stéger F. gyűjteménye)

világ volt, 11 forintért kapott az ember teljes ellátást és bőven; 12 krajczár egy rostélyos és két váltókrajczár egy pár virslí, de háromszor olyan nagy, mint a mai.

Persze féltékenykedési esetek akkor is voltak; egyizben Schodelné csak két órát késett a próbáról, a zenészek végre, dél lévén, abban a hiszemben, hogy úgy

sem jön már, mind hazaszéledtek; végre megjövén Schodelné, semmi szín alatt sem akart zongora mellett próbálni, amint azt Erkel alázatosan proponálta, hanem stafétát küldött a megyeházára barátjához, Nyáry Pál alispánhoz, aki mint hű lovag és régi magyar potentátum, az összes megyei hajdúkat szétküldte és a

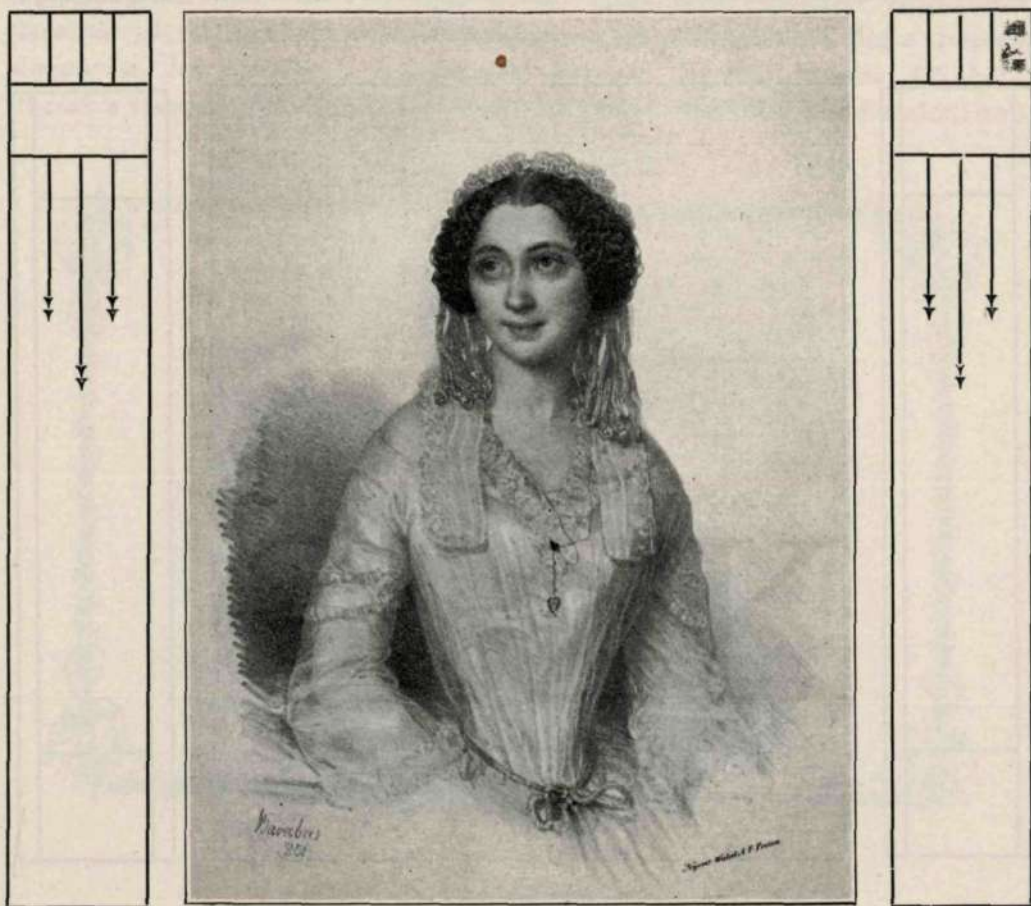
Ira Aldridge

(Stéger F. gyűjteménye)

zenekarnak nemes, de megijedt művészei hatósági asszisztencia mellett vonultak be — mert muszáj volt — a későre maradt próbára.

1850 szeptember 24-én történt Stéger életében a legszebb és legboldogabb változás: nőül vevén a fiatal énekesnőt, nemes Symanska Leonát, amint a naplój

mondja „Isten és Szántófi prépost és Leopold városi plébános segítségével, ki össze is adott; ezután Stéger név alatt található“. Azóta bárhogy fordult énekesünk sorsa, ez a férjének és gyermekének élő kiváló nő a legmesszebbmenő utain is soha el nem hagyta, jóban-rosszban megosztott vele bűt és örömet; ez a művész-

Stéger Károly emléke
Lovász-Tripartitio

(Stéger F. gyűjteménye)

házasság mintaházasság volt, a melynek 60 éves évfordulóját az idén ülték; Baucis és Philemon a modern korban.

Mikor 1852 tavaszán Prágába ment, vendégszereplése oly sikerrel járt, hogy ott rögtön szerződtek és amidőn júniusban rövid vendégszereplésre hazajött, a színlapok úgy hirdették, mint a prágai színház első tenoristáját. 1852 júniusában

már a bécsi udvari operában vendégszerepel hosszabban, sőt augusztusban udvari hangversenyen is énekel Öfelsége és Zsófia főhercegnő előtt; az év végén újra és nemsokára, 1854 tavaszán már császári és királyi udvari operaénekes.

Kérdeztem az öreg urat, hogy az éneklésnek azt a művészetét, amelynek messzeföldön joggal olyan nagy híre volt, hol szerezte meg, miután rendszeres énekképzésben fiatalkorában úgyszólván semmi része nem volt. „Magánszorga-

Steger F.

(Steger F. gyűjteménye)

lomból“, volt a felelet; mikor legelőször tartózkodott Bécsben, mindig figyelte a híres Staudiglnek éneklését és szájamozgását; hazamenve tükörből próbálta ezt utánozni, aztán szorgalmát észrevette Staudigl maga és Ander tenoristával együtt koronként ellátták mindenféle jótanácssal és útmutatással.

Ebből az időből két nevezetesebb arczképét ismerjük; az egyik Pestről való 1850-ből Deckertől (könyomat); a kissé édeskés kezelésből nem tűnik ki az ábrázoltnak jelentősége, sokkal szebb a bécsi Kriehuberé (könyomat); vállára

vetett köpönyeggel, büszke tartással ábrázolja a művészt, átható tekintettel, önézetre valló arcczal. Harmadik kép nagy festmény Borsostól, akit mostanában annyira becsülnék; Velasquez-korabeli spanyol kosztümben ábrázolja a művészt, gondos festéssel, de arc- és lélekábrázolásban a Kriehuber rajzával nem vetekedhetik. Hogy művésznünk kitünő kolléga lehetett, az onnét is kiviláglik, hogy úgy a Nemzeti Színháznál, mint a bécsi udvari operaháznál kartársai elhalmozták szeretetük jelével, leginkább saját ajánlású könyomatú arczképeikkel. Még a szerencsen színművész, Ira Aldridge is kedveskedett ilyennel (Barabás körája 1853-ból).^{*} Itt csak a magyar vonatkozásúakról beszélünk; hogy mindenféle tett diadalútjaiban,

(Stéger F. gyűjteménye)

Rigától Barcelonáig és Amsterdamiig mennyi mindenféle emléket kapott, azt — itt csak magyar vonatkozásokról lévén szó — most el sem mondhatjuk.

Főszerepei a korabeli olasz és francia operának hőstenorszerepei voltak; Meyerbeer és Verdi, Donizetti, Auber és itthon természetesen a magyar opera is. Az ilyen vándorútjaiban sok kitüntetés és sok ünneplés is érte, de volt mulatságos incidens is; így például Rigában az orosz czárok cenzurája előtt tilos volt a szabadsághős Tell Vilmosnak ismert históriája; hanem Gesslert elkeresztelték Merész Károly fejedelemre és Tell Vilmost meg valami német névre és

^{*} Ira Aldridge mint az egész világon, úgy a Nemzeti Színházban is igen nagy sikerrel vendégszerepelt. De mily nagy volt rajongóinak kínos meglepetése, midőn vendégszereplése befejeztével a pénzsóvár „fekete Roscius” egy akkori mulatóban mint énekes kómikus — mint olyan is kitünő — lépett fel, tánczolva és énekelve — Pesten először — a „nigger songs”-okat; egy füzet a fekete kómikus ilyen arczképével meg is jelent Rózsavölgyinél.

adták az operát „Merész Károly“ czim alatt „Rossini zenéjének megtartásával“. Akkoriban Bécsben is igen népszerű volt és miután nemcsak az operában, hanem az udvari és arisztokrata hangversenyeken is sok gyöngéd románczot énekelt, szeltében járta Bécsben a réaruházott jelző: „Der süse Romanzenbube“. Ekkori diadalai között akadt össze Meyerbeer-el, aki őt hallván, kijelentette róla, hogy „a Roger mellett a legjobb Raul-om“. Ő is emlékszik arra az esetre, amikor hívták, hogy Bécsből ránduljon le Pestre is, azonban az illusztris szerzővel elhíttették bécsi

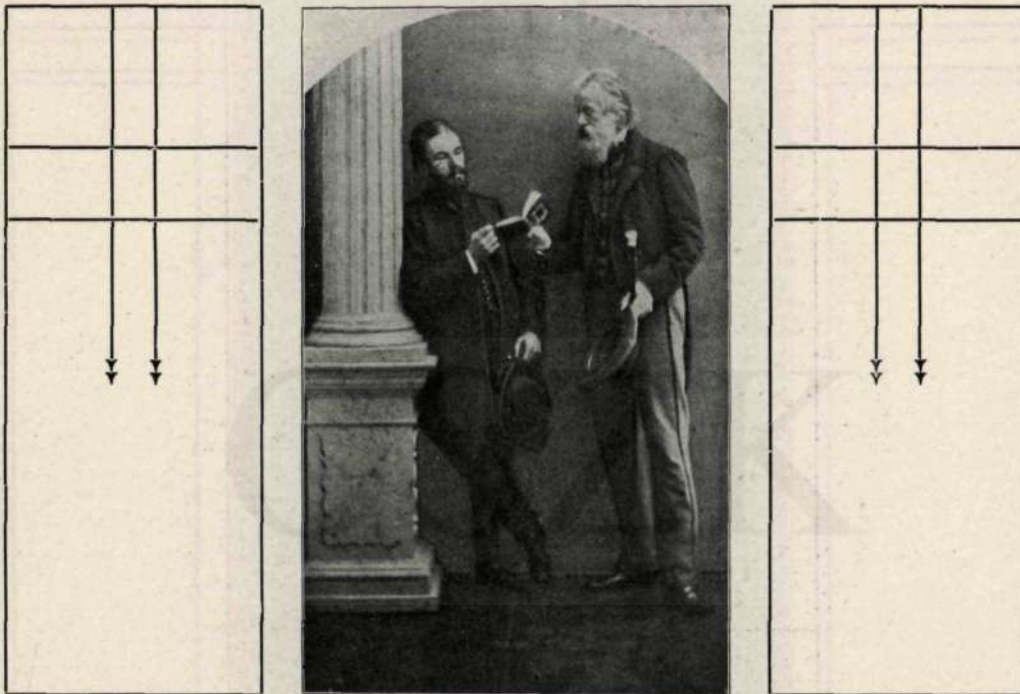

Stéger 1861-ben
(Stéger F. gyűjteménye)

jóakaróink, hogy Pestre nem is érdemes lerándulni, mert az itteni opera csak egy rípacs-trupp. Meghallotta ezt Hollósy Kornélia is, aki amily nagy énekesnő, ép oly büszke nemes honleány is volt. Odaszól a Doppler-testvéreknek: „Károly, Feri, ránduljunk fel mi Bécsbe Meyerbeerhez és fujjuk el neki a nagy áriát Észak csillagából“. Meg is történt és a tüneményes koncertre Mayerbeer könnyes szemmel kiáltott fel: „Oh! ha a párisi operában is így adhatnák ezt, ha ott is ilyen két fuvolás volna, akkor nem kellene az egyiket oboával pótolni“.

1858-ban Bécsben már a Tannhäusert is énekelte, ámbar a régi olasz és francia operákat élete végéig jobban kedvelte, mindamelllett mikor a 60-as évek elején Wagner Pesten járt, a tiszteletére adott hangversenyen már Sígfried kovácsdalát is énekelte a három magas c-vel, amelyből, miután a tomboló közönség kétszer megismételtette: 9 lett, amit az álmélkodó Wagner Richárd kérdésére maga a művész is humorosan konstatált.

1860 elején Londonban is vendégszerepelt igen nagy sikerrel, de holmi intrikák következtében megharagudva, vendégszereplését hirtelen félbeszakította.

Gegenbauer és Brassai
(Stéger F. gyűjteménye)

Ez év végén egy olasz operatársulattal volt először bukaresti vendégszereplése, amely olyan tartós sikerrel járt, hogy ezt az útját azontúl is többször megismételte.

Akkoriban az olasz stagione divatozott Bukarestben, sőt a belügyminisztériumnak bizottsága vigyázott a színházra és a társulatra; ebben az időben a francia befolyás alatt álló Cusa fejedelem és a bojárok is felette szimpatizáltak az elnyomó Ausztria ellen dacoló magyarokkal. Volt operaelőadás, a mikor Wíest, a társulat első hegedűművésze játszott változatokat magyar népdalok fölött és Aranyváy Emília, a pesti Nemzeti Színház első táncosnője táncolt az előkelő oláhságnak,

Az ottani oláhélet hasonlított a régi lengyelvilághoz; a bojár nagyurak fényűző, nagyvilági életet éltek keleties szabadossággal, míg a nép maga szegénységben és tudatlanságban nyomorgott. Április 13-án volt a búcsúelőadás és tíz napra rá, április 23-án Stéger már a bécsi udvari operában énekel, amely erőpróba — az akkori közlekedési viszonyok mellett — egészségét dicséri.

Ezután megint Prágába megy, ahol éveken át vagy egypár hetet, vagy egy-

Stéger mint Bánk bán
(Stéger F. gyűjteménye)

pár hónapot tölt és ahol nemcsak őt, hanem még kis leányát is megszereti Ferencz Károly főherczeg és egyizben — kedves epizódként — czukorkával is elhalmozza, amely czukorkákat az öreg úr ma is kegyelettel őriz. Pestre rendesen a nyár folyamán hívják haza, hogy fellépteivel nyáron is közönséget vonzzon és a színlapok mindig kiemelik, hogy „vendég”. Ősszel újra Bukarestben van, ahol egész márczius végéig marad, onnét Kolozsvárra hívják meg Follinusz társulatához, ahol két hónapig marad; itt történik meg vele, hogy az öreg Brassai deputá-

ciózik nála és bemutatja Gegenbauer zongoraművészt és Brassai, hogy kimutassa nyugateurópai műveltségét, frakkba vágja magát, míg Gegenbauer, tüntetni akarván a magyarság mellett, atillát ölt, szűk magyar nadrágot és sarkantyús csizmát húz fel, amint az a mellékelt képen is látható.

1862 tavaszától ősziig hézag van a naplójában, ősztől tavaszig ismét Bukarestben működik; 1863 nyarán Pesten játszik, ahol végre Bánk bán szerepét is éneklí

Stéger mint Hunyadi László
(Stéger F. gyűjteménye)

frenetikus tetszés mellett; kritika és közönség csak ekkor látják igazán, hogy micsoda szerep ez. A „Pester Lloyd“ még azután is mindig visszasírja, ha a „Bánk bán“-ban valami kontár vagy futó tenorista szerencsétlenkedik.

Ezen a nyáron gyakran érintkezik az akkor Pesten tartózkodó Wagnerral is; már említettük, hogy a kovácsdalt Wagner hangversenyén ő énekelte; ugyanakkor egy délután — rendes szokás szerint — Erkelrel együtt az Aranykéz-utczai

„A pipához“ című kis korcsmában ültek, ahol őket Wagner Ríchárd egész váratlanul meglepte; még az utcán volt, mikor Stéger meglátta és „Meiner Seel, da kommt ja der Ríchard“ kiáltással felugrott és a megtiszteltetésen csak csendesen örvendező és mosolygó Erkelrel együtt neki ajtót nyitottak.

Ugyane tájban történt, hogy Reményi Ede bejárt a zenekarba, a színpadról a nagydob mögött osonva át és Stéger kísérvé eljátszotta a „Hugenották“ viola d'amore szólóját. Koronként fellépven a pesti német színházban is, egész 1864 elejéig Pesten marad. Innen Mainzba és Darmstadtba ment, ahol is olyan sikerei voltak, hogy III. Lajos hesseni nagyherczeg maga tűzte fel mellére az aranyérmét „pro literis et artibus“. Minden útját bajos volna elbeszélni. 1864-től kezdve gyakran

A Prolet a puszta

Paraphrase über Ungarische Nationallieder für Gesang und Klavier
composité et arrangé par Frédéric Stéger, révisé par Franz Doppler.

Lento a capriccio

Piano

Doppler Ferencnek Stéger számára írt műve
(Eredeti kézirat Stéger gyűjteményében)

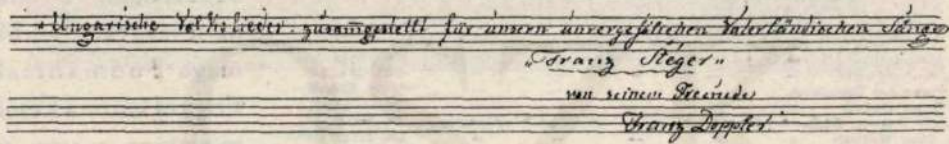
járt Olaszországban, Közép- és Felső-Olaszországnak majd minden városában, ahol az olaszokat hódította meg; Firenzében például Faustot énekelte, amint az öreg úr elbeszéli „a'fiori di labra“, amely éneklés olyan volt, mint a lehelet.

A 60-as évek végén Barcelonában aratott diadalokat, amelyek az egy énekesművésznek kijutható ünnepeltetések legnagyobbjai. Barcelonában, ebben a gazdag iparosvárosban a katalánok úgyszólván a kezükön hordták; művészi litográfiákon nyomták ki arczképét, elhalmozták emléktárgyakkal, a társas- és zenei körök dísztagsági oklevelekkel. Szó volt már arról is, hogy elvigyék Rio de Janeiróba fényes, akkoriban egyenesen mesés fizetés mellett, de a művész nem akart családjától megválni, sem azt nem akarta a brazíliai sárgaláz veszedelmeinek kitenni. Madridban azonban szintén igen nagy sikerei voltak.

Ott történt meg a következő kedves kis eset: járván a képtárban, magyarul dicsérte meg az ottani mesterműveket másoló Kovács nevű magyar arczképfestőt. „Kihez legyen szerencsém honfitársamban?” — kérdezi a festő. „Menjen el kegyed ma este a királyi színházba, itt van utalvány két jegyre és ott majd megtudja, hogy ki az ön honfitársa” — feleli a színpadi hatásokban gyönyörködő művész. Ezen találkozásból támadt aztán tartós barátságuk, melynek nyoma két szép arczkép.

1872-től kezdve egy olasz szintársulattal megint egy egész télen át vendég-szerepelt Bukarestben; itt még egy új operaszerepet is kreált, Marchetti Fülöp új operájának, „Ruy Blas“-nak a czimszerepét. 1873 áprilisban már újra a Nemzeti Színháznál van, ezúttal elmarad neve mellől a „vendég” jelző, hanem odakerül a „szerződött tag”.

Akkoriban a Nemzeti Színház operája egynéhány igen kiváló taggal szaporodott. Külföldi diadalútjaikból hazatérve, férjhez mentek és itthon maradtak egyik legkedvesebb és legkiválóbb énekesnőink, Nagyné Benza Ida és Balázsne Bognár Vilma. Mind a kettő vérbeli művészembernek a leánya: Bognár Ignác, a kiváló muzsikus, ki mint karmester, nótaköltő és nótaátíró; Benza évtizedeken híreskedett mint a Nemzeti

Doppler Ferencznek Stéger számára írt műve
(Eredeti kézirat Stéger gyűjteményében)

Színház operájának utólérhetetlen buffója. Ehhez társult még Vidmar Katalin, aki később Nádayné lett és még később a bécsi udvari operának ünnepelt szubrettje; ugyanekkor koronként idelátogatott még a már elvirult Carina Anna, akkor kezdte első fellépéseit Ellinger Jozefa, a későbbi Maleczkyné és akkor jött le egy hosszú vendégjátékra a bécsiek világhírű dívája, Hauk Minnie kisasszony. Például egy ekkori „Bánk bán“-előadásban Stéger adta a czimszerepet, Balázsne Bognár Vilma Melindát és Kvassayné Gertrudot; a híres Tíborcz Odry Lehel volt. Hauk Minnie révén került hozzánk 1873 szeptember 20-án Thomas Ambroiz operája: „Mignon“, amelyben Meister Vilmost Stéger kreálta, Phílinet Balázsne Bognár Vilma adta. Október 21-én olyan „Hunyadi“-előadást produkáltak, amelyben Benza Ida énekelt Erzsébetet és a híres vendég, Hauk Minnie Gara Máriát. A „Mignon“ folyton ment, valamint mindazok az operák, amelyekben a főtenorszerepet Stéger énekelt. Hanem hát ez a szép dolog sem tarthatott sokáig.

Sok irigy és ellenség kezdett dolgozni Erkel ellen és ő ellene; Orczy báró intendáns maga volt a megtestesült dilettantizmus,* a külföldieskedők, mint 17 évvel később, minden üdvöt és jót a Wagnerizmustól vártak. Richter János hazajött és

* Jókai ki is figurázta „Egy ember, aki mindent tud” című regényében.

bizony hogy erőszakos kézzel fogott a rendezéshez és sok, igen nagy érdemű művészt megriasztott és elidegenített.

Történetek dolgok, amelyeknek rekriminálására az idő már rég elmúlt, de egy emberöltő múltán annak már nem is volna se célja, se értelme.

Tény az, hogy Stéger Ferencz, aki mint hőstenor is a bel cantoiban és a művészi harmóniában érezte magát legjobban, — ezt a regimet nem is akarta, de nem is tudta túrni.

Letzte Vorstellung der italienischen Opern-Gesellschaft.

Abonnement

Suspendu.

Königl. freistädt. Theater in Agram.

Samstag den 10. Jänner 1846

unter der Direction des Karl Rosenfeld:

16. und letzte Vorstellung der italienischen Opern-Gesellschaft

unter der Direction des Herrn Mazza:

Lucia von Lammermoor.

Große Oper in 5 Aufzügen von Spontini. Musik von G. Donizetti.

Personen

Lord Henry Ashon	—	—	—	—	—	Dr. Luzzi
Lucia, seine Schwester	—	—	—	—	—	Mad. Mazza
Sir Edgar von Ravenswood	—	—	—	—	—	*) Dr. Stenale.
Lord Arthur Dunstan	—	—	—	—	—	Dr. Eschmatta.
Montano Bedient, Bruder der Lucia	—	—	—	—	—	Dr. Gallo
Winn, Lucias Vertraute	—	—	—	—	—	Ill. Regu f. ai.
Normanno, Anführer der Bewaffneten	—	—	—	—	—	Dr. Kotek.

Herrn und Damen. Jäger.

Die Handlung ist in Schottland, theils im Schlosse Ravenswood, theils in Wolfscrag. Zeit: Das 16. Jahrhundert

Herr Stazié macht in obenbenannter Rolle seinen ersten Theatralischen Versuch, und bittet um gütige Nachsicht.

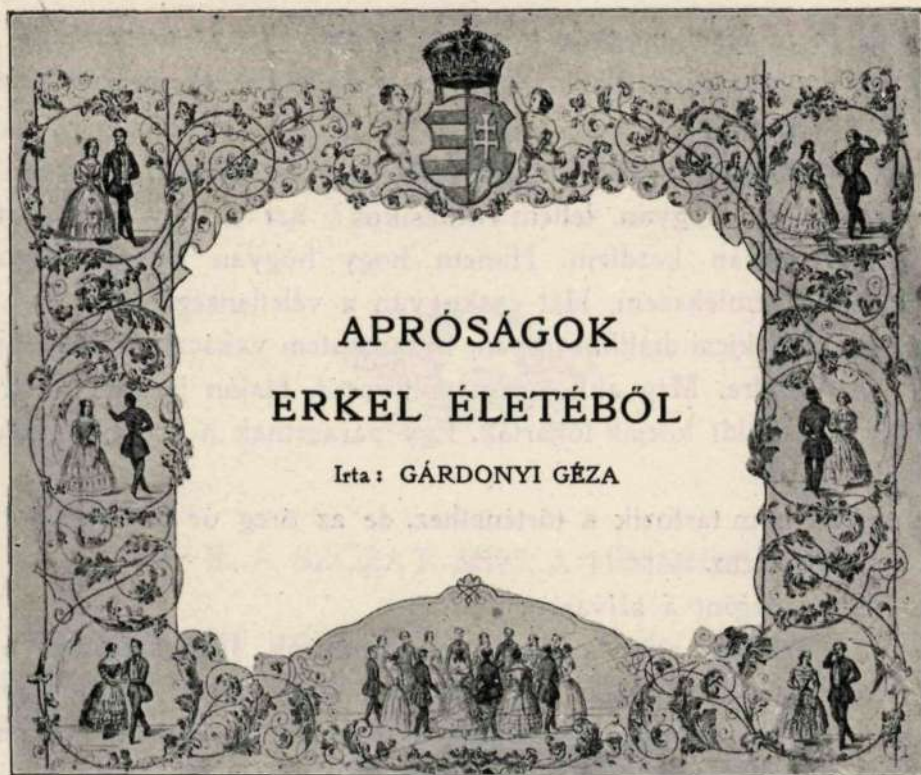
Színlap Stéger első fölléptéről

működés állott, de neki hazáját elhagyni már nem volt semmi kedve. Bár életerős ember volt, életerejének és művészetének teljében, mindamellert hosszú művészi multja, a magyar névnek szerzett sok dicsőség feljogosították a pihenésre. Ő tehát visszavonult.

Szülővárosában — nem lévén vagyontalan — vett magának házat, földet és 36 esztendeje hogy ott él emlékeiben és családja körében, emlékezve a magyar zenei és énekes művészeti multra, amelynek ő egyik legnagyobb, még élő dicsősége.

Erkel Ferencz
Stéger Ferencz *hivatalos felelettel.*
Erkel Ferencz
 Pest Jänner 20 = 1846.

Megvált a Nemzeti Színházról és evvel a mindig küzdő magyar kulturális intézettel szemben távozásakor is ép olyan gavallérosan viselkedett, mint negyedik évtizeden keresztül azelőtt is mindig; 5600 frt pönalét engedett el a Nemzeti Színháznak, a mikor attól megvált. — Még maga Podmaniczky Frigyes báró, a későbbi intendáns is eme szavakra fakadt: „valóban Stéger most is gavallér ember, — mint mindig“. Stéger előtt megint a külföldre való utazás és az ott való

(Boskovitz metszete. Pozsony 1848)
(Nemzeti Múzeum könyvtára)

I. ERKEL MESTERE A MAGYAR ZENÉBEN.

A nyolczvanas évek végén tagja voltam a Pesti Sakkörnek. A kör elnöke Erkel Ferencz volt akkor. Nem is igen járt máshová, csak oda.

Egy téli estén ketten maradtunk utolsóknak. Nem hagyhattam ott magára. Beszélgettünk.

— Kedves bátyámuram, — mondtam neki egyszer — én azt gondolom, hogy mindig apró véletlenségek irányítják az életünket. Hogyan lett zenészsze?

Az öreg úr keserű arczú, nehézkes testű, nagyfejű ember volt. A feje mindig a mellén lógott. Ha valakire ránézett, csak a szemöldökét emelte föl. Akkor is így nézett rám.

— Hát nem hiszi, hogy a talentum veleszületik az emberrel?

— A talentum veleszületik, de hogy a művészetnek miféle terére jut? véletlenség dolga.

Maga elé nézett. Szíppantott egyet-kettőt a szivarján.

— Hogy én hogyan lettem muzsikus? azt bizony már nem tudom. Igen korán kezdtem. Hanem hogy hogyan lettem magyar muzsikus, arra emlékszem. Hát csakugyan a véletlenség . . .

Egyszer, még kicsi diákkoromban, hazamentem vakációra Pozsonyból. Le az Alföldre. Még akkor nem volt vasút. Hajón jártunk Pestre. Oda meg az alföldi kocsik följártak. Egy parasztnak a kocsiján mentem haza.

Ez ugyan nem tartozik a történethez, de az öreg úr ezt bocsátotta előre — emlékezem.

Megszívja megint a szivarját.

— Volt nekünk egy furfangos mindenesünk. Igen szerettem azt az embert. Este is, hacsak tehettem, kiszöktem hozzá a konyhába és lestem minden szavát. Hol tréfált, hol mesélt, de nekem mindenképen a legérdekesebb ember volt a világon.

Egy este ott üldögél a tűz mellett: álmosan pipázgat. De nem is pipázott talán, csak épen hogy a szájában volt a pipa.

És amint ott ül bóbiskolva a tűzhely patkáján, hát hallom ám, hogy dúdol valamit. Valami ilyenformát:

Hallgat egy perczet, aztán megismétlí.

Megint hallgat egyet, megint fúj egyet. A dallam hol emelkedik, hol leszáll, de csak épen annyit fúj belőle egyszerre, amennyire egy lélekzetvétel épen elég.

Bámulva hallgatom. A dal bűbája és szaggatottsága megragad. Csodálkozva csodálok, hogy a dal egységét a szünetek nemhogy zavarnák, hanem inkább emelik. Pedig mondom, csak úgy halkan, bajusz alól dúdolt, s magának, mint a macska, mert félig aludt.

Én aztán lefeküdtem, de soha azt az estét nem feledtem el. Később

is, hogy zenész lettem, sokat gondolkoztam ezen. Ebből értettem meg, mi a *rubató*, és hogy a metronomot, a taktusmérőt hova tegye a magyar muzsikus? Csapja a földhöz.

Az a tanulatlan paraszt-mindenes, az lett a vezetöm az egész pályámon.

II. A SZÓZAT MEG A HIMNUSZ.

Egy nyári estén nyitva volt a sakkör ablaka. (A Velence-kávéház egy elfalazott része volt a kör szobája.) Az átellenes házban valaki zongorázott.

A körben már nem volt senki. A sakktáblák szanaszét heverték az asztalokon. Az utolsó játék az enyim volt, s az én társam is elment. Erkel maradt ott, aki csak szemlélője volt a játékunknak.

Én még az ottmaradt sakkállásra bámultam (bizonyosra mondhatom, hogy én vesztettem) és így mind a ketten csöndesen ültünk. Aztán, hogy a zongora sűrűn trillázott s egy mesteri kéz futamai áradtak be hozzánk, felfigyeltem.

— Hallja elnök úr? — mondtam kifelé intve, csupán hogy mondjak valamit.

Az öreg úr a fejét szokása szerint lecsüggesztve ült s maga elé nézett. A szavamra megmozdult a kezefeje. Legyintett:

— Klamperozás.

Vártam, hogy fölkel és elmegyünk, de csak maradt.

Ült és hallgatott. A zongora verője is mintha meghallotta volna az öreg úr megjegyzését, elhallgatott.

Akkor hozzám fordul az öreg úr és szól az ő szokott álmódzó, dűnnyögő hangján:

— Az ilyen kisasszonyok gyorskezüek. Megtanulják a futamokat, a trillákat, de meg nem értik. Gépek.

Megvető oldalpillantás. Én magamban hálálkodok az istennek, hogy az öreg úr sohase hall engem zongorázni. Ő egy percz múlva folytatja.

— Egressy is így zongorázott. Trilla és trilla. Az ember bámulja, honnan szedte azt a sok melódiát.

— Hát nem volt mestere a zenének?

— Fene volt. Mikoriban együtt dolgoztunk a Nemzeti Színháznál, minden szerzeményét velem íratta át. A Szózatot is én írtam neki zenekarra.

— Ugye az a legremekebb munkája Egressynek?

Ezt megint csak azért mondtam, hogy el ne aludjunk.

— Semmi, — felelte az öreg úr. — Nyomorék gyereke Vörösmartynak is, Egressynek is.

Azt hittem, elsülyedek.

Néha túlságosan keserű volt az öreg úr. Betegség nehezítette. Talán nem is úgy akarta mondani, csak hogy nem válogatott a szavakban. De az ilyen ember gondolkozásának még az árnyéka is érdekes.

Folytatta:

— Micsoda össze-nem-illés van a szöveg meg a dallam között, mikor mindjárt az elején így kezdí: *Hazádnak ren-...* Mi ez a *nak ren?* Ha csak egy cseppet is gondolkozott volna rajta, valahogy így írta volna a dallamot (s az öreg dúdolta):

Nem mondom, hogy épen így, de ahol hangsúly van a szövegben, hangsúlynak kell a zenében is lennie. Érti?

Elhallgatott, hogy kipihenje a huszonöt szót, amit egymásután mondott el. Aztán csöndesebb hangon folytatta:

— Én nem pályáztam. Eszem ágába se volt, hogy pályázzak. A Himnuszra se pályáztam volna. Hanem egyszer az történik velem, hogy megfog az utczán, a lakása előtt Bartay.

Felhi és azt mondja odafenn:

— Írtál-e himnuszt?

— Nem. Nem is írok. Egressynek hagyom ezt az örömet. Neki az effélékben kedve telik.

— Hát ő megírta már?

— Nem tudom. Csak annyit tudok, hogy pályázik és engem megkért, hogy írjam át zenekarra. De napról-napra halogatja. Pedig most jut eszembe, hogy holnap már lejár a pályázat.

— És te nem veszed észre, hogy ez szándékosság?

— Micsoda szándékosság?

— Hát az, hogy neked eszedbe se jusson pályázni.

— De ha nem is akarok.

— Kell! Nem érted és nem érzed, hogy ez a pályázat nem a nyomorult aranyaknak szól, hanem az örökkévalóságnak? Amelyik dalt megjutalmazták, azt meg is szentelik. Egy hét múlva milliók ajka zengi vissza. És az lesz a dalok dala, az örökkévaló, a halhatatlan, a szerzőjével együtt.

Ezt mondva, — folytatta Erkel — betuszkolt engem a mellékszobába, ahol egy kopott zongora sárgállott. Odatett egy iv kótapapírost, melléje a szöveget.

— Csináld meg rögtön.

— De, bátyám, hova gondol! Nem szivar-sodrás ez, hogy csak úgy rögtön.

— Meg kell csinálnod!

— Nem lehet. Késő már!

Felelet helyett egyet lépett. Kifordult az ajtón, s rám fordította a kulcsot. Még csak annyit hallottam, hogy: alásszolgája.

Állok mint Nepomuki János. Hallom, hogy a külső ajtó is csukódik, záródik. No kutyateremtette: szépen vagyunk!

Csend van. Ülök és gondolkodok: hát hogy is kellene azt a himnuszt megcsinálni? Elém teszem a szöveget. Olvasom. Megint gondolkodok.

És amint így elgondolkozom, eszembe jut az én első mesteremnek a szava, aki Pozsonyban tanított. Azt mondta: fiam, mikor valami szent zenét komponálsz, mindíg a harangok szava jusson először eszedbe.

És ott a szoba csöndességében megzendülnek az én fülemben a pozsonyi harangok.

Áhitat száll meg. A kezemet a zongorára teszem és hang-hang után olvad. Egy óra nem telik belé, megvan a himnusz, úgy amint ma ismeri.

Akkorra már visszajött Bartay is. Eljátszottam neki. Szépnek mondotta.

Hazamegyek. Leirom zenekarra. Másnap benyujtom.

Elérkezik a döntés napja. A színház ünnepi díszben. Mert, hogy szavamat ne felejtsem, nem választott pályabírák döntöttek, hanem maga a közönség.

Elkezdjük. A közönség figyelemmel hallgatja ezt is, azt is. De nem melegszik.

Végre az enyimre kerül a sor. Engem a harangszóra való gondolat annyira eltöltött, hogy a zenekari átíratban is harangszóval kezdtem.

Ez már előre hatott.

Az addigi dallamok mindenféle csíri-csári nóták; semmi mély érzés; semmi himnuszi szárnyalás. Az én dallamom egyszerre áhitatra kelt mindenkit. Az arczok megmerednek. A szemek megtelnek könnyel.

És alighogy az utolsó sor elhangzik, a tapsolásnak és éljenzésnek orkánja rázza meg a színházat.

Az enyim lett a dicsőség.

Hát lássa: ész kell a zenéhez, nemcsak klímpi-klampi!

A Haltér 4. sz. ház (homlokzatán hét ablak látható). A zeneakadémia első otthona
(Egykorú fénykép után. Eredetije a Fővárosi Múzeum tulajdona)

ERKEL ÉS A ZENEAKADÉMIA.

Írta: MORAVCSIK GÉZA.

A zene tanítása hosszú ideig csak magánvállalkozás volt hazánkban. Több kísérlet után az első, rendszeres tantervet követő zenetanító intézet volt a Pestbudai Hangászegyesület által létesített hangászegyesületi zenede. Idővel azonban tért hódít az a meggyőződés, hogy az állam maga létesítsen egy olyan magas színvonalon álló zeneintézetet, amelyben kiváló tanárok vezetésével tanulni vágyó ifjúságunknak a zeneművészet összes diszciplínái hozzáférhetők legyenek. Hadd leljék föl a hazai tehetségek itthon azt, amit eddig a lelkükbe oltott tudás vágyával a külföldön kellett keresniök, amelynek előhaladott műveltsége és légköre a felszívás veszedelmével fenyegette őket. Egy előkelő hazai intézet égisze alatt s czéltudatos irányítása mellett itthon is fel-lendül a magasabb zenei kultúra s ennek sokoldalú ihletése a hazai levegőben életre kelti a magyar nemzeti műzenét.

Egyesek buzgalma és előrelátása már a 60-as években megpendi-tette az eszmét, de sajnos eredménytelenül. Az első sikeres mozgalom 1869-ben indul meg, amikor a Nemzeti Színház ügyeinek rendezésére egybehívott ankét alkalmából Csengery Antal indítványt tett arra nézve,

hogy létesítsék egy a kor és művészet igényei színvonalán álló országos zene- és énekaadémia. Bartay Ede, a nagytekintélyű Csengery kezdeményezésére támaszkodva, élére állott ama mozgalomnak, mely a Zeneakadémia létesítését czélozta. Magával ragadta a hazai zene- és énekművészek legjobbait. Az államköltségen felállítandó akadémiára vonatkozólag emlékiratot dolgoztak ki, melyet az értekezlet tagjai s ezek között elsősorban Erkel Ferencz aláírtak. Sokáig tartott azonban, míg az íge testté lön! Noha nem lehet feladatunk s nincs is módunkban, hogy ehelyütt részletesen kitérjünk mindarra, a mi azon öt év alatt, ami az Emlékirat aláírásától kezdve a Zeneakadémia életbeléptetéséig történt, annyit mégis el kell mondanunk, hogy a rosszakarat és a tudatlanság mindent elkövettek, ami csak akadályozhatta a Zeneakadémia létrejöttét.

Az az intézet, melyet az Emlékirat felállítatni akart, mely felölelte volna a zene egész birodalmát, a „jóakarók s hozzáértők“ buzgólkodása folytán a zongorajáték felső, helyesebben legfelsőbb intézetévé zsugorodott össze, a melyben a zongorajátékon kívül csupán az elméleti tárgyakat tanították (ezek voltak: elméleti és gyakorlati összhangzattan, ellenpont, zeneszerzés, hangszerelés, egyházi zene, a magyar zene sajátosságai, zenetörténet és esztétika).

Az új intézet, noha csupán töredéke volt annak, aminek tervezték, még e zsugorított formájában is nagyfontosságú volt reánk nézve, mert csiráját képezte azon intézetnek, mely hivatva van a zenei tanítás irányítására. Hogy e csíra életerős s fejlődésképes volt, az elnökének s első igazgatójának érdeme.

Liszt Ferenczet, kit 1875 márczius 21-iki legfelsőbb elhatározásával nevezett ki Ő Felsege az intézet elnökévé, ez állásával lehetett Magyarországhoz fűzni s hogy Lisztnek állandó, helyesebben telenkénti budapesti tartózkodása mily nagyjelentőségű s becsű volt, azt teljes mértékben csak a jövő nemzedék fogja értékelhetni. Erkel Ferencz, az új Zeneakadémia igazgatójának vállára nehezedett a feladat legnagyobb s legterhesebb része. Ő rendes tanári minőségében a zongorajátékot tanította 4 évfolyamban. Liszt csupán a legkiválóbbakkal foglalkozott s azokat, kik nem kísérték útjain, távozáskor Erkel gondjaira bízta. Rendes tanár volt még Volkmann Róbert, ki az összhangzattant, ellenpontot, zeneszerzést és hangszerelést tanította. Volkmann magyarul nem tudott, ezért párhuzamos osztályokat állítottak fel, melyeket Nikolits Sándor és Ábrányi Kornél látták el. Az utóbbi még a titkári teendőkkel is meg volt bízva. Nikolits és Ábrányi rendkívüli tanárok voltak.

Liszt Ferencz kineveztetése idején nem tartózkodott Budapesten, hiszen a királyi elhatározásról a közoktatásügyi miniszter csak az igazgatónak s a tantestületnek szeptember 2-ikán (13350. sz. a.) történt kineveztetésekor értesítette. Az akadémiát pedig már októberben meg kellett nyitni. Nem csekély feladat, amiről nem késett Erkel Lisztnek mint az akadémia elnökének levélben beszámolni. Liszt Villa d'Esten, október 14-én kelt soraival üdvözli Erkelt, kinek igazgatói működésében

garanciát lát az ügy fejlődésére. „Ami pedig ebben az én munkám, — írja tovább — azt nem mulasztom el és az, az Önnel való teljes egyetértésben fog megtörténni.“

A megnyitási ünnepen, mely a Hal-tér 4. számú házban bérelt helyiségben folyt le, Liszt Ferencz nem lehetett jelen.

Az október 1-ei hatálylyal kinevezett kisdud tanári kar munkásságának első jelét az október közepén megjelent újsághírek adják, amelyek jelzik, hogy az orsz. m. kir. Zeneakadémia november 8-ikán kezdi meg a tanítást. Az akadémiai folyam négy évig tart, melyben a következőket adják elő: *a)* összhangzattan, *b)* ellenpont, *c)* zeneszerzés-tan, *d)* hangszerelés, *e)* zenetörténet, *f)* zeneesztétika, *g)* magyar prosódia, különös tekintettel a magyar népdalra, *h)* a magyar zene gyakorlati tanítása, *i)* magasabb zongorajáték és legfőbb kiképzés. A beiratások ideje október 12—31-ig (Belváros, Hal-tér 4., II. emelet), felvételi vizsgák november 3., 4. és 5-én lesznek. A beiratkozás a képességnek megfelelő osztályra szól. Férfinövendékek legalább 15, női növendékek legalább 16 évesek legyenek, kivételt csak rendkívüli tehetségekkel lehet tenni. Tandíj hazaiak részére félévre 10 forint, külföldieknek 50 forint.

A felvételi vizsgák, növendékbeosztások stb. után az ünnepélyes megnyitás szerény keretekben folyt le november 14-én az intézet termében. A tanári karon s a növendékeken kívül jelen volt Trefort közoktatásügyi miniszter, Szász Károly miniszteri tanácsos, azonkívül a nagyszámú meghívott vendégek között ott voltak: Karátsonyi Guido gróf, Apponyi Albert gróf, Augusz báró és Schwandtner apát, e két utóbbi Lisztnek különös jóbarátai. Az ünnepélyt a férfikar által énekelt s Erkel által zongorán kísért Hymnus vezette be. Majd felolvasta Erkel a megnyitó beszédet, melyben a király iránti hódolat s az országgyűlés iránti köszönet nyert kifejezést az akadémiát életrekeltő bőkezűségért, valamint Trefort buzgó igyekezetéért is. A beszéd a királyra kiáltott éljennel záródott. A megnyitási ünnepélyen Maleczky-Ellinger asszony, Dubez Péter, Odry Lehel és Ruhoff (csellista) működtek közre. — Liszt Rómából irt s az ünnepélyen felolvasott levelében Pestre jövetelét legközelebbre jelezte, hogy „tisztelt tanártársaival együtt erélylyel munkához látson“.

Az új intézet működése sok dologi nehézséggel indult meg. Se szervezeti szabályok és utasítások, se rendszeresen megállapított tananyag, se magyarnyelvű tankönyvek nem állottak rendelkezésre. Mindezt meg kellett teremteni. Azonkívül évi költségvetése is sokkal csekélyebb volt, semhogy nagyobb szabású művészi intézkedésekhez foghattak volna. Sőt még ezt a csekély javadalmazást is megnyírálta az országgyűlés, mindjárt az intézet életbeléptetése évében. A pénzügyi bizottság ugyanis az ellenséges áramlatok befolyása alatt ugyanazon évi december 9-én a Zeneakadémiára szánt költségből 8360 forintot törült, úgy hogy aztán mindjárt be is kellett volna szüntetni az intézet működését. Hiába felelkezett Trefort miniszter az országgyűléshez: a törlést különösen a túltengő takarékoságáról híres Zsedényi Ede idétlen megokolásának

hatása alatt* ez is helybenhagyta. „Nagy volt akkor a káröröm az ellenséges táborban“, jegyzi meg id. Ábrányi Kornél. De nem sokáig tartott, mert Ő Felsége a királyi udvartartásnak művészi czélokra szánt alapjából utaltatta ki a szükséges összeget, hogy az intézet az 1876—7-iki tanévet is megkezdhesse. Erre aztán az országgyűlés a Zeneakadémia czéljaira szolgáló s eredetileg megszavazott 29.000 forintot az állandóan rendszeresített évi költségvetésbe vette be, hogy az intézet élete többé hasonló ingatag alapon ne nyugodjék.

Simonffy Kálmán, kinek nagy érdemei vannak képviselőházi felszólalásai révén a Zeneakadémia felállítása körül s ki a magyar zene fejlesztését istápolta, több éven át 20—20 aranyat adott át Erkelnek „azon kéréssel — írja 1878 június 8-iki levelében — szíveskedjék tisztelt Urambátyám azt intentióim szellemében csakis annak vagy azoknak juttatni, kik a magyar zene és zenészetbeni ügyességüknél fogva erre érdemeseknek találatnak“.

A tanítványok az akadémián nemcsak választott tanulmányuk iránti lelkesedésben növekedtek, hanem egyúttal a tanítómesterek iránti szeretetükben is, minek látható jelét adták akkor, amikor Erkel nevenapján 1878-ban megfestették arcképét s ezüst babérkoszorút nyújtottak át neki.

A növendékek szaporodása már az 1879-iki tanévben újabb tanerők alkalmazását tette szükségessé. A szükséges erők kijelölése s illetőleg kineveztetése alapos megfontolás tárgyát képezte. Szükség volt ugyanis úgy a zongora, mint a zeneelméleti tanszékek ellátásában segéderőkre. Volkmann négy évi működés után meg akart válni a Zeneakadémiától. Hosszas rábeszélésre bizonyos feltételek mellett hajlandó volt tanári székét megtartani s ezeket Erkel kérésére — hogy hivatalos formát

* Zsedényi, aki különben sem tartotta szükségesnek a zeneművészet állami támogatását, érvelését főleg arra alapította, hogy Liszt Ferencz alkalmazása felesleges teher, mert ő keveset tartózkodik itthon s többnyire Párisban és Németországban él. „Nem tudom, — tette hozzá — vajjon itt egy magyar zongorász, vagy énekes, vagy énekesnő kiképeztetett-e már általa?“ Meddő dolog volna ezen érvelés czáfolatába bocsátkoznunk, mivel azonban ez a felfogás némelyek gondolkozásmódjában még mainapság is itt-ott kísért, nem lesz fölösleges az akkori közvélemény hangulatát e tárgyban néhány szóval vázolniunk. A lapok egyhangúlag elítélték Zsedényi ki-rohanását s az országgyűlés elvető határozatát. A „Nemzeti Hírlap“ a Zeneakadémia ellen szavazó képviselőket „európai tatárok“-nak nevezi. „Zsedényi — mondja egy másik lap — kezét fog Simonyi Ernővel az ő kettejük „közös ügyében“: a művészet lekicsinylésében... Liszt száműzetik; az intézet tanárai elcsapatnak; a növendékek előtt ajtót csuknak (mehetnek a külföldre!) s a költségvetés mérlegében 8000 forint javítást eszközölünk, ami bizonyára nagy kulturális nyereség.“ — Egy képviselő azt írja: „En embert ember után interpelláltam képviselőtársaim közül; mindenki tiltakozott, hogy Zsedényivel egyetértett volna — és mégis! nem akadt egy ember a Házban, aki Zsedényit czáfolni rest ne lett volna.“ — A „Fővárosi Lapok“ így ír: „A takarékoság zászlóvivője a zene terére nyargalt s ott alaposan kompromittálta magát. Megsértette Lisztet igazságtalanul s megcsorbította a saját tekintélyét szükség nélkül. Először is azzal vádolta Lisztet, hogy Magyarországon keveset tartózkodik s többnyire Párisban és Németországban él, holott tudva van, hogy Párisba nem szokott járni, a téli évadot pedig évek óta folyvást itthon tölti, minden évben ezeket szereve játékaival jótékony czélokra s csak nyaranta megy Weimárba vagy Rómába, amikor itthon nincs munkaköre. Másodszor nagy derűtlenség közt kérdezte: vajjon Liszt kiképezte-e csak egy zongorászt, vagy énekest, vagy énekesnőt? Zsedényi bizonyára azt hiszi, hogy a nagy zongoraművész egyszersmind énekemester is! Ő excellenciája elfeledte, hogy csak a polittikusok kiváltsága mindent tudni és tanítani, azt is, amit voltaképp teljességgel nem tudnak. Zsedényi elfeledte, hogy még eddig nem volt zeneakadémia, ahol akár Liszt, akár más tanár zenei tehetséget képezhetett volna; valamint, úgy látszik, mitsem tud afelől, hogy Liszt igen sok hazai tehetség fejlődését mozdította elő s zenei ügyünknek élénk lendületet adott. Ha ezen beszéd alapján Liszt kedvét veszti s a Zeneakadémiát bezárják, akkor ez a takarékosági vívmány, ez a „gyufa gazdálkodás“ aligha fogja Zsedényi életrajzában a legényesebb pontot képezni“.

Herrn Franz Eckel, Director der k. ungar.
Landes-Museen in Wien in Budapest.

Lieber Freund!

Gerne theile ich Dir meine Freude mit,
daß ich die von Dir beschriebenen
Umschreibungen der k. ungar. Museen
in Wien erhalten habe.

Die von Dir beschriebenen
Umschreibungen sind in der
k. ungar. Museen in Wien
4 Bänden in 8. Auflage erschienen.

Ich habe die von Dir beschriebenen
Umschreibungen der k. ungar. Museen
in Wien erhalten. Ich habe die
von Dir beschriebenen Umschreibungen
der k. ungar. Museen in Wien
erhalten. Ich habe die von Dir
beschriebenen Umschreibungen
der k. ungar. Museen in Wien
erhalten.

Ich habe die von Dir beschriebenen
Umschreibungen der k. ungar. Museen
in Wien erhalten. Ich habe die
von Dir beschriebenen Umschreibungen
der k. ungar. Museen in Wien
erhalten.

Die von Dir beschriebenen
Umschreibungen der k. ungar. Museen
in Wien erhalten. Ich habe die
von Dir beschriebenen Umschreibungen
der k. ungar. Museen in Wien
erhalten.

Budapest
18. September
1877.

Robert Volkmann.

nyerjenek — 1879 szeptember 13-ikán irásba foglalta. Ezek szerint: miután szerzeményei befejezéséhez s esetleg külföldi utazások megtételére szabadsága felett rendelkezni akar, nem köti le magát, de Budapesten való tartózkodásakor idejének egy részét a Zeneakadémiának szenteli. Kezdőkről s újonnan belépett növendékekről mitsem akar tudni, csupán előrehaladott, saját maga által kijelölt növendékekkel akar foglalkozni. Távolléte idejére megfelelő helyettesre van szüksége. Miután úgy is szó van arról, hogy kiegészítő tanárt alkalmazzanak, olyant akar, ki ne csak kezdőket, hanem haladókat is taníthasson. Ilyennek ismeri Erkel Gyulát ki úgy karmesteri működése folytán, mint saját munkáiból kitűnően ismeri a zenekart. Ami pedig a tanítást illeti, abban szívesen támogatja saját tapasztalataival azért, hogy a két tanítási módszer között különbség ne legyen. Ismeri Gyula szerénységét, úgy hogy reméli, miszerint az ő tanítását szívesen fogja venni. Liszt, kívül még megelőzőleg ismételt levélváltás folyt az új tanerők alkalmazása dolgában, szívesen fogadta Erkel Gyula alkalmazását. Nehezebb volt a zongoratanár alkalmazása. Liszt, kit távolléte idején Erkel állandóan értesített a Zeneakadémia ügyeiről, Juhász Aladárt akarta kineveztetni, ki azonban gyenge egészségű volt. Efelett ismételten sajnálkozott Liszt. Weimárból július 14-ikén irt levelében többek között azt írja: „Juhász Aladár tartós gyengélkedése megszorít“; szükség lévén oly fiatal zongorajátszóra, ki nehéz dolgokat jól tud a növendékeknek előjátszani, ezért akarja Juhászt. Majd július 26-ikán Erkel újabb levelére válaszolva, kinevezésre Juhász Aladárt és Gobbi Henriket ajánlja. Liszt óhajának a minisztérium eleget is tett s Erkel Gyulát és Gobbi Henriket a zongoratanászak rendkívüli tanárává nevezte ki. Erkel Gyula azonkívül az összhangzattan tanításával is megbízott.

Négy évig élte küzdelmes életét az intézet a Hal-téri lakásban, amidőn végre 1879 őszén az Andrássy-úti új helyiségbe költözött át, melynek három emelete egészen az intézet céljaira szolgált. A tantermeken kívül itt rendezték be Liszt elnök és Erkel igazgató lakását, továbbá a hivatalos irodát és a hangversenytermet. Ekkor vette kezdetét az intézet működési terének kibővítése s tanszakainak fokozatos fejlesztése.

Az 1880. évben a vallás- és közoktatásügyi miniszter elérkezettnek látta az időt, hogy az intézet a zongorán kívül más tanszakokkal is kibővítettessék. Ennélfogva indítatva érezte magát, hogy egy *ideiglenes igazgató-tanácsot* létesítsen, mely a Zeneakadémia szervezetének állandósítására és tevékenységi körének szélesbítésére vonatkozólag javaslatokat tegyen; nevezetesen: az alapszabályok módosítása vagy megváltoztatása, esetleg új tanszakok felállítása iránt véleményt mondjon, továbbá a tanári értekezleteken megvitatott elvi jelentőségű kérdések s minden a miniszter által esetről-esetre hozzáutasítandó ügyek tárgyalása után ezekre vonatkozólag nézetét nyilvánítsa. Ezen ideiglenes igazgató-tanács elnökévé dr. Schlauch Lőrincz szatmári püspök, tagjaivá Liszt elnökön, Erkel igazgatón és Nikolits Sándor tanáron kívül gróf Apponyi Albert, Wahrmann Mór országgyűlési képviselők,

Hochgeehrter Herr Director,
und Freund,

Besten Dank für ihr gestern
erhaltenes Schreiben. Schon im vorigen
Winter bemerkte ich S. Exl. Trepost
und dem Ministerialrath Hegedüs,
dass man Sie lieber Freund, nicht
länger mit übermäßig vielen Schülern
belasten darf. Zugleich machte ich den
Vorschlag Aladar Juhász um) Musik
Gotti als Lehrer anzustellen.
Aladar Juhász ist ein bedeutendes
Talent: vielleicht gerundet er bald;
jedemfalls wünsche ich, dass sein
Posten an unserer Musik Akademie
reserviert bleibe. Gotti befindet sich
diesen Sommer beim Grafen Nádasdy,
in Nádasd-Lásány, wo ihm leicht

Mihalovich Ödön, az Országos Színészeti Iskola igazgatója és ifj. Végh János törvényszéki bíró nevezettek ki.

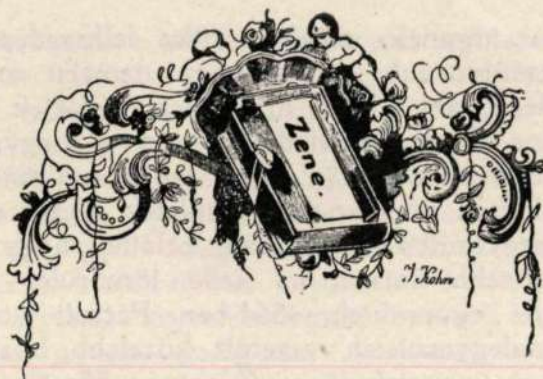
A Zeneakadémia mindinkább fejlődött s az idők folyamán tanzakainak száma fokozatosan nőtt. A rohanó idő azonban az alapítók sorából megkövetelte a maga áldozatait. Elsőnek 1883 október 29-én Volkmann Róbertet vesztítettük el, ki ezen intézet büszkesége és dísze s a zeneirodalom nagy alkotó művészeinek egyike volt. Három év múlva (1886 július 31-ikén) követte őt Liszt Ferencz, a Zeneakadémia elnöke. Tanári működése intézetünk történetében korszakalkotó. Az ő szelleme vetette meg a modern zongorajáték technikájának és előadóművészetének alapjait. Keze alól kerültek ki hazánk legelőkelőbb zongorajátszói.

Nem érdektelen találkozása a véletlennek az, hogy Erkel igazgatói állásától aggkorára való tekintettel lemondván, e funkciója Liszt halálával egyidőben ért véget, Trefort miniszter július 31-ikével mentvén fel őt az állásából. Még néhány évig megtartotta Erkel tanári állását, de az 1888. tanév elején súlyosan megbetegedett.

Mínthogy azonban a nagyérdemű tanár egészségének helyreállítása iránt táplált remények az összes zenevilág legnagyobb sajnálatára hiúknak bizonyultak, Ő Felsége az 1888. évi deczember hó 20-án kelt legfelső elhatározásával őt saját kérelmére nyugalomba helyezte s úgy zeneakadémiai, mint operai teljes fizetését az udvartartási javadalmaszásnak művészi czélokra szánt összegéből élte fogytaig biztosította.

A szakadatlan munkában eltöltött élet utolsó éveiből csak keveset tölthetett a jól megszolgált gondtalan nyugalomban. 1892-ben halt meg Erkel Ferencz, ki tizenkét évig vezette a Zeneakadémiát mint igazgató s működött falai közt mint tanár. A Zeneakadémia egyik szervezőjét, zenei műveltségünk első vezérét s a magyar zene legbuzgóbb, leghivatottabb mesterét s előharczosát vesztette el benne.

ERKEL FERENCZ ÉS A MAGYAR DALEGYESÜLETEK.

Írta: HOPPE REZSŐ.

Az a kép, amelyet e lapok Erkel Ferenczről, az ő zenei működéséről az olvasó elé állítani akarnak, nem tarthatna jogot arra, hogy teljesnek tekintessék, ha néhány sorban meg nem emlékeznénk arról a lelkes, fáradságos, áldozatkész tevékenységről, amelyet Erkel Ferencz a magyar dalegyesületek, tehát a magyar dal és ennek irodalma (értsd: a magyar férfikar-irodalom) érdekében kifejtett. A nagyközönség, amelynek talán ritkán volt és van alkalmja, hogy tudomást szerezzen a magyar férfidalegyesületek működéséről, nem igen tudja ezt méltányolni és így némi csodálkozással fog értesülni arról, hogy Erkel Ferencz az ő sok-sok elfoglaltsága, működése mellett ráért arra is, hogy a magyar dalegyesületek, vagy, amint mondani szoktuk: dalárdák ügyével is bíbelődjék.

Erkel Ferencz (amint azt id. Ábrányi Kornél könyvéből megtudjuk) teljes 14 évig volt karmestere a magyar férfidalegyesületek szövetségének, amelynek egészen a legutóbbi időkig Országos Magyar Dalár-egyesület volt a neve; tehát amolyan ú. n. országos karmester volt.

Tudnunk kell, hogy a magyarországi magyar férfidalegyesületek a mult század közepe táján kezdettek nagyobb szerű nyomatékkaal működni; az országban egyre-másra alakultak újabb és újabb egyesületek, amelyek azt tűzték ki feladatukul, hogy a magyar férfikaréneket kultiválják. Teljesen tudatában vagyunk annak, hogy számottevő közönségünk legnagyobb része bizonyos kicsinyléssel vélekedik a férfidalegyesületek működéséről, sőt egyenesen tagadásba veszi azt, hogy a dalegyesületek produkcióinak valamilyes komoly művészi értéke volna; ám, ha nem akarjuk is e helyen a lenézők táborát véleményük igazságtalan voltáról meggyőzni: annyival minden esetre tartozunk a magyar dalo-

soknak s annak az ügynek, amelyet ritka lelkesedéssel szolgálnak, hogy erősen hangsúlyozzuk azt a nagy nemzeti munkát, amelyet mindíg, de talán leginkább abban az időben végeztek, amikor Erkel Ferencz az ő élükre állott. Ne feledjük, hogy a magyar faji vonást a műzenében évtizedeken át jóformán csakis azokban a művekben találjuk, amelyek (újra csakis) a magyar dalegyesületek ajkain csendültek meg.

A magyar dalosegyesületek hamarosan belátták, hogy működésüknek csak úgy lehet erősebb hatása, ha kellő tömörülés útján egységes országos szervezetté egyesülnek. 1864-ben Pécsen volt az alkalom, amely a magyar dalegyesületek vezetőit közelebb hozta egymáshoz; nemsokára, 1867-ben megalakult az Országos Magyar Daláregyesület és pedig Aradon, az ott tartott országos dalünnepély alkalmával.

A következő, 1868. év Debreczenbe gyűjtötte az ország dalosait s ekkor már Erkel Ferencz áll a dalosok élén s viszi őket alig remélt művészi diadalra! Az ige testet öltött; az országos egyesülés, ahogy sikerült Erkel Ferencz karmesternek megnyerni, oly erős lett, hogy mindmáig fennáll és virágzik.* Erkel Ferencz volt az, aki Debreczenben felszólította az összes ott megjelent dalegyesületeket, hogy lépjenek be az országos egyesület kebelébe; felhívásának teljes sikere volt; a jelenlevők nagy lelkesedéssel csatlakoztak az új egyesülethez s kimondták, hogy a legközelebbi országos dalünnepély, amely már az Országos Magyar Daláregyesület neve alatt rendeződik, Budapesten tartassék, 1870-ben.

Innen kezdve azután teljes 14 éven át Erkel Ferencz egyénisége volt a magyar dalosügy vezére s neve szétválaszthatlanul összeforrott az ügygyel, annak minden örömeivel, sikerével, diadalával. Az 1870. évben itt Budapesten találkoztak a magyar dalosok s rendeztek oly országgraszoló dalünnepélyt, amelyre méltó büszkeséggel emlékezhetek vissza mindazok, akik benne résztvettek. Hogy siker, taps, kitüntető lelkes ünneplés övezte Erkel Ferencznek, a karmesternek személyét, az természetes. Ám akik a krónikás szemével nézik az ilyenmő dalünnepélyeket, vagy akiknek pláne alkalmuk van arra is, hogy az előkészítés munkájába bepillanthatnak, azok tudják csak igazán értéke szerint méltányolni azt a nagy munkát, aminek egy-egy dalünnepélyt

* Álljon itt teljes szövegében az a levél, amelyben a Debreczenben tartott országos dalárgyűlés megbízása folytán annak elnöke: Komlóssy Imre, a Debreczeni Dalegylet, egyúttal az ünnepi közgyűlésnek is elnöke és Zsivuska Ferencz jegyző arról értesítik Erkel Ferencz, hogy az országos dalárkögyűlés őt országos karmesterré választotta:

Tisztelt hazafi!

Az 1868 szeptember 21-én Debreczenben tartott országos dalárkögyűlés egyik kitünőbb határozata az volt, mely szerint ön tisztelt hazafi, mint a magyar zene egyik legszorgalmasabb művelője — az e téren kivívott számos érdemei 's a dalárünnepélyeken már több alkalommal tanúsított szíves és buzgó fáradozásaiért az összes hazai dalegyletek örökös főkarmesterévé egyhangúlag megválasztott; midőn ezt becses tudomására juttatni kedves kötelességünknek ismerjük, e' fölötti örömmérettől áthatva engedje kifejeznünk amaz őszinte kívánatunkat, vajha a most tolmácsolt kitüntetés és megtiszteltetés folytán Önnek e minőségben sikerdús működését minél tovább élvezhetnők, 's annak eredménye a dalegyletek keletkezésének messze kiható céljai elérésére vezethetne.

Kitünő tisztelettel

Debreczen, 1868 okt. 26.

Zsivuska Ferencz,
jegyző.

Komlóssy Imre,
az orsz. dalárkögyűlés elnöke.

meg kell előznie, hogy a művészi siker elérhető legyen. Ennek a munkának, ennek az előkészítő tevékenységnek mintaszerű mestere volt Erkel Ferencz; érthető tehát az, hogy az ünnepélynek, de nemcsak a budapestinek, hanem az azután tartottaknak is nagy művészi jelentőségük volt; érthető továbbá az is, hogy az ilyen ünnepélyeken szokásos versenyéneklés is oly színvonalon állott, amely továbbfejlődésében, fokozódásában a magyar dalegyesületeket oda vezette, ahol ma állanak. Igen, mert a bíráló-bizottságnak, karmesteri hivatalánál fogva is, de egyéniségének súlyánál fogva is vezető embere, lelke mindig Erkel Ferencz volt; ez a tény pedig eleve biztosítékot adott arra, hogy a bíráló-bizottság ítékezése megfelel annak a jogos várakozásnak, amelylyel versenyzők, szerzők s a közönség egyaránt viseltethettek iránta.

1872-ben Nagyváradon volt országos dalünnepély, szeptember havában. Nem lehet e sorok célja, hogy részletesen referáljanak az ünnepély egyes mozzanatairól, de azt igenis ide kell iktatnunk, hogy Erkel Ferencz szereplése itt is meghozta a legteljesebb művészi sikert.

1874-ben Kolozsvárt tartottak a magyar dalegyesületek országos dalünnepélyt, augusztus végén. Itt Erkel Ferencz nemcsak mint országos karmester aratott újabb babérokat, hanem fényes jelét adta a kollegiális barátságoknak, amennyiben Richter Jánost, aki akkor a Nemzeti Színház karmestere volt, levitte Kolozsvárra, bemutatta az ország dalosainak, s felkérte arra, hogy néhány összes-kar vezényletét átvegye, amit az meg is tett. A dalosok szeretete meleg ünnepléssel hálálta meg a két nagy művészkarmester sikeres fáradozását.

Az 1876. évben Szegeden, négy évvel később, 1880-ban Kolozsvárott rendeztek országos dalünnepélyt. Szegeden még teljesen Erkel Ferencz vállain nyugodott a művészi vezetés és felelősség terhe; Szegeden azonban már csak a saját szerzeményeit vezényelte, mert korára való tekintettel kérte az Országos Magyar Daláregyesület elnökségét, hogy mentsék fel a karmesteri állással járó terhes elfoglaltság és munka alól. Ám azért ott volt, éber szemmel, lelkes gonddal s figyelő jóakarattal örködött azon, hogy a magyar dal ügyének Kolozsvárott is teljes diadalt szerezhessen.

1882-ben újra Debreczenben találjuk a magyar dalegyesületeket, s soraikban, illetőleg élükön most is Erkel Ferencz lobogtatja fennen a magyar dal zászlaját; az összelőadáson saját szerzeményét, a „Takarodó“-t (a „Névtelen Hősök“-ből) ő maga vezényli is.

1884-ben a Miskolczon tartott országos dalünnepélyen az Országos Magyar Daláregyesület azzal hálálta meg Erkel Ferencznek óriási teremtő munkálkodását, hogy egyhangúlag tiszteletbeli országos karnagynak választotta meg.

Ezzel azután lezáródik Erkel Ferencznek a dalszövetségben kifejtett tényleges karmesteri ténykedése. Ez persze nem azt jelentette, hogy ezzel Erkel Ferencz alakja végleg eltűnt volna a dalosok köréből; távolról sem: az ő gondos érdeklődése, meleg szeretete mindenkor készen volt arra, hogy minden tőle telhető módon rendelkezésére álljon a magyar dalosok ügyének; bármikor hozzáfordultak az Országos

Magyar Daláregyesület vezérférfiai, mindenkor bizton számíthattak arra, hogy Erkel Ferencz minden téren segítségükre lesz.

Még egyszer lép nyilvánosan a magyar dalosok elé Erkel Ferencz, 1892-ben, amikor az Országos Magyar Daláregyesület 25 évi fennállásának megünneplésére Budapestre hívja az ország dalosait; ekkor a rendező igazgató-választmány felkérésére Erkel megírja hatyúdálának mondható, hatalmas karszerzeményét, az „Elvonnék én, ha adnának“ kezdetű férfikart. Ezzel a művel, amely telisteli van színmagyar hangulattal, érzéssel (Petőfi verseire irtal), amellet mintája a korrekt férfikarkompozíciónak, arányainál fogva pedig mindmáig a leghatalmasabb, legnagyobb szabású magyar a capella férfikar, Erkel maradandó emléket állított magának a magyar dalügy terén. Ha semmi egyebet nem tett volna a magyar dalárdák ügyében, ezért az egy szerzeményeért is kalapot kell hogy emeljen előtte minden magyar dalos, s mindenki, aki a magyar dal ügyeért csak valamennyire is lelkesedik, vagy akár csak érdeklődik is. Az „Elvonnék“ a jubileumi ünnepségek keretében, a Vigadóban tartott matinén került először előadásra az ősz szerző jelenlétében ugyan, de már fia, Sándor igazgatása alatt.

Ugyanekkor énekelték az összegyűlt dalosok Erkel Ferencz új királyhymnuszát is (Jókai szövegére), amely véleményünk szerint a sok kísérlet között mindmáig legkomolyabbnak tekinthető és egyedül számbavehető.

* * *

Ime, ebben a néhány sorban vázoltuk azt a nagy munkát, amelyet Erkel Ferencz az országos dalosügy s az Országos Magyar Daláregyesület érdekében kifejtett; vázoltuk azt a meleg érdeklődést, mondhatnám barátságot, amely őt a magyar dalosokhoz fűzte; természetes, hogy a magyar dalegyesületek Erkelt elhalmozták ragaszkodásuk, bizalmuk, kitüntető figyelmük minden jelével; alig van az országnak számottevő magyar férfidalegyesülete, amely tiszteletbeli tagjává nem választotta Erkel Ferenczet; alig volt az országban dalegyesületi hangverseny, amelyre a leghizelgőbb formában meg nem hívták volna Erkelt. Igaz, hogy e téren kifejtett munkájáért alig is látott egyéb jutalmat, mint a dalosok szeretetét, de ezt aztán olyan bőséges mértékben, amely mértéknek nagysága és bensőséges volta talán feledtette vele a munkát s a velejáró fáradságot. A magyar dalosok szeme előtt mindenkor ragyogó díszben áll majd *Erkel Ferencznek*, a nagy magyar daltestvérnek alakja; sziveikben pedig mindenkoron fog élni emléke!

„Honderü“ 1843

ERKEL FERENCZ OPERASZÖVEGEI MINT DRÁMAI MŰVEK.

Irta: NÉGYESSY LÁSZLO.

A nagy zeneköltők ritkán oly szerencsések, hogy kongeniális szövegíróra találjanak; még ritkább az az eset, hogy maguk tudják megírni maguknak a zenével teljesen egyértékű, avval összesimuló szöveget, mint azt Wagner Richárd megcselekedte. A hang művészei ritkán nagy művészei a szónak is, s ez megfordítva is mondható.

S a nagy zeneszerzők ritkán is keresik a nagy költők szövetségét. Mintegy félnek attól, hogy nyakukra nő a költő s a zenét elnyomja a költői elem túlsúlya. Függetlenek szeretnek lenni az alkotásban, hogy képzeletüket és hangulatukat ne kösse meg egy hasonló erejű képzelet-és hangulatfolyamat. Pedig a maguknál gyengébb librettista szövege is csak megköti őket s az eredmény az, hogy művészetüket maguknál kisebb tehetségek szolgálatába állítván, a szövegrész hiányai az együttes mű sikerét is csökkentik.

Erkel Ferencz sem volt e tekintetben szerencsésebb a nagy zeneköltők átlagánál. Maga a szó művészetéhez nem érzett magában hivatást, költeményeket egyáltalában nem írt, s mindig mások szövegeihez költötte zeneműveit. De sohasem szövetkezett elsőrendű költővel arra, hogy együtt szerkeszsenek operákat. Igaz, hogy ezt alig is tehette volna, mert az ő korában voltak ugyan elsőrangú költőink, kritikusok és poétikusok, de nem voltak elsőrangú szinköltők, pedig az operában mint nép- és színműben, szükség van a helyzetek kivánságán kívül a cselekmény drámai menetére és a jelenetek drámai hatására. A nagy költők keveset értettek a drámai hatásokhoz, a drámai hatás virtuózai pedig nem voltak nagy költők.

Mindenesetre Erkel régibb librettistái nem tartoztak a kor költészetének legelismertebb alakjai közé.

Nagyon erős érzéke volt azonban Erkelnek arra, hogy a szövegek vagy nagyhatású drámai művek után készültek, vagy legalább tár-

gyuknak a nemzeti köztudatban és érzésben gyökerei legyenek. A 30-as és 40-es évek operaköltői általában is történeti talajon szerettek mozogni; de Erkel a dívaton kívül egyénisége is a történeti vagy mondái tárgyakhoz vonzotta. A magyar opera megteremtőjének a monumentális tárgyakhoz kiváló hajlama volt.

Szövegírói közt mindenesetre legjobban kiválik Egressy Béni, maga is zeneszerző és dalköltő, számos népdalnak és a Szózat dallamának szerzője, amellet író is, sokat fordított, de a verseléshez is értett; általan művészi együttérzésben tudott lenni a nagy zeneköltővel, s irókészsége által, ha nem volt is jeles költő, mintegy ki tudta egészíteni annak a lényét, segítségére tudott lenni az alkotásban. Ő írta Erkel operáihoz a legjobb szövegeket, nem önálló költői alkotásokul ugyan, de hálás tárgyakról s részben a legjobb drámai mintakép után. Ő írta épen Erkel első operájának, „Báthory Mária“-nak librettóját is 1840-ben, olyan témáról, mely Dugonics színműve óta bizonyos ismeretségben volt a magyar értelmiség előtt.

Sokkal jelentékenyebb ennél a „Hunyadi László“ szövege, mely Erkelől megzenésítve 1844 jan. 27-én került először színre. E szöveg Tóth Lőrincz hasonczimű történeti drámája után készült, melynek 1839-ben az akadémia egyhangúlag odaitélte a 100 arany pályadíjat. A hosszas előjátékkal kezdődő négyfelvonásos darab legerősebb oldala csinos nyelve; jambusait még Vörösmartyéi mellett is szívesen olvashatjuk; de a darab mint dráma épen nem kiváló. Az alakok sokat szavalnak és keveset tesznek, a cselekvény úntatott, a szenvedélyek rajza nem elég erős, tragikumá fejletlen. Hunyadi László bukása részben Cillei halálának a következménye ugyan, de Cillei megölése nem a Hunyadi László szenvedélyének és vétségének volt az eredménye. Hunyadi László inkább végletes jóhiszeműségének és nyíltszívűségének az áldozata. Valamelyes kolluzió inkább a király lelkében foly, s úgy hiszszük, hogy vele lehetne egy tragikus történetet eljátszatni; ezt a tragédiát azonban nem fejleszti ki a költő, Hunyadi László és Gara Mária halálával véget ér a darab, anélkül, hogy Szilágyi Erzsébet bosszúfogadásán kívül valami kiengesztelő vonás enyhítené az igazságtalanság bántó benyomását, vagy éreznők azt, hogy a királyra tragikus fordulat vár. A darab így minden hosszadalmassága ellenére is befejezetlen.

Egressy a maga operaszövegét eredetileg nem Erkel számára írta s Erkel a szöveghez némiképp véletlenül jutott hozzá. Id. Ábrányi Kornél följegyzései szerint Erkel fejlődésének e korszakában, „Báthory Mária“ után állandóan nyugtalanította az a kérdés, honnan kaphatna kedvére való operaszöveget s már nem is hitte, hogy valamikor kaphasson. „Egyszer a Kigyó-utczában haladtam — beszélte Erkel Ábrányinak többször is — mikor véletlenül Egressy Bénével találkoztam. Papirtekercset tartott kezében s kérdésemre, hogy hol járt, hová megy, azt felelte: Bartay András igazgatót kerestem, de nem találtam honn. Régen kér, írjak neki valami magyar tárgyú operaszöveget. Hát meg akartam kínálni ezzel s a tekercsre mutatott. Kivettem a kezéből. Hunyadi

László szövege volt. Amint futólag belepillantottam, mintha erős dőfést éreztem volna a szívemben, éreztem, hogy ez az, amit oly régen s izgottan keresek. Elvettem tőle s minden tiltakozása dacára zsebrevágtam e szavakkal: „majd irok én erre zenét, jobbat, mint Bartay írta; te pedig írd neki valami mást. Egressy B. belenyugodott; nem telt bele néhány hónap s kész voltam az egész opera jeleneteinek vezérfonalával. Lássá — tette még hozzá — úgy dolgozik az igazi inspiráció, ha megtaláljuk hozzá a keresett, de még határozott formát nem öltött tárgyat“.

A tomboló, sőt példátlan lelkesedés, melylyel az operát fogadták, kétségtelenül a zeneköltő érdeme, de az érdemből rész illeti meg a szövegíró is. Egressy Béni a Tóth Lőrincz darabjának motíumaiból dolgozott, a nándorfejevári jelenettel kezdve és H. László lefejezésével végezve, de a cselekvését egyszerűsítette s mondhatni: tömörebbé is tette; érzéke van aziránt, hogy Cillei megölésében a darab személyzetének jó része a vétség elemét lássa, épen Szilágyi Erzsébet is s ez a mozzanat, valamint a két halál okozati kapcsolata az operában jobban kiemelkedik, mint a drámában, mindez erősíti a szöveg tragikus jellegét. Az egyes jelenetek drámai erejét is fokozta a rövidítés. Az első felvonásban Cillei ármánya és bűnhődése, az összeütközés a nemzeti és az idegen elem közt, a király félelme és leplezett bosszúgondolata drámai hatás tekintetében a lejobban komponált színjelenetek közé tartozik s a bosszúálló magyar leventék karéneke:

Meghalt a cselszövő,
Eltűnt a rút vizsály,
Éljen soká a hon,
Éljen László király!

hatalmas akkordokkal vágott bele a nemzeti érzés húrjaiba is. E dal különben néhány év múlva, Metternich bukása után alkalmi vonatkozást is nyert és közszájra került. A második felvonásban az új cselészövőnek, Garának alakja van kellő erővel beállítva, mely a nőnek, Szilágyi Erzsébetnek és Gara Máriának az ellentéteket enyhítő közbelépése után a cselekvési fejlesztésének új és hatalmas rugója lesz. Egy motívumot visszafejlesztett a szövegíró, t. i. azt, hogy a király Hunyadi Lászlót legfőképp szerelmi vetélkedésből öleti meg. Egressynél a király szereti ugyan Máriát s megőrül, mikor Gara neki igéri; de Hunyadi László halálát már előbb kimondta, Cillei halála és az újabb felségárulási gyanú alapján. Ezzel a szövegíró lemondott ugyan egy zeneileg is értékesíthető hatásforrásról, de kevesbitette az expozícióban nem foglalt motívumok számát; így is megmaradt az, hogy a második felvonásból új irány mintegy új cselekvény indul meg Garáról. A felvonások vége eléggé ki van hatásos jelenetekké dolgozva, a darab vége pedig, a kivégzéssel és Garának a negyedik palloscsapást vezénylő szavaival, Erzsébet és a nép fájdalmával a hatást tetőpontra emeli, de viszont a befejezetlenség hatását is teszi, mert oly ponton hagyja félbe a történetet, ahol minden érzésünk appellál és mintegy folytatást követel.

Azonban ez a folytatás s a költői elégtétel megvan a nemzeti köztudatban. És a nemzet így is úgy fogadta e darabot, mint a nemzet tragikus küzdelmének egy jellemzetes művészi ábrázolását. Hunyadi László története úgyis eleget foglalkoztatta a magyar közönség képzeletét, a Hunyadi-család küzdelmeit költőink száz év óta sokan feldolgozták, magát Hunyadi Lászlót is többen színpadra vitték már Tóth Lőrincz előtt is, mint Bessenyei György, Virág Benedek, Szentmiklóssy Alajos. Tragédiát egynek sem sikerült alkotni, mint utóbb Vörösmarty-nak sem, mert kötve voltak a közzelfogástól, mely a Hunyadiakban a lelki nagyság és az igazságosság képviselőit látta s tragikai vétségre képtelen hősöknek tekintette. De az egyéni tragikum híján is mintegy a nemzeti tragikum érzése lappangott a tárgyban s ezt a tragikus nemzeti küzdelmet juttatta kifejezésre Egressy szövege is. A politikai feszültség pedig, mely a darab színrekerülte idején növekvőben volt, külön alkalomszerűséget is adott a cselekvésben kifejezett hősi és nemzeti lendületnek és az operát szövege és tárgya s e tárgyában rejlő nemzeti jelentőség miatt is állandóan aktuálisnak érezte a közönség.

A „Hunyadi László“ diadala nem annyira fokozott alkotó tevékenységre, mint belső fejlődésre ösztönözte a költőt, aki teljes tizenhét év múlva szánta rá magát, hogy legközelebbi monumentális operájával, a „Bánk bán“-nal a nyilvánosság elé lépjen. A legfelségesebb magyar tragédia erős hatással volt rá s nem nyugodott, míg zenei hangokba nem öntötte. A tárgyat éveken át hordta és dallamait érlelte lelkében, mely át volt hatva a szabadságharcz hősi páthoszával és az elnyomatás éveinek gyászhangulatával. A nemzet sok százados tragikumának hatalmas kifejezését felismerte Katona művében. A librettót Egressy Béné készítette, aki előtt az a nagy feladat állott, hogy az ötfelvonásos nagy tragédia bonyodalmát egy tizedrésznyi szövegbe sűrítse és egyszerűsítse a drámai hatás sérelme nélkül.

Egressy a mesét 3 felvonásba kivonatolta. A darab nála is az udvari mulatsággal nyílik meg s a királyné ravatalánál Melinda holttestének odahozatalával végződik, s e kereten belül a dráma legfontosabb és legszenvedélyesebb részleteit jóformán együtt találjuk, lépten-nyomon ráismerve még a kifejezésekre is, melyek e tragédiában oly jellemzőleg tolmácsolják a lélekállapotokat. Természetesen óhatatlan volt, hogy számos részlet áldozatul ne essék a rövidítésnek. Mikhál és Simon egész szerepe kimaradt. Amellett számos jelenet és részlet s a lélekállapotok szövevényeit mind egyszerűsíteni kellett. A tragédia végén Bánknak fokenkénti összeomlása is elesett, valamint Bánknak ama önkinzó tudatra ébredése, hogy a királynét jogtalanul ölte meg. Általán a tragédia szerkezetén és végkifejlődésén fontos változtatásokat tett a szövegszerző. A librettóban Melinda szerepe aránylag sokkal jobban előtérbe lép, mint a tragédiában. Az első felvonásban a főszerep egyenest az övé, amint erényének érintetlenségében és női méltóságának érzetében állhatatosan visszautasítja a herczeg ostromát s szembeszáll a királynéval. Szerencsétlensége után a második felvonásban mindjárt

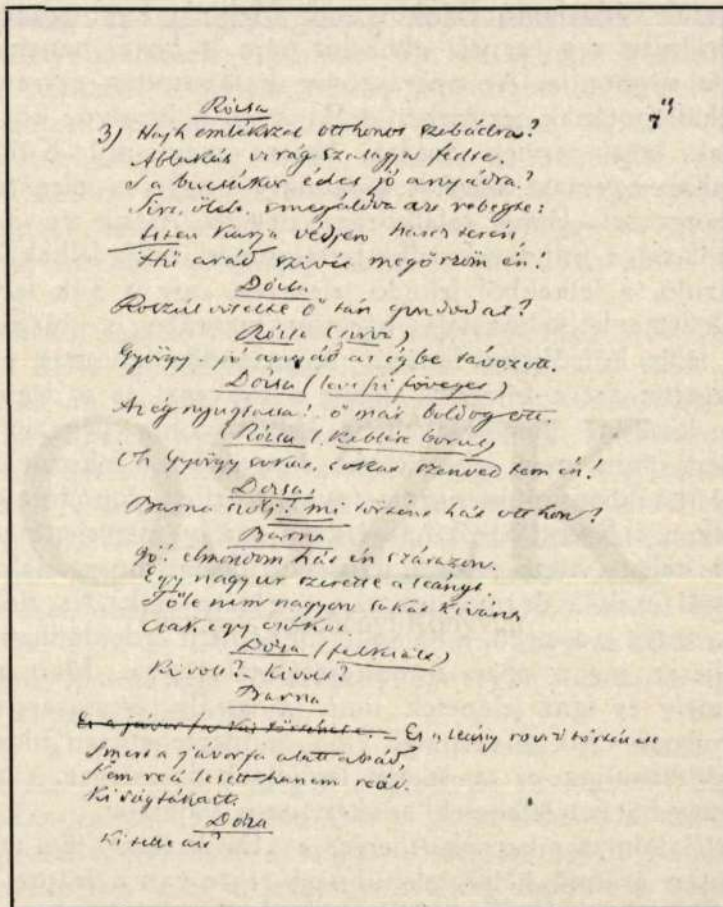
zavart elmével lép eléünk s férje kezdettől fogva gyöngéd kímélettel bánik vele. Egészen új jelenetet költött a szövegíró a harmadik felvonásban ott, hol a lelkifájdalmában megőrült Melinda, Tihamértól kísérve, hazafelé vivő útjukban a Tisza partjához érkezik. Hatásosan komponált jelenet, mely Melinda zavart beszédének a drámában fel-lelhető motívumait szépen értékesíti s a közeledő viharral megfelelő szcczenikai háttérrel biztosít a szerencsétlen nádorné lelkeháborgásának, aki a háborgó Tiszában fogja lelni szenvedéseinek végét. Épen így a librettó változtatása az, hogy a királyné ravatala előtt büszkén, büszke daczczal vádaskodó Bánkot csak Melinda koporsójának megpillantása törí meg s e csapást elviselni nem is bírja, hanem meghal. Ez a tragédia végpontja. Az operaszöveg határozottan szerencsés volt Melinda lélekállapotának festésében s Bánk és a királyné közti jelenetben amannak lyrai, ennek drámai hatása megkapó. Különösen a 2-ik felvonásban egymást követik a rendkívül hatásos jelenetek: Bánk jelenete Tíborczczal, Bánk találkozása nejével, Bánk és a királyné nagy leszámolása, s mindezek lelki tartalommal bíró, lelkek egymásra hatását ábrázoló, a lelkekből fejlődő jelenetek, míg a 3-ik felvonásban Melinda holttestének behozatala bármily megrázó is, mégis inkább színpadi és félig külsőleges hatású. A második felvonás ellen már Mosonyi megtette azt a kifogást, hogy a művészi és a drámai hatás érdekében a királyné megölésével be kellett volna végezni e remek felvonást, mert utána nem lehet többé magasabbra fokozni a drámai hatást; vagy ha már mindenáron tovább kellett fonódnia a cselekménynek, akkor a Szentföldről hazaérkező király megjelenését a lehető legrövidebbre kellett volna szabni. Nincs szüksége hosszadalmas áriák éneklésére, ami csak a drámai igazság rovására esik. Az előbbi nagy hatás el van rontva s a néző, a hallgató többé nem érdeklődhetik. Ez az észrevétel teljesen jogos épen a mondottaknál fogva. Mert az előbbi, lélektanilag mély és igaz jelenetek után a király és kíséretének felvonulása jóformán csak a szemnek való, de meglehetősen hideg hatású látványosság. Azonban ez a jelenet legföllebb fölösleges, s az előbbi és későbbi nagyhatású jelenetek értékén nem változtat.

Annak a hatalmas sikernek, melyet a „Bánk bán“ 1861-iki előadásakor és az után aratott, kétségtelenül nagy része van a drámai hatásokban gazdag librettónak is. Természetesen a hallgató az opera háttérében ott érzi és tudja Katona művét is, mely ép úgy segít fokozni a hatást, mint ahogy egy szép szobor hatását nemhogy elnyomná, hanem emeli a jól megválasztott monumentális építészeti háttér.

Bizonyos, hogy drámai hatás tekintetében Egressy Béni szolgáltatott Erkelnek a legjobb librettókat, amínthogy e szövegek tárgya is a legtöbb rezonanciát csalja ki a magyar közönség szívéből.

Annál jelentéktelenebbek azok a szövegek, melyeket az 50-es, 60-as évek egy elég szorgalmas, de igen közepszerű színpadi szerzője, Czanyuga József múzeumi tisztviselő írt Erkelnek. Az egyik szerzemény annak az alkalmi operának a szövege, amelyet 1857-ben Erzsébet királyné első magyarországi látogatása alkalmával adtak a Nemzeti Színházban az ural-

kodópár tiszteletére. A háromfelvonásos opera czime „Erzsébet“, s tárgya az, hogy Lajos thüringiai uralkodó gróf és jegyese, Erzsébet, hogyan szeretnek egymásba, mikor már fölserdülten találkoznak, minő lelki harczon mennek át, míg csakhamar kiderül, hogy joguk van szeretni egymást, hiszen épen ők vannak egymásnak eljegyezve. A mesének a neveken semmi hagyományi alapja nincs, a nyelv elég prózai.

Kézirathasonmás Sziglieti „Dózsa György“-éből
 (Nemzeti Múzeum)

Az első felvonás zenéjét egyébként Doppler Ferencz, a harmadikét Doppler Károly szerette; Erkelnek a középső felvonás jutott s drámailag ez ér legtöbbet, mert itt van a mese bonyodalma és itt van alkalom a vívódó érzelmek drámaibb festésére; ugyane felvonást teszi változatosabbá a királyi jegyesek fennkölt szerelmének realiztikusabb változata egy másik ifjú pár szerelmi ingerkedésében.

Nincs nagyobb irodalmi értéke Czanyuga másik szövegének sem, a „Saroltá“-nak, melyet Erkel egyetlen vígoperájához írt 1862-ben. Ez az opera is történeti volna, de csak a név az: II. Géza király, a mesének semmi hagyományi alapja nincs s épen azért nincs irodalmi gyökere sem. A szegényes lelemény akörül forog, hogy az ifjú király maga is bele-szeret egyik legkedvesebb vitéze kedvesébe, Ordító kántor leányába, de a rája gondosan ügyelő Belus nádor a vitéz javára fordítja a király cselét, melylyel a lány szerelmét el akarja nyerni; a király végül mindent megbocsát. A szerepekben nincs egyéniség, nincs igazi lélek és azért nem is lehet drámai erő sem; a személyek inkább helyzetekben különböznek egymástól, mint jellemökben. A nyelv többnyire lapos, a verselés kegyetlen. Ezzel a szöveggel csakugyan nem volt szerencséje a nagy zeneköltőnek.

Erkel visszatért a nagy történeti stílhez s ismét olyan históriai drámák zenei változatát alkotta meg, amelyek a maguk idején igen nagy hatást tettek: a Jókai „Dózsa György“-éből és az Obernyik „Brankovics“-ából készült szövegekre írt operákat (1867 és 1874).

A Jókai tragédiája a maga idején, mikor először adták (1857), nagy port vert fel s heves viták támadtak körülötte. A ragyogó költői retorika, melylyel a lángeszű költő a darab történelmi és lélektani való-szerűtlenségeit leplezte, nagy hatást tett a közönség egy részére, de nem tévesztette meg a kritikusokat s Gyulai Pál kiméletlenül rámutatott a mű drámai gyengéire; de a közönség egy része is politikai érzelmek hatása alatt nem szívesen látta a pórlázadás dicsőítését a színpadon. Dózsa alakja el van rajzolva, nem is említve, hogy korhűség szempontjából lehetetlen alak. Mindamellett a darab részleteiben érvényesülő erős hatású motívumok izgatták a zeneköltő fantáziáját, aki az egyes helyzetek lírai hangulatát és drámai hatását zeneileg hatalmas erővel aknázza ki. Művén megérezik, hogy a részletekben egy elsőrangú költő eszme-csirái szolgáltatják neki az indítékokat; de sajnálni lehet, hogy a maga egészében elhibázott alkotású tragédia nem adhatja meg az operának azt az állandó értékű háttérrel, aminő a Katona „Bánk bán“-ja az Erkelének.

Szintén hatásos darab volt a maga idejében Obernyik Károly „Brankovics“-a, melyet különben nem maga a költő fejezett be, hanem barátja: Bulyovszky Gyula s később Egressy Gábor új befejezést adott neki. A darabban különben kettős tragédia van, az egyik Brankovics fejedelmé, ki a két nagyhatalom, a török és magyar közt jóformán helyzetének lesz áldozata, a másik leányaé, ki olthatatlan szerelemre gerjed a szultán iránt, ki az ő hazáját és családját veszélybe dönti. A két tragédia épen nem emeli egymást, mert a leány szenvedélyét nem értjük s nem látjuk a szultánban azt a nagylelkűséget és lovagiasságot, melyet a lány benne csudál, hiszen Brankovics elpártolásának pusztá gyanújára megvakíttatja Brankovicsnak túsul adott fiait, még pedig nemcsak a köteles, hanem az önkéntes túszt is, imádottjaink édes testvéreit. A leány szerelme ily körülmények közt inkább bódulat, mint helyes érzés s ami belőle fejlődik, inkább bosszant, mint megnyugtató.

A költő nem kimélte a ríktő színeket s a hatás drasztikus eszközeit sem, aminő Brankovics találkozása megvakított fiaival. Irodalmi szempontból gyöngé szerkezetű munka; s inkább részleteiben van költői érték.

Erre a tárgyra, melyben mindenesetre van tragikus mag, írta Erkel

/ Sántáni udvarának belsője. Döbbrá
 hát, tornáczsal, a sorsúsz sarkánál
 Révenci lapát, sörö-lástranak.
 Dobra sin, melyben zship szalma,
 Kender csontok lástranak. Az udva
 ron a simhez közelebb díofa, körülse
 gyepvad. Az utca Keris's sörény,
 Egy Kis rácsos Kapuval. - /
 (Alkonyat van.)
 1° Jelen: Honka, (Búsan ül a díofa
 alatt.)
 "Hímondja meg, hol lehet az anyjatom?
 Elküldeném utámmad bánatom!
 Elküldeném, megkérdezné tőled.
 Hallott-e még - egy jó híre felőled? -
 Édes hazám, de nagy a hasárod!
 Kedves babám, jaj, de soká járod!
 Nagy orvostok szárnyas madár lenni,
 s elszállani, - széd felkeresni!
 Itt repülnek a tiszán, a dunán,
 Ciprus erdőn, sarkon avar pusztán;
 s szárnyaimon vissza repítenélek,
 nélkülöd én - úgy se' soká élek! -

Kézirathasonmás Tóth Ede „Névtelen hősök“ című művéből
 (Nemzeti Múzeum)

egyik leghatalmasabb operáját. A szöveget Odry Lehel és Ormai opera-
 énekesek szerkesztették Obernyik művéből, még pedig sajátos módon.
 A prózát nem öntötték versbe, hanem rövid prózai mondatokba kivo-
 natolták. Körülbelül belevették a dialógusok leghangsúlyosabb fordula-
 tait, a legmegkapóbb érzelmi kitöréseket, egyébként némi egyszerűsi-

téseket és csekélyebb eltéréseket leszámítva, a dráma nyomán halad a 4 felvonásos operaszöveg.

Teljesen igazat kell adnunk id. Ábrányi Kornél egy ítéletének mind Erkel operaszövegeire, mind különösen a „Brankovics György“ szövegére nézve is. Szerinte Erkelnek mindenkor ellenállhatatlan vonzódása volt a kiváló magyar drámákat megzenésíteni opera alakjában; valami sajátságos lelkesedés vonzotta hozzájuk, hogy hangokkal, hozzá nemzeti hangokkal is illusztrálja mindazt, amit a költők szavakkal fejeztek ki. Mesteri zenei alkotásokat hozott létre e téren, de ha igazságosak akarunk lenni irányában, azt is be kell vallanunk, hogy mindig fogyatékosan fektetett súlyt operái szövegeinek a kidolgoztatására. Tele volt költészeti érrel és szárnyalással, de a szóköltészet külső szép formái s esztétikai kifejezései iránt nem rendelkezett kellő érzékkel. Majd minden operájában megzenésített oly naiv, darabos s prózai alantóságú dolgokat, eszméket, kifejezéseket, melyeket a valódi szóköltészeti esztétikai érzék csak repugnálhat. Ezekkel azután sokszor ellentétbe jönnek a prózodiai, ritmikai s frazirozási simaságok is s nem egy oly ölelkezésére lehet találni az ő operáiban a szónak és a zenének, melyek egymással nem állnak egyenlő magaslapon. S ily elhanyagolási hátrányba esett a „Brankovics“ operája szövegével szemben is, sőt mi több, még oly kísérletre is ragadtatta magát, minő még soha elő nem fordult az operai szöveglírettő-irodalomban. A „Brankovics“-opera szövege ugyanis egészen lapos prózában van írva. Az ily szövegekönvekben a legszebb, a legpoétikusabb gondolatok fordulhatnak elő, de ha nem szóköltészeti formában jelennek meg s ha nem tagoltatnak szét a felszárnyaló kifejezések ritmikai képleteire, mindig ólomsúlyként nehezdednek a zeneköltő fantáziájára s nem nyerhetvén szimmetrikus támpontokat a periódusok alakíthatására a lapos próza gördüléstelen útvesztőjeként: önmagának kell a gondolati s kifejezési nyugpontokat kieszelnie, hogy a zenei műformák szépiészeti igényeinek elég tétessék. Másrészt sokszor belekergettetik az oly részletek megzenésítésébe, melyek csak a szót szaporítják, de költészeti élan-t nem nyújtanak?

Ehhez mi csak azt fűzhetjük, hogy az átdolgozók bizonynyal épen azért is mellőzték a verses formát, hogy ne kössék meg a zeneköltő kezét a zenei periódusok terjedelmének megszabásában, reá bizzák, hogy a rövidebb és hosszabb dialógrészletek szerint a térstilben, ne a versformához képest alakíthassa ki a zenei egységeket. Másfelől a rövid lélekzetű és affektusokat kifejező mondatok bizonyos ritmust kölcsönöznek a prózai szövegnek, sőt nem egyszer lendületet is. Tartalmilag e Czanyuga-féle szövegek akárhányszor prózaiabbak e prózában irt szövegnél. De bármennyire az összefüggő és folytatólagos dallamszerzés irányában halad is az újabb zeneköltés, egy egész operát ennyire a zárt ritmikai formák és periódusok mellőzésével írni meg, valóban nagy merészség. Erkel talentuma azonban e technikai hátrányt is fényesen leküzdötte.

Erkel még a szabadságharcz nemzeti és demokratikus fellángolását is megakarta zenésíteni s az 1870-es években az akkor feltűnt nagy

tehetségű népszínműirótól, Tóth Edétől, kért librettót, amelyben népies elemek legyenek. A libretto el is készült s Erkel a költő kora halála után id. Abrányi Kornéllal a szükséges módosításokat megtétetvén és egyes epizódokat pótoltatván, a „Névtelen hősök“-et megzenésítette és 1880-ban előadatta. Egyáltalán nincs okunk arra, hogy ezt a szöveget kivegyük az általános ítélet alól, melyet Erkel szövegeinek nagyobb részére alkalmaztunk s épen nem tartunk e pontban id. Abrányi Kornéllal, aki szerint Tóth Ede a darabot változatos megzenésítésre alkalmas módon tisztán népies és katonai elemekre támaszkodva, elég szerencsésen megalkotta; de ahol sikerül az egyesülés, ott Erkel sem marad hátra a költő megett. A tény az, hogy Tóth Edének ez a műve irodalmilag igen gyenge alkotás, mint drámai mű. Leleménye szegényes, nyelve és viselése sablonszerűleg népies s leszámítva néhány csinos dalt, csak igen naiv lelkeket elégíthet ki a darab, mely inkább életképi hatásaival támogatja a zenét, mint a nép lelki életének bensősebb kifejezésével.

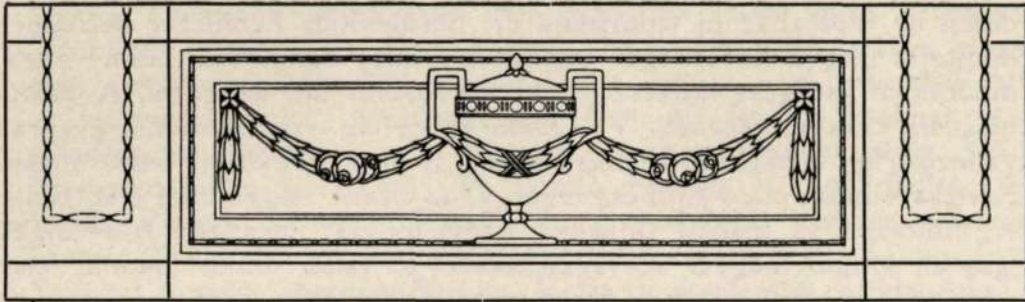
Régi szándéka volt még Erkelnek, hogy Szent István térítő munkájáról s a pogány és keresztény eszmekör harczáról is írjon operát. Végre ez a terve is megvalósult s 1885-ben előadták a 4 felvonásos István királyt, melynek szövegét Váradi Antal írta Dobsa Lajos „Első István király“ című drámája után. Nyelvi és verstechnikai szempontból ez a szöveg felülmúlja Erkel többi operaszövegeit. Különben az első kidolgozás elég hosszasan ütött ki, úgy hogy később jelentékenyen rövidíteni kellett s befejezésén is változtatni. A költői szó lendületét s a verselés csinját mindenestre szolgálatába állította a költő a zene-költőnek s gondoskodott drámailag hatásos egyes jelenetekről is. Egyéb-ként a cselekvény szövedéke szükségtelenül bonyolult s a szerelem lírai kifejezése szűktérre szorul e darabban. Egy Sebös nevű magyar vitéz, akit pogány volta miatt a király eltilt jegyesétől, bosszújában szövetkezik egy másik intrikussal, Péterrel s ők ketten egy harmadik bosszúálló démonnal, Imre királyfi menyével és új feleségével, Crescimirával s felláztatják a pogány magyarságot is s az Árpád-nemzetséget tönkre akarják tenni; Istvánnak sikerül legyőzni a pogányokat, de fiát Imrét megmérgezik, rokonait megvakítják és száműzik, őt magát is halálra keresi az orgyilkos Sebös, de a szent király jelenlétében megrendül. Vigasztalást az öreg királynak csak a jövőnek látomás-szerűen eléje táruló képei nyújtanak. Túlságos sok a cselszövény, a terv és tett, ezek szétágaznak s nem igen találkoznak egy-két főszemély lelkében a darab mozgató rugói. Crescimira ellenszenves szerepét később meg is változtatta a költő, a hitvesgyilkolástól megmenti, Crescimira tette végrehajtása előtt, mikor megtudja, hogy Imre nem mást szeret, sőt őt szereti voltaképp lelkével, bevallja neki sötét gondolatait s bocsánatot nyer tőle, Imre aztán a pogányok elleni csatában keresi az utat a mennyország felé. A cselekvény úgy tagolódik, hogy felvonásonként szinte más-más személyzet van előttünk. De a szerelmi részek, Zolna és kedvese közt, Imre és Crescimira közt már az I., illetőleg a II. felvonásban befejeződnek, amiből a zeneköltő számára csak a cselszö-

vények s esetleg még a világnézetek küzdelme marad, amit zeneileg tolmácsolhat, úgy hogy drámai alkat és lírai hatás tekintetében ez a mű sem kiváló.

Egészen véve a leghatásosabb librettókat Erkel számára Egressy Béni írta és pedig olyan tárgyokról, melyek már a köztudatban mint kész tragikus hagyományok élnek, vagy épen mint a „Bánk bán“, hatalmas költői alkotásban drámailag is meg voltak formálva. Örök kár, hogy az egykorú költészet és a monumentális magyar zeneköltés nem találtak egymásra.

OSZK

ERKEL-KULTUSZ A JELENBEN.

Irta: Dr. HARASZTI EMIL.

Erkel Ferencz operái, a magyar történeti dalmű e prototypusai, állandó műsordarabjai a M. Kir. Operaháznak. Kivált a költő két legremekőbb alkotása: „Bánk bán“ és „Hunyadi László“ a zenedráma forrongó átalakulásai közepette sem veszített vonzóerejéből, hanem felülemelkedve a divatos modern zenei áramlatokon egy félszázad óta egyforma varázserővel hat a magyar közönségre. Minden Erkel előadás tanúskodhat arról, mennyire összeforrott a költő zenéje a nemzet lelkével. Megdönthetetlen igazságokat hirdetnek e művek a magyar faji zenéről, annak nagy jelentőségű jövőjéről. A közönség, melynek csak sejtelmesen élt lelkében a nemzeti művészet ideálja, mikor ráeszmélt az Erkel zenéjében megszólaló nemzeti akcentusokra, bámulva látta mint hozza helyre diadalmas erővel századok mulasztásait egy nagy poéta. A magyarság történetének legmegrázóbb tragédiái nemzeti muzsikára váltak. Felejtették ami kezdetleges, járulékos, nem eredeti bennük. Csak a nagyszerű szédítő. perspektívát látták: a magyar zenedráma jövőjét. Sajnos, azóta mindig várjuk a késlekedő Messiást, ki tovább haladva az Erkel által megkezdett úton, végre megalkossa a teljesen faji talajban gyökerező nemzeti operát.

Erkel operái még manapság is nemzeti érzéseinknek leghűbb zenei tolmácsolói. Ezért kerülnek színre minden hazafias ünnepen. De ezenkívül még rendkívül fontos missziót teljesítettek e művek. Megteremtették a magyar szavaló énekstílust és ennek a legtökéletesebb képviselőjét a legkitünőbb Erkel-művészt: Takács Mihályt és nevelték a magyar énekes ensemblét, az ifjú énekes generációt, mely többnyire Erkel-darabokkal kezdte művészi pályafutását. Művészeink és művésznőink, mindig vetélkedtek az Erkel-szerepek éneklésében és igyekeztek alakításaikban képességeik legjavát nyújtani. Emlékezzünk meg hát pár szóval azokról, akik az utóbbi évek Erkel-előadásaiban szerepeltek.

Erkel legnépszerűbb művében a „Hunyadi László“-ban a czim szerepet 1905 óta Arányi Dezső, Déri Jenő és Pichler Elemér énekeltek. 1909

őszén az Operaház új tenoristája dr. Székelyhidi Ferencz e szerepben hódította meg a közönséget gyönyörű meleg hangjával, kitűnő énekmodorával és egész művészetének tősgyökeres faji jellegével. A dalmű második tenorszerelőnek, V. László királynak személyesítője gyakran változott. Így énekelték; Pichler Elemér, az azóta eltávozott Gábor József, Kertész Vilmos, majd Anthesz György, az Opera idegen ajkú tenoristája. A külföldön is méltán ünnepelt nagy művész fenséggel teljes alakításával, kitűnő magyar szövegkiejtésével ez estén aratta nálunk talán a legvíharosabb ovációkat. A cselszövő Cillei Ulrik szerepében a régibb énekes-gárdából Szendrői Lajos és Kornai Rikárd jeleskedtek, a fiatalabbak közül pedig Erdős Rikárd.

B. Sándor Erzsébet
mint „Gara Mária“

Gara nádort 1905-ig Ney Dávid, a Nemzeti Színház és az Opera egyik legmaradandóbb emlékeztető tagja énekelté, kinek sokoldalú művészete e szerepben is elsőrangúan érvényesült. Neynek Takáts lett méltó örököse Gara nádor szerepében tökéletes, mindenkit magával ragadó alakításával. Takátsból Váradi Sándor, majd az azóta idegenbe távozott Beck Vilmos, végül Szemere Árpád, a szép hangú fiatal baritonista vette át a szerepet. A nők közül Krammer Teréz mélyen átértett Szilágyi Erzsébetje egyforma könnyedséggel győzi szerepe fárasztó drámai kitöréseit és nehéz koloratúráját. A fiáért kesergő anya panaszát megszólaltatta még Ney Hermina, Ney Dávid leánya és Sebeők Sarolta, Operánk nemrég szerződött tagja. A pompás megjelenésű énekesnő sikerrel győzte le hálás szólamának nehézségeit. Hunyadi László menyasszonyát, Gara Máriát Szilágyiné Bárdossy Ilona, Blätterbauer Gizella, a ragyogó koloratúrájú Szoyer Ilona és Payer Margit énekelték. Majd egy nagy magyar művésznő vette át e szerepet, Bosnyákné Sándor Erzsébet, kinek csodálatos művészete a régi nagy koloratúrénekesnőknek, De La Grange Annának és Hollósi Kornéliának fénykorát varázsolta vissza. Bámulatos tudása, káprázatos technikája, meleg zománczú hangja egész teljességében jut érvényre a nehéz szólamban. Hunyadi Mátyást rendszeren Payer Margit éneklé. A dalmű kisebb szerepei közül Rozgonyit Mihályi Ferencz, az udvarhölgyet Ney Hermina és Palóczyné, a nemest Kárpát Rezső éneklé. A darabot Alszegey Kálmán főrendező rendezte és Benkő

Henrik karmester vezényelte. 1906 márczius 15-én adták századszor „Hunyadi László“-t az Operaházban. Az intézet igazgatósága a százéves jubileum alkalmából Erkel-cziklust rendez, melynek első estéje a „Hunyadi László“, 1910 november 7-én. Ez lesz a darabnak 141-ik előadása az Operaházban, a Nemzeti Színház-beliéekkel pedig 375-ik. Szereposztása a következő: V. László Kertész Vilmos, Cillei Ulrik Erdős Rikárd, Hunyadi László dr. Székelyhídi Ferencz, Hunyadi Mátyás Payer Margit, Gara Váradi Sándor, Gara Mária Sándor Erzsi, Szilágyi Erzsébet Sebeők Sarolta. Vezénylő karmester Szíkla Adolf.

Bánk bán-ban 1905 óta II. Endre magyar királyt dr. Dalnoki Viktor énekli. A czimszerepben felváltva Arányi Dezsőt az Opera jeles tenoristáját és az idegen ajkú Prevost Henriket hallottuk. Takáts erővel teljes Peturja után Váradi Sándor lépett fel a békétlen főúr szerepében. Tíborcz szerepében nagy hatást kelt ugyancsak Takáts Mihály megragadó erejű deklamációja, melyben szöveg és dallam egyenrangú tényezőként forr össze. Majd Szemere Árpád vállalkozott Tíborcz eljátszására. Ottót Kertész Ödön, Gábor József, Pichler Elemér és Arányi Dezső énekelték. A cselszövő Biberach az intelligens Mihályi Ferencznek és Szendrői Lajosnak régi jó szerepe. Melindát, mely régebben Krammer Teréznek volt egyik leghatásosabb szerepe, az utolsó években Sebeők Sarolta személyesítette nagy ambícióval. Gertrúd királyné 1907-ig Flattnének volt rendez szerepe, azóta Fodor Arankát látjuk a színpadon a királyné szerepében. Sólyom mestert Pichler és Mihályi az udvarmestert pedig Kornai és Kárpát játszották. A darabot

M. Medek Anna
mint „Mara“ (Brankovics)

Alszegehy Kálmán rendezte és Benkő Henrik vezényelte. 1910 nov. 13-án, a jubiláris előadásban nagyobb részben új szereposztásban kerül színre Bánk bán. A czimszerepet Környei Béla énekli az első magyar höstenor, kit úgy hangjának drámai ereje, mint kitünő szövegkiejtése predestinál erre a szerepre. II. Endre kis szerepében Szemere Árpád lép színpadra. Ottót dr. Székelyhídi Ferencz, Peturt a tavaly szerződötett Rózsa Lajos, Biberachot Erdős Rikárd, Melindát Bosnyákné Sándor Erzsi énekli. A régi szereplők közül Fodor Aranka (Gertrud) és Takáts Mihály (Tíborcz) vesznek részt az ünnepi estén, melyen Kerner István karnagy

vezényel. Ez lesz Bánk bánnak az Operában 71-ik előadása a Nemzeti Színház-beliékkal pedig 271-ik.

Erkel többi műve közül az Operaház az utóbbi években csak Brankovics Györgyöt tartotta műsoron. Brankovics György mindig nagyhatású szerepe volt Takáts Mihálynak, ki huszonötéves operanékesi jubileuma alkalmával 1908 szeptember 17-én is ebben a darabban lépett fel. Az egész operának Takáts a középpontja. Istenáldotta művészetének teljes skáláját nyílik alkalma bemutatni. Iránta való tiszteletből ezen előadáson még a legkisebb szerepben is elsőrangú művészek léptek fel. Így a fejedelem két fiát Gerőt és Istvánt Pichler Elemér és Payer Margit, Lázárt, a fejedelem tanácsosát Szendrői Lajos, Székely Györgyöt, a magyar kereszties hadak kapitányát Kornai Rikárd, Hunyadi Lászlót Déri Jenő, II. Murad török szultánt Arányi Dezső, kísérőjét Cselebit Hegedűs Ferencz, a kikiáltót Váradí Sándor, a magyar hírnököt Kárpát Rezső, a szerb főurat Mihályi Ferencz, a két magyar nemest Erdős Rikárd és Venczel Béla, a két szerb szolgát Kertész Ödön és Ney Bernát, a háremőrt Dalnoky Viktor, az apródot Palóczyné, Marát, a fejedelem leányát Kaczér Margit, dajkáját, Frusínát Berts Mími. E pompás magyar együttes az 1910-iki szeptemberi előadáson következőképen módosult: az opera egyetlen női főszerepét Merklerné Medek Anna, a színház legfiatalabb énekesnője játszotta, legszebb sikereinek egyikét aratva. Úgy organumának természetadta szépségével, mint drámai akcentusra különösen alkalmas hangjának kitűnő iskolázottságával, páratlan zenei biztonságával és megkapó momentumokban gazdag játékával kimagaslott az előadásból. Hunyadi Lászlót Kertész Vilmos, az apródot Hardy Helén, a szerb főurat Rózsa Lajos, Frusínát Valent Vilma énekelte. A darabot Alszeghy Kálmán főrendező rendezte és Szikla Adolf karmester vezényelte. A jubiláris 1910 nov. 8-iki előadáson Brankovics György e szereposztással kerül színre. Ez lesz a darabnak az Operában II, a Nemzeti Színház-beliékkal 33-ik előadása. A Hunyadi László november 7-iki előadása előtt Erkel Ferencznek a színpadon felállított szobrát megkoszorúzza a díszmagyarba öltözött személyzet, mialatt felhangzik a költő utólérhetetlenül magasztos dala

Isten áldd meg a magyart!

SÍREMLÉKAVATÁS.

Elmondta: PONORI THEWREWK EMIL 1904 november 7-én.

Mélyen tisztelt ünneplő közönség!

Az élet nyughatatlan ösztöne ráveszi az embert, hogy a föld gyomrából is kincset bányászszon; a halál parancsa viszont arra kényszerít bennünket, hogy még legdrágább kincseinket is a földbe temessük. A temető egy végtelen kincstár, minden sír egy-egy fiókja. Azért is méltán nevezte el az emberiség legklasszikusabb népe az alvilág fejedelmét Plutonnak, ugyanazzal a szótövel, mely a kincs plutosz-féle elnevezésére szolgál.

„Ami virul, hervad; mulnia kell, ami él.“

Ez örök törvény, ezen örök törvény alól nincs kivétel. A különbség csak az, hogy míg az emberiség számlálhatatlan ezrei haláluk után csakhamar a feledés országába költöznek, a nemzetek kiváló szülötteinek élete örök emlékké változik által. Ilyen örök emlékül él e halottak városában történetünk, nemzeti géniusunk számos hőse, akik közé Erkel Ferencz is tartozik.

Árpád népének két anyanyelve van: a magyar nyelv és a magyar zene.

Erkel Ferencz volt az, aki megmutatta, hogy kell második anyanyelvünket, a magyar zenét a drámai művészet fenséges magaslatára emelni.

Ennek az elévülhetetlen emlékek elismerése tanuságaul állok itt, mint a Magyar Tudományos Akadémia képviselője azzal az óhajással,

hogy a nagy zeneköltő iránt való hódolatunk szítsa azt a lelkesedést, mely Erkel Ferencz követőiben lángol, termékenyítse azt az alkotó erőt, melyet a természet beléjük ihletett.

Minden újabb nemzedék újabb remekkel díszítse kulturális haladásunk útját!

Erkel szelleme, Erkel hatása örökké éljen!

Országos Széchényi Könyvtár

KÉPEK JEGYZÉKE.

ELŐSZÓ.

	Oldal
Fejléc: Dávid színes metszete. „Honderű“ 1846.	5
Záródísz: Kőrajz 1840 tájáról Dr. Fabó B. gyűjteménye	9

KOZMA A.: „ERKEL FERENCZ“ KÖLTEMÉNYÉHEZ.

Fejléc: Kinninger rézmetszete 1802-ből	11
Záródísz: Schnorr rézmetszete	12

„ERKELRŐL“ FEJEZETBEN.

Fejléc: Nádasdy nádor fiával hallgatja Tinódi énekét. Kőrajz a múlt század közepéről	13
Záródísz: Fametszet. „Honderű“ 1843.	16
Zügel rézmetszete 1802-ből. Dr. Fabó B. gyűjteménye	17
Kolozsvárott 1791-ben megjelent hangjegy, rézmetszet, készült Bécsben (Nemzeti Múzeum könyvtára).	17
P. Horváth Ádám képe, Koré rézmetszete (M. Tört. Képcsarnok).	18
Klein Henrik, Erkel Ferencz zenetanítója Lütgendorf olajfestménye után (Pozsony város Múzeumából).	19
Klein Henrik egyik fennmaradt nyomtatott szerzeménye (Nemzeti Múzeum könyvtára), rézmetszet	20
Pozsonyi koronázás. Clarot I. B. kőrajza (Szépm. Múzeum)	21
Czimlap és magyar részlet Halm Antal koronázási zenéjéből (Nemzeti Múzeum könyvtára), rézmetszet	22
Béla futása czimlapja (Sztankó B. gyűjteményéből) rézmetszet	23
Királyné koronázási menete 1825-ben Pozsonyban, Gurk, rézkarcz (Szépműv. Múzeumban)	24
Magyar részlet Erkel Vieuxtemps hegedűversenyéből (1837)	25
Zenélő főúri pár 1805-ben. (Dr. Fabó B. gyűjteménye).. .. .	26
A régi Nemzeti Színház, Alt Rudolf kőrajza (Szépm. Múzeumban)	27
A „Hattyúdál“ első kiadása, czimlap (Nemzeti Múzeum könyvtára), Vidéky rézmetszete	28

	Oldal
A „Hattyúdal“ első kiadása, kezdő részlete (Nemzeti Múzeum könyvtára), rézmetszet	29
Rózsavölgyi Márk képe (Szépm. Múzeum), Barabás Miklós körajza	30
Rózsavölgyi Márk, „Halljuk“ című szerzeménye, címlapja és első kezdő részlete, rézmetszet	31
Erkel Ferencz, „Szózat“ első kiadása 1847-ből (Nemzeti Múzeum könyvtára), rézmetszet	32
„Szózat“ első kezdőlapja, rézmetszet	33
Egressy Benjámín „Mézeshetek“ címlapja 1847-ből (Nemzeti Múzeum könyv- tára), rézmetszet	34
„Hymnusz“ kézírata. (Magyar Nemzeti Múzeum kézírattára)	35
„Hymnusz“ első kiadásának címlapja (Nemzeti Múzeum könyvtára), rézmetszet	37
Wagner József, Erkel első kiadója (Stéger F. úr gyűjteményében), Eybl Ferencz körajza	39
Záródísz: Winter körajza 1859	40
Az „Erzsébet“ opera végső allegorikus jelenete, egykorú könyomat 1857-ből. (Nemzeti Múzeum könyvtára)	41
„Erzsébet“ opera színlapja; piros, zöld és fekete színű nyomtatvány. (Nemzeti Múzeum hírlapkönyvtárának olvasótermében)	42
Hildegard főhercegnő; Barabás Miklós körajza, (Szépműv. Múzeumban)	44
Bartalus István 1862-ben, fametszet	45
Részlet „Bánk bán“ I. felvonás fináléjából	46
Az 1865-iki dalosünnep nagy alakjai (Erkel Ferencz, Liszt Ferencz, Reményi Ede, id. Ábrányi Kornél, Mosonyi Mihály és Volkmann Róbert) Marastony körajza 1865-ből (Takács Zoltán cikkében hivatkozás van rája)	47
Záródísz: fametszet, a „Honderú“ 1846-iki évfolyamából	48
Zongorázó hölgyek, Tyroler József színes rézmetszete a „Honderú“ 1846-iki évfolyamából	49
A királyi eskü jelenete „Hunyadi Lászlóból“, Rusz Károly 1861-iki fametszete után (A „Vasárnapi Ujság“)	51
A „Bánk bán“ opera végső jelenete. Bánk Melinda holttesténél. Rusz Károly egykoru (1861) fametszete után, („Vasárnapi Ujság“)	52
Záródísz: körrajz 1863 tájáról	54
Fejlécz: „Varázsfuvola“ részlete, Kinninger rézmetszete. (Dr. Fabó Bertalan gyűjteményében)	55
Az öreg Erkel (Szépművészeti Múzeum).. .. .	56
Erkel Ferencz „Rákóczi induló“ címlapja, rézmetszet	57
Hummel Nep. János képe (dr. Fabó Bertalan gyűjteménye), rézmetszet.. ..	59

Záródisz Erkel Ferencz arczképével (Dr. Fabó Bertalan gyűjteménye), rézmetszet	64
---	----

ERKEL FERENCZ KÉPMÁSAI.

Fejléc: Wrenk Ferencz rézmetszete	65
Erkel Ferencz 1841-ben, (Eybl Ferencz körája).. .. .	66
Erkel Ferencz 1845-ben, (Barabás körája)	67
Erkel Ferencz 1855-ben, Györgyi Giergel Alajos olajfestménye (Magyar Tört. Képcsarnokban)	68
Erkel Ferencz 1861-ben, Cansí Ágost körája (dr. Fabó B. gyűjteményében levő példány után)	70
Erkel Ferencz 1883-ban. Stróbl Alajos szoborműve. (Eredetije az Országos Magyar Királyi Zeneakadémia üléstermében).. .. .	71
Erkel Ferencz 1885-ben, Balló Ede olajfestménye (az O. M. K. Zeneakadémia üléstermében)	73
Erkel Ferencz geníusza, Ipoly Sándor olajfestménye, (Eredetije az O. M. K. Zeneakadémia üléstermében).	74
Záródisz, rézmetszet 1855-ből	76

ERKEL HANGSZERELÉSE.

Fejléc, „Parizs almája“, Kinninger W. G. rézmetszete	77
Erzsébet részlete a Hunyadi-ból. (Nemzeti Múzeum kéziratára)	79
Cabaletta, Maria-Einlage Hunyadi-ból (Nemzeti Múzeum kéziratára)	80
Bánk bán. Bordal vége. (Nemzeti Múzeum kéziratára)	82
Finale. Bánk bán (Nemzeti Múzeum kéziratára)	83
Instrumentál-quartett. Bánk bán. (Nemzeti Múzeum kéziratára)	84
„Árad a fény“ cz. ária. Bánk bán. (Nemzeti Múzeum kéziratára)	86
Quintettino. Névtelen hősök. (Nemzeti Múzeum kéziratára)	92
Parasznyai imája. Névtelen hősök. (Nemzeti Múzeum kéziratára)	93
Doppler Ferencz. (Szépművészeti Múzeum)	95
Záródisz	102

ERKEL CSALÁDJA.

Fejléc. Tánczó kuruczok. (Egykoru rézmetszet)	103
Erkel Gyula arczképe	112
Erkel László arczképe	117
Erkel Ferencz ismeretlen dala (Erkel László átírata), kóta	117
Erkel Sándor arczképe	118
Erkel Sándorné (Tannerné „Sába királynője“)	119
Henszlmann Gyuláné szül. Erkel Sarolta	123
Záródisz	124

ERKEL FERENCZ ÉS A SZIMFONIKUS ZENE.

	Oldal
Fejléc. A pesti régi redut látkepe. (A körrajz eredetije a Történelmi Képcsarnokban)	125
Vieuxtemps, Kriehuber körajza 1853-ból. (Eredetije Stéger Ferencz gyűjteményében)	126
Részlet az Erkel-Vieuxtemps-féle Magyar változatokból	127
Részlet Berlioz-féle Rákóczi-induló vezérkönyve első lapjáról. (Eredetije a Nemzeti Múzeumban)	129
A Nemzeti Múzeum látkepe 1850-ból, Alt Rudolf vízfestménye. (Eredetije a Magyar Nemzeti Múzeumban)	131
Részlet Berlioz Rákóczi-indulójának vezérkönyvéből. (Eredetije a Magyar Nemzeti Múzeumban)	132
A múzeumi díszterem képe 1848-ban a főrendiházi ülés alkalmából. Körrajz. (Eredetije a Magyar Nemzeti Múzeumban)	134
Az első filharmóniai hangverseny műsora. (Eredetije a Filharmóniai Társaság tulajdona)	137
Liszt arczképe, Tyroler József rézmetszete 1846-ból. A „Honderű“ melléklete. (Eredetije a Magy. Tud. Akadémia könyvtárában)	141
Mosonyi Mihály. (Eredetije a Történelmi Képcsarnokban)	143
Berlioz levelének 3-ik lapja. (Eredetije a Nemzeti Múzeumban)	144
Mosonyi „Gyászhangok“ kéziratának első lapja. (Eredetije a Filharmóniai Társulat tulajdona)	146
Doppler Ferencz levelének (1867 okt. 31) második lapja. (Eredetije a Magyar Nemzeti Múzeumban)	151
Lisztnek a dalárversenyre és a Beethoven-ünnepre vonatkozó levele. (Eredetije a Magyar Nemzeti Múzeumban)	154
Erkel Ferencz utolsó hangversenyének műsora. (Eredetije a Filharmóniai Társulat tulajdona)	155
Thalberg 1845. évi levelének második lapja. (Eredetije a Magyar Nemzeti Múzeumban)	155
Részlet az Ünnepi nyitány vezérkönyvének első lapjáról. (Eredetije a Filharmóniai Társulat tulajdona)	156
Erkel Ferencz aláírása. (Záródísz)	156

ERKEL-EMLEKEK ÉS LEVELEZÉS.

A pesti régi redut terme. Részlet a „Honderű“ 1843. évi mellékletéből. (Fejléc)	157
Részlet az Erkel-Vieuxtemps-féle változatokból	159
Az 1844. évi karmesteri pálcza. (Eredetije a Magyar Nemzeti Múzeumban)	160
Gyűjtőív felső része. (Eredetije a Nemzeti Múzeumban)	161

Doppler Ferencz 1864 június 28-iki levelének 1 és 4-ik lapja. (Eredetije a Magyar Nemzeti Múzeumban)	164
Az 1865. évi karmesteri pálcza. (Eredetije a Magyar Nemzeti Múzeumban)	165
József főherczeg levelének utolsó lapja. (Eredetije a Magyar Nemzeti Múzeumban)	166
Báró Podmaniczky Frigyes levele. (Eredetije a Magyar Nemzeti Múzeumban)	167
Reményi Ede levelének 2 és 3-ik lapja (Eredetije a Magyar Nemzeti Múzeumban)	169
Brassai Sámuel levelének 2 és 3-ik lapja. (Eredetije a Magyar Nemzeti Múzeumban)	171
Záródísz. A budapesti hangszerkészítők ünnepi ajándékának felső lapja. (Eredetije a Magyar Nemzeti Múzeumban)	172

„ERKEL SZINPADI ÁBRÁZOLOI.“

Fejléc: Zenélő és festő társaság 1830 körül, litográfia. (Dr. Fabó Bertalan gyűjteményéből)	173
Schodlné Rozália. (Szépművészeti Múzeum)	174
Hollósy Kornélia (Történelmi Képcsarnok), Kovács Mihály festménye	175
Hollósy Kornéliának ajánlott zeneművek (Nemzeti Múzeum könyvtára), rézmetszet	176
Hollósy Kornéliának ajánlott zenemű (Nemzeti Múzeum könyvtára), rézmetszet	177
Sztankovitsné De La Grange Anna (Szépművészeti Múzeum), Barabás kőrajza	178
De La Grange Annának ajánlott zenemű (Nemzeti Múzeum könyvtára), kőrajz	179
Lesnievska Lujza. (Szépművészeti Múzeum)	180
Fáncsy. (Barabás kőrajza)	182
Hofbauer Zsófia. (Strohmayer kőrajza)	183
Kaiser Ernstné (Szépművészeti Múzeum)	183
Pauliné Markovics Ilka (Szépművészeti Múzeum), Marastony.. .. .	184
Erkel Ferencz „Dózsa György“ című dalmű címlapja (Szépművészeti Múzeum), fametszet	185
Pauli Ríkhárd. (Szépművészeti Múzeum)	186
Benza Ida. (Dr. Fabó gyűjteménye)	187
Füredy Mihály (Szépművészeti Múzeum), Barabás	188
Könyomatú kótaczímlap a 40-es évekből. (Dr. Fabó gyűjteménye)	190

„ERKEL ÉNEKESE“.

Fejléc: Stéger Ferencz 1850-ben, Decker György kőrajza	191
Stégernek ajánlott zenemű, rézmetszet	192
Füredy Mihály, Barabás kőrajza	193
Popper Ferencz, Canzi Á. kőrajza	194

	Oldal
Stéger 1853-ban, Kriehuber kőrajza	195
Komlóssy Ida, Barabás kőrajza	196
Wolf-Farkas Károly, Barabás kőrajza	197
Ira Aldridge, Barabás kőrajza	198
Lovassy-Tripamerné, Barabás kőrajza	199
Szentpétery József, kőrajz	200
Bukaresti diploma, kőrajz	201
Stéger 1861-ben	202
Gegenbauer és Brassai	203
Stéger mint „Bánk bán“	204
Stéger mint „Hunyadi László“	205
Doppler Ferencz kézírata	206
„ „ „	207
Színlap első föléptéről, 1846., nyomtatvány	208
Záródísz, Erkel ajánlása	208

ERKEL ÉS A ZENEAKADÉMIA.

Fejléc, a régi Hal-téri zeneakadémia	215
Záródísz, kőrajz 1840 tájáról, Fabó B. gyűjteménye	222

ERKEL ÉS A DALÁREGYESÜLETEK.

Fejléc, fametszet „Honderú“ 1843.	223
Záródísz, Vinter kőrajza 1859-ből	226

ERKEL FERENCZ OPERASZÖVEGEL.

Fejléc, fametszet a „Honderú“ 1843-iki évfolyamából	227
Záródísz, Táncsoló pár, kőrajz 1863-ból	237

ERKEL KULTUSZA A JELENBEN.

Fejléc	239
B. Sándor Erzsí, mint „Gara Mária“	240
M. Medek Anna, mint „Mara“	241
Záródísz, Mulató pár, kőrajz 1850-ből. (Fabó B. gyűjteménye)	244

OSZK

Országos Széchenyi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

6